

ΔΗΜΟΚΡΙΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΡΑΚΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

**ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΣΧΟΛΙΩΝ ΤΟΥ Β.
CILLENIO ΣΤΙΣ *ΕΛΕΓΕΙΕΣ* 2.3-6 ΤΟΥ ΤΙΒΟΥΛΛΟΥ**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ

ΙΟΡΔΑΝΙΔΗΣ Δ. ΙΩΑΝΝΗΣ

ΑΜ: 60075/2021

Επιβλέπων Καθηγητής: Ιωάννης Ντεληγιάννης, Αναπληρωτής Καθηγητής, Τμήμα
Ελληνικής Φιλολογίας, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

Κομοτηνή, 3 Ιουνίου 2024

ΔΗΜΟΚΡΙΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΡΑΚΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
 «ΚΕΙΜΕΝΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ»

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ

**ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΣΧΟΛΙΩΝ ΤΟΥ Β.
 CILLENIO ΣΤΙΣ *ΕΛΕΓΕΙΕΣ* 2.3-6 ΤΟΥ ΤΙΒΟΥΛΛΟΥ**

Ιορδανίδης Δ. Ιωάννης

ΑΜ: 60075/2021

Η παρούσα Μεταπτυχιακή Εργασία Ειδίκευσης υποβλήθηκε στο Τμήμα Ελληνικής Φιλολογίας του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης για την απόκτηση του τίτλου μεταπτυχιακών σπουδών ειδίκευσης στην Κλασική Φιλολογία

ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Επιβλέπων καθηγητής: Ιωάννης Ντεληγιάννης, Αναπληρωτής Καθηγητής, Τμήμα Ελληνικής Φιλολογίας, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

2° Μέλος: Χαρίλαος Μιχαλόπουλος, Αναπληρωτής Καθηγητής, Τμήμα Ελληνικής Φιλολογίας, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

3° Μέλος: Γεώργιος Παρασκευιώτης, Επίκουρος Καθηγητής, Τμήμα Ελληνικής Φιλολογίας, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

Κομοτηνή, 3 Ιουνίου 2024

**DEMOCRITUS UNIVERSITY OF THRACE
SCHOOL OF CLASSICS AND HUMANITIES
DEPARTMENT OF GREEK PHILOLOGY**

POSTGRADUATE COURSE
«TEXTS AND CULTURE»

MASTER DISSERTATION

**CRITICAL EDITION OF AND ANALYSIS ON B. CILLENIO'S
COMMENTARY ON TIBULLUS' *ELEGIES* 2.3-6**

IORDANIDIS D. IOANNIS

REGISTRATION NUMBER: 60075/2021

A thesis submitted in partial fulfilment of the requirements for the degree of Master in Classical Philology, Department of Greek Philology, Democritus University of Thrace

COMMITTEE OF EXAMINERS

Supervisor: Ioannis Deligiannis, Associate Professor, Department of Greek Philology, Democritus University of Thrace

Member 2: Charilaos Michalopoulos, Associate Professor, Department of Greek Philology, Democritus University of Thrace

Member 3: Georgios Paraskeviotis, Assistant Professor, Department of Greek Philology, Democritus University of Thrace

Komotini, 3 June 2024

Στον παππού μου,
που από τα γράμματα ήξερε λίγα

Η έγκριση της παρούσας Διπλωματικής Μεταπτυχιακής Εργασίας από το Τμήμα Ελληνικής Φιλολογίας του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης δεν υποδηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέως (παρ. 2 του άρθρου 202 του ν. 5343/1932).

Βεβαιώνεται ότι ο Ιορδανίδης Ιωάννης είναι συγγραφέας της παρούσας εργασίας και ότι έχει αναφέρει ή παραπέμπει σε αυτή, ρητά και συγκεκριμένα, όλες τις πηγές, από τις οποίες έκανε χρήση δεδομένων, ιδεών, προτάσεων ή λέξεων, είτε αυτές μεταφέρονται επακριβώς (στο πρωτότυπο ή μεταφρασμένες) είτε παραφρασμένες. Επίσης βεβαιώνεται ότι αυτή η εργασία με τίτλο «ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΣΧΟΛΙΩΝ ΤΟΥ Β. CILLENIO ΣΤΙΣ *ΕΛΕΓΕΙΕΣ* 2.3-6 ΤΟΥ ΤΙΒΟΥΛΛΟΥ» είναι πρωτότυπη και προετοιμάστηκε από τον Ιορδανίδη Ιωάννη προσωπικά ειδικά για το Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Κείμενα και Πολιτισμός» του Τμήματος Ελληνικής Φιλολογίας της Σχολής Κλασικών και Ανθρωπιστικών Σπουδών του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης. Η συγγραφή της εργασίας πραγματοποιήθηκε εξολοκλήρου από τον Ιορδανίδη Ιωάννη από την καθοδήγηση και τις υποδείξεις του Καθηγητή κ. Ντεληγιάννη Ιωάννη, και κατά τη διάρκεια εκπόνησης και συγγραφής της εργασίας τηρήθηκαν τα προβλεπόμενα από τον νόμο και τον αντίστοιχο εσωτερικό κανονισμό του Τμήματος. Έγιναν πλήρως σεβαστές οι Αρχές της Ακαδημαϊκής Ηθικής και του Κώδικα Δεοντολογίας, οι οποίες απαγορεύουν την παραποίηση των ερευνητικών/πνευματικών αποτελεσμάτων, την αναφορά ψευδών στοιχείων, την κατάχρηση της διανοητικής ιδιοκτησίας τρίτων και τη λογοκλοπή.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	8
ABSTRACT.....	9
Πρόλογος.....	10
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	11
1. Σκοπός και Μεθοδολογία.....	11
2. Αναγέννηση.....	13
3. Β. Cillenio - Βιογραφικά στοιχεία.....	15
4. Εκδόσεις του έργου.....	18
4.1. Εκδόσεις που χρησιμοποιήθηκαν για την κριτική έκδοση.....	21
4.2. Εκδοτικές Αρχές.....	24
5. ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΤΩΝ ΣΧΟΛΙΩΝ ΤΟΥ Β. CILLENIO ΣΤΙΣ ΕΛΕΓΕΙΕΣ 2.3-6 ΤΟΥ ΤΙΒΟΥΛΛΟΥ.....	27
6. ΚΑΤΗΓΟΡΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΣΧΟΛΙΩΝ ΤΟΥ Β. CILLENIO.....	63
6.1. Ερμηνευτικά σχόλια.....	63
6.2. Ετυμολογικά σχόλια.....	71
6.3. Πραγματολογικά σχόλια.....	73
6.4. Σημασιολογικά σχόλια.....	77
6.5. Μυθολογικά σχόλια.....	79
6.6. Γραμματικά σχόλια.....	87
6.7. Σχήματα λόγου.....	88
6.8. Κείμενα Παράλληλα.....	88
6.9. Μια ποσοτική ανάλυση των σχολιασμών.....	100
6.10. Πηγές.....	102
7. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	104
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ.....	106
ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ.....	109

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σκοπός της παρούσας εργασίας υπήρξε η κριτική έκδοση, ο σχολιασμός και η κατηγοριοποίηση των σχολίων που έκανε ο Β. Cillenio στις ελεγείες του 2.3-6 του Τιβούλλου. Τα σχόλια του Cillenio κατηγοριοποιήθηκαν σε οκτώ (8) διαφορετικές κατηγορίες ανάλογα με το περιεχόμενό τους και διακρίθηκαν σε ετυμολογικά, ερμηνευτικά, πραγματολογικά, σημασιολογικά, μυθολογικά, γραμματικά, σχήματα λόγου και παράλληλα κείμενα. Η περίοδος της Αναγέννησης αποτέλεσε το χρονικό παρόν του συγγραφέα, η οποία λόγω της άνθησης της λογοτεχνίας και των γραμμάτων εν γένει συνέβαλε στην παραγωγή τέτοιου είδους έργων. Ο Cillenio δημιούργησε ένα έργο, όχι πρωτότυπο στη φύση του, καθώς υπήρξαν και άλλα έργα υπομνηματικού χαρακτήρα, αλλά στο περιεχόμενό του, μιας και δεν υπήρχαν έως την εποχή του άλλα έργα που να σχολιάζουν τις τιβουλλιανές ελεγείες. Χρησιμοποιήθηκαν τέσσερις (4) διαφορετικές εκδόσεις για την κριτική έκδοση του κειμένου του Cillenio, η οποία έγινε με βάση την κλασική λατινική ορθογραφία και όχι την ορθογραφία της εποχής του συγγραφέα. Ακόμη, αναπτύχθηκαν τυχόν συντομογραφίες που απαντήθηκαν στο κείμενο, έγιναν διορθώσεις και προσθήκες, έτσι ώστε να επιτευχθεί μια πλήρης αποκατάσταση του έργου. Επιχειρήθηκε τέλος μια ποσοτική σύγκριση μεταξύ του κειμένου του Cillenio και των σύγχρονων μελετητών, προκειμένου να υπάρξει και μια μετρήσιμη σύγκριση. Ο συγγραφέας του σχολιασμού των ελεγείων παραδίδει στο διηνεκές ένα έργο φρέσκο και πληθωρικό, δίνοντας την ευκαιρία για νέες αναζητήσεις στους αναγνώστες του.

Λέξεις κλειδιά:

1. Μπεραρντίνο Τσιλλένιο
2. Αναγέννηση
3. Τίβουλλος
4. Ουμανισμός
5. Σχολιασμός

ABSTRACT

The purpose of this work was the critical edition, commentary and categorization of the comments made by B. Cillenio on the elegies of Tibullus 2.3-6. Cillenio's comments were grouped under eight (8) different categories according to their content as etymological, hermeneutical, pragmatic, semantic, mythological and grammatical comments, figures of speech and parallel texts. The Renaissance period was the author's present time, which due to the flourishing of literature and letters in general contributed to the production of such works. Cillenio wrote a work, not original in its nature, as there were other works of a commentatorial character, but in its content, since there were no other works commenting on the tibullian elegies up to his time. Four (4) different editions were used for the critical edition of Cillenio's text, which was done based on the classical latin orthography rather than the orthography of the author's time. Also, any abbreviations found in the text were expanded, corrections and additions were made, so as to achieve a complete restoration of the work. Finally, a quantitative comparison between Cillenio's text and modern commentaries was attempted, in order to have a measurable comparison as well. The author of the commentary on the elegies delivered to eternity a fresh and exuberant work, giving the opportunity for new searches to his readers.

Keywords:

1. Berardino Cillenio
2. Renaissance
3. Tibullus
4. Humanism
5. Commentary

Πρόλογος

Τόσο το ενδιαφέρον για τη φιλολογία γενικά όσο και για τα λατινικά γράμματα ειδικά, αλλά και η περιέργεια για την ανακάλυψη ενός νέου κόσμου στο πλαίσιο της Αναγέννησης οδήγησαν στην επιλογή της παρούσας θεματικής. Το έργο του B. Cillenio, το οποίο συνδέεται στενά με τη ρωμαϊκή ελεγειακή ποίηση και το οποίο έμεινε για μεγάλο χρονικό διάστημα χωρίς να έχει μεταγραφεί και σχολιαστεί, κέντρισε το ενδιαφέρον μου. Έτσι, πρωταρχικό μέλημα της εργασίας αποτέλεσε η αποκατάσταση του έργου του Cillenio πάνω στις εξεταζόμενες ελεγείες του Τιβούλλου με την ελπίδα να φωτιστεί μια ακόμη πτυχή του πλούσιου αρχαίου, αλλά και πιο πρόσφατου λογοτεχνικού κόσμου.

Καταλυτικής σημασίας στην προσέγγιση του θέματος και στην περάτωση της εργασίας υπήρξε η συμβολή του επιβλέποντος καθηγητή, κ. Ιωάννη Ντεληγιάννη, ο οποίος με ακάματη προσοχή και επιμέλεια συνέβαλε στην προσπάθειά μου. Χάρη στη δική του καθοδήγηση, στις επισημάνσεις και στις διορθώσεις του, κατάφερα να βελτιώνω σταδιακά και εν τέλει να ολοκληρώσω τη μεταπτυχιακή μου εργασία. Ευχαριστώ από καρδιάς ακόμη τους καθηγητές, κ. Χαρίλαο Μιχαλόπουλο και κ. Γεώργιο Παρασκευιώτη, οι οποίοι παρά το κοπιώδες ερευνητικό και διδακτικό τους έργο συνέβαλαν με τις παρατηρήσεις τους στην τελική μορφή της εργασίας.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Σκοπός και Μεθοδολογία

Αντικείμενο της παρούσας εργασίας αποτελεί το συγγραφικό έργο του αναγεννησιακού συγγραφέα Bernardino Cillenio και πιο συγκεκριμένα η κριτική έκδοση των σχολίων του πάνω στις ελεγείες 2.3-6 του Τιβούλλου. Σκοπός είναι η κριτική έκδοση των σχολίων του, καθώς και η εμβάθυνση και ανάλυσή τους, με στόχο την καλύτερη κατανόηση του κειμένου και της εποχής στην οποία γράφτηκε. Συντάχθηκε κριτικό υπόμνημα και εξετάστηκαν οι πηγές στις οποίες παραπέμπει ο συγγραφέας, όπως επίσης οι μέθοδοι και οι τεχνικές που ακολούθησε για να παραπέμπει σε αυτές, αλλά και γενικά ο τρόπος συγγραφής του έργου του.

Προκειμένου να επιτευχθεί μια επαρκής και άρτια κριτική έκδοση, έγινε χρήση τεσσάρων διαφορετικών εκδόσεων, οι οποίες αποτελούν, όπως είναι φυσικό, το πρωτογενές υλικό της εργασίας. Η επιλογή δεν έγινε τυχαία, καθώς επιλέχθηκαν εκδόσεις από τέσσερα διαφορετικά χρονικά σημεία, προκειμένου να υπάρξει μια επαρκής αποτύπωση των αλλαγών που προέκυψαν στο πέρασμα του χρόνου.¹ Βεβαίως, το έργο δεν μπορεί να εξεταστεί ανεξάρτητα από την εποχή και την κοινωνία μέσα στην οποία γεννήθηκε, και επομένως μελετήθηκε τόσο η εποχή συγγραφής, όσο και τα βιογραφικά στοιχεία του συγγραφέα του. Έγινε ακόμη προσπάθεια επαρκούς σκιαγράφησης της εποχής κατά την οποία συντέθηκε το έργο, καθώς δεν είναι τυχαίο ότι η Αναγέννηση ως περίοδος συνολικά συνέβαλε τα μέγιστα στη λογοτεχνική παραγωγή, ιδιαίτερος δε στη συγγραφή έργων πάνω στα κλασικά γράμματα. Κατά την περίοδο της Αναγέννησης παρατηρούνται πολλές αλλαγές, κοινωνικές, πολιτικές, οικονομικές κ.ά., οι οποίες όπως είναι φυσικό δεν αφήνουν ανεπηρέαστη τη λογοτεχνική παραγωγή.

Ο συγγραφέας είναι μια προσωπικότητα η οποία φαίνεται να βρίσκεται στην αφάνεια και να μην είναι αρκετά γνωστός, τουλάχιστον στην εποχή του. Ο B. Cillenio, τα βιογραφικά στοιχεία του οποίου είναι αρκετά περιορισμένα, έκανε μια προσπάθεια σχολιασμού του τιβουλλιανού έργου με σκοπό την καλύτερη κατανόησή του. Μέσα από πλήθος παραδειγμάτων, αναλύσεων και παράθεσης χωρίων κειμένων αντλούμενων κυρίως από την κλασική γραμματεία, ελληνική και λατινική, αναδεικνύει

¹ Όπως θα αναλυθεί παρακάτω, έγινε επιλογή τεσσάρων εκδόσεων, της πρώτης, της τελευταίας, καθώς και δύο ενδιάμεσων, οι οποίες τυχάνει να είναι οι ποιοτικότερες.

την αγάπη του για τα γράμματα και την ελεγειακή ποίηση. Η συχνότητα παράθεσης τέτοιων χωρίων, που ανήκουν σε άλλα κείμενα, φανερώνει φυσικά την ευρυμάθειά του.

Σε κανένα σημείο του έργου δεν αναφέρεται ρητά ή έμμεσα ο λόγος επιλογής του ελεγειακού κειμένου του Τιβούλλου.² Ίσως εκείνο που παρακίνησε τον Cillenio να ασχοληθεί με τον Τίβουλλο να ήταν η έλλειψη άλλου έργου με αντίστοιχο χαρακτήρα και έτσι να ήταν μια προσπάθεια πρωτοτυπίας. Ο συγγραφέας ασπαζόμενος την τακτική της εποχής του σχετικά με τον σχολιασμό τέτοιου είδους έργων, αλλά και παράλληλα σε μια προσπάθεια ανάδειξης της συγγραφικής του δεινότητας, επιλέγει να σχολιάσει τα ποιήματα με τρόπο νεωτερικό και φρέσκο. Δεν παύει βεβαίως να σχολιάζει σημεία των ποιημάτων με τον παραδοσιακό, και ίσως καμιά φορά ανιαρό, τρόπο, αλλά ακολουθεί το νέο ρεύμα της εποχής του σε αρκετά σημεία. Έτσι, οι ελεγείες αποτελούν ένα ιδανικό αντικείμενο για την ανάδειξη τέτοιων σχολιαστικών τακτικών και βοηθούν τον Cillenio να αναπτύξει το συγγραφικό και ερευνητικό του ταλέντο, μιας και παραθέτει σχολιασμό τόσο πολύπλευρο όσο και ουσιαστικό, ρίχνοντας φως σε κάθε πτυχή του έργου.

Επόμενος σταθμός της εργασίας υπήρξε η μεταγραφή των σχολίων του συγγραφέα, αφού μελετήθηκαν και οι τέσσερις επιλεγείες εκδόσεις. Στο τελικό κείμενο που προέκυψε εφαρμόστηκε ορθογραφική αποκατάσταση σύμφωνα με την κλασική λατινική ορθογραφία³ και όχι σύμφωνα με την ορθογραφία της εποχής στην οποία γράφτηκε. Έγινε ανάλυση των όσων συντομογραφιών παρουσιάστηκαν και συντάχθηκε υπόμνημα των πηγών που χρησιμοποίησε ο συγγραφέας, οι οποίες τονίζουν την προτίμησή του σε κλασικά έργα. Σε αυτή τη διαδικασία συνέβαλε το CTE (Classical Text Editor),⁴ ένα πρόγραμμα που συνέδραμε κυρίως στην καταγραφή του κριτικού υπομνήματος και του υπομνήματος πηγών.

Τέλος, έγινε προσπάθεια μιας ποσοτικής σύγκρισης του έργου του Cillenio με τα σχολιαστικά έργα των Michael C.J. Putnam (1973), Paul Murgatroyd (1994) και Robert Maltby (2002). Μέσα από την καταμέτρηση των σχολίων, τόσο του παλιού, όσο

² Moya del Baño (1996, σ. 65).

³ Με τον όρο αυτόν εννοείται η ορθογραφία που κυριάρχησε κατά τα χρόνια της ύστερης Ρωμαϊκής Δημοκρατίας, οπότε και γράφτηκαν σπουδαία έργα λατινικής λογοτεχνίας (λ.χ. Κικέρων *In Catilinam*) και αποτέλεσαν τη βάση των σημερινών λατινικών γραμματικών.

⁴ <https://cte.oeaw.ac.at/>. Στην εργασία χρησιμοποιήθηκε η έκδοση 8.08.

και των σύγχρονων φιλολόγων, προέκυψαν ενδιαφέροντα συμπεράσματα αναφορικά με την ποιότητα του έργου του Cillenio.

2. Αναγέννηση

Ο Ύστερος Μεσαίωνας καλύπτει την περίοδο μεταξύ του 13^{ου} και 14^{ου} αι. Υπήρξε μια περίοδος ιδιαίτερα δύσκολη για τον άνθρωπο λόγω των πολλών προβλημάτων που παρουσιάζονται σχετικά με διάφορες πτυχές της ανθρώπινης ζωής. Λιμοί, ασθένειες όπως η βουβωνική πανώλη ή, όπως ονομάστηκε στην εποχή του, Μαύρος Θάνατος (1348-1353)⁵ ή ο Μεγάλος Λοιμός (1348-1353),⁶ η συρρίκνωση του πληθυσμού των αστικών κέντρων και οι διαρκείς πόλεμοι, όπως ο Εκατονταετής πόλεμος, είναι μόνο μερικά από τα προβλήματα⁷ που ταλάνισαν τους κατοίκους της γηραιάς ηπείρου.

Παρά τα πολυάριθμα προβλήματα οι άνθρωποι στρέφουν το ενδιαφέρον τους για πρώτη φορά μετά από πολλά χρόνια στην επιστήμη και στην τέχνη. Γεννιέται έτσι μια γόνιμη περίοδος για την τέχνη και τη λογοτεχνική παραγωγή διαμέσου της αναβίωσης των κλασικών γραμμάτων. Αυτή η μετάβαση από τον σκοταδισμό του Μεσαίωνα στην περίοδο κατά την οποία η επιστήμη γίνεται στιβαρό θεμέλιο και η λογική καταλαμβάνει τη θέση της δεισιδαιμονίας ονομάζεται Ουμανισμός. Πρόκειται για μια νέα θεώρηση του κόσμου και μια φιλοσοφική στάση που έρχεται να θέσει στο επίκεντρο της σκέψης τον ίδιο τον άνθρωπο και να χαρίσει έναν αέρα νεοτερικότητας, προασπίζοντας την ελευθερία και τον πολιτισμό σε κάθε του έκφραση. Ο Ουμανισμός,⁸ ξεκινώντας από τη Φλωρεντία,⁹ είναι εκείνος που θα δώσει τα φώτα του στην Ιταλική Αναγέννηση, η οποία θα ασχοληθεί σε βάθος, τόσο με τα ελληνικά, όσο και με τα λατινικά γράμματα.¹⁰

Ο όρος Αναγέννηση¹¹ χρησιμοποιείται για να περιγράψει το διάστημα από τα μέσα περίπου του 14^{ου} αι. έως και τον 17^ο αι.,¹² διάστημα κατά το οποίο παρουσιάζεται

⁵ <https://www.worldhistory.org/trans/el/2-1543/>, Kohn (2007, σ. 126).

⁶ Aberth (2000, κεφ. 1), Lukas (1930, σσ. 343-377).

⁷ Άλλα προβλήματα είναι το Σχίσμα των δύο Εκκλησιών και τα αποτελέσματά του, η μείωση της αγροτικής παραγωγής, ο περιορισμός του φεουδαρχικού συστήματος.

⁸ Ενδεικτικά για τον Ουμανισμό βλ. Pinn (2020).

⁹ Για την φλωρεντινή αναγέννηση βλ. Turner (2011).

¹⁰ Πελεγρίνης (2013, σ. 51-52 & 64-65).

¹¹ Για την Αναγέννηση ενδεικτικά βλ. Brotton (2006).

¹² Γενικότερα ο όρος Αναγέννηση εκφράζει διαφορετικά χρονικά διαστήματα ανάλογα με τη χώρα αναφοράς, την ανάπτυξη της τέχνης και τη διάδοση των γραμμάτων. Smith (1996, σσ. 4-7), Carter & Butt (2005, σ. 4) και Monfasani (2015, σσ. 3-4).

τρομερή ανάπτυξη στις θετικές επιστήμες,¹³ αλλά και στα φιλοσοφικά και φιλολογικά κείμενα, τοποθετώντας στο περιθώριο την αυστηρή θεολογική προσέγγιση των πραγμάτων. Η στενή σχέση της Αναγέννησης με την αρχαιότητα και τον ελληνορωμαϊκό πολιτισμό συλλήβδην αποδεικνύεται από το πλήθος των κειμένων που φαίνεται να παράγονται αυτήν την περίοδο.¹⁴ Αυτή τυχαίνει να είναι και η περίοδος κατά την οποία ο Β. Cillenio επιλέγει να γράψει και να εκδώσει το υπομνηματικού χαρακτήρα έργο του σχετικά με την έκδοση και τον σχολιασμό των ελεγείων του Τιβούλλου.

Γενικά τα έργα υπομνηματικού χαρακτήρα δεν εμφανίστηκαν για πρώτη φορά την περίοδο της Αναγέννησης. Τέτοια έργα κάνουν την εμφάνισή τους ήδη κατά την ελληνιστική εποχή, την περίοδο των αλεξανδρινών γραμματικών ή, όπως συνηθίζεται να ονομάζονται, αλεξανδρινών φιλολόγων.¹⁵ Παραδείγματα έργων στα οποία σημειώνεται σχολιασμός των αλεξανδρινών αποτελούν τα φιλοσοφικά έργα του Πλάτωνα, τα *Αργοναυτικά* του Απολλώνιου Ρόδιου κ.ά.¹⁶ Τα υπομνήματα στο σύνολό τους δεν διαθέτουν συγκεκριμένους κανόνες ή νόρμες για τη συγγραφή τους, ούτε ο συγγραφέας είναι υποχρεωμένος να ακολουθήσει μια συγκεκριμένη τακτική κατά τη γραφή τους. Μπορεί να γίνει λόγος για μια ελεύθερη προσέγγισή τους, μιας και ακολουθείται ένα κράμα τακτικών για την παραγωγή τέτοιου είδους κειμένων. Οι συγγραφείς τείνουν να καταγράφουν στα έργα τους πολλά και διαφορετικά σχόλια, πολλές φορές ακόμη και άσχετα με το υπό σχολιασμό έργο. Μεγάλες αφηγήσεις, σχόλια που καταγράφονται λόγω αφορμής από άλλα κείμενα που ανήκουν στο ίδιο ή και σε διαφορετικό ακόμη είδος, άσχετο στην ουσία με το σχολιαζόμενο κείμενο, παρεκβάσεις και παράθεση πληροφοριών οι οποίες δεν έχουν στενή ή και καθόλου σχέση με τα όσα αναγράφονται στο κείμενο, είναι μερικά από τα χαρακτηριστικά των υπομνηματικών έργων. Ωστόσο και παρά τις αστοχίες που παρατηρούνται, διαφαίνεται και μια σημαντική αλλαγή σε σχέση με τα μεσαιωνικά κείμενα. Ενώ λοιπόν κατά την περίοδο του Μεσαίωνα η λογοτεχνική παραγωγή παρουσιάζει μια θεολογική

¹³ Ραγδαία ανάπτυξη την περίοδο της Αναγέννησης γνώρισαν οι επιστήμες της ιατρικής, των μαθηματικών, της αστρονομίας, της γεωγραφίας, της χημείας και της φυσικής.

¹⁴ Είναι γεγονός ότι οι άνθρωποι των γραμμάτων εκείνης της περιόδου αφοσιώθηκαν στην αναζήτηση έργων Λατίνων συγγραφέων (π.χ. Κικέρων, Σενέκας κ.ά.), ενώ σειρά πήραν τα ελληνικά ρητορικά και ιστορικά έργα (Reynolds & Wilson, 1974, σ. 113-123, 130-137).

¹⁵ Μετά την πρόσκληση του Πτολεμαίου του Α΄ Σωτήρος στον Δημήτριο τον Φαληρέα, ο οποίος υπήρξε ο εισηγητής για την ίδρυση της Βιβλιοθήκης και του Μουσείου στην Αλεξάνδρεια, εγκαινιάζοντας μια μακραίωνη παράδοση συλλογής, καταλογογράφησης και σχολιασμού κειμένων φιλολογικού και γενικά επιστημονικού ενδιαφέροντος. Για τον Δημήτριο Φαληρέα βλ. Byaer (1969).

¹⁶ Λ.χ. το σχολιαστικό έργο του Διδύμου Χαλκεντέρου πάνω στα έργα του Πινδάρου, Braswell (2017).

κατεύθυνση και αποτελεί έναυσμα για μια ηθικολογική παρέμβαση του συγγραφέα, τώρα το ενδιαφέρον στα κείμενα αυτά στρέφεται στην καλύτερη κατανόησή τους. Τα αναγεννησιακά υπομνηματικά έργα ενδιαφέρονται κυρίως για την ανάλυση του περιεχομένου των κειμένων που σχολιάζουν, για την ερμηνευτική τους προσέγγιση, για την εύρεση των πηγών που αξιοποίησε ο συγγραφέας τους κ.ά. Οι ηθικές παροτρύνσεις που κυριαρχούσαν στα μεσαιωνικά κείμενα, τώρα πλέον έχουν περιοριστεί σημαντικά ή έχουν απαλειφθεί οριστικά.

Η αιτία για την κατακόρυφη αύξηση της παραγωγής λογοτεχνικών έργων πρέπει να αναζητηθεί, εκτός των άλλων, στην εφεύρεση του επίπεδου πιστηρίου -της γνωστής τυπογραφίας- το 1434 από τον Ιωάννη Γουτεμβέργιο.¹⁷ Αυτή η νέα εφεύρεση συνέβαλε τα μέγιστα στην ταχύτερη αντιγραφή έργων, στην παραγωγή τους, στην μείωση της τιμής τους, καθώς μέχρι πρότινος η λογοτεχνική παραγωγή ήταν ιδιαίτερα κοπιαστική και δύσκολη διαδικασία, και το κυριότερο, ήταν ιδιαίτερα χρονοβόρα. Τώρα τα έργα όλων των συγγραφέων, όλων των ενδιαφερόντων και όλων των θεματικών, μπορούν να βρεθούν με μεγαλύτερη ευκολία και σε σύντομο χρονικό διάστημα.

3. Berardino Cillenio – Βιογραφικά στοιχεία

Δυστυχώς οι πληροφορίες που μπορούμε να αντλήσουμε σχετικά με τη ζωή του συγγραφέα των σχολίων πάνω στις ελεγείες¹⁸ του Τιβούλλου είναι σχετικά περιορισμένες, ενώ το ίδιο το έργο του δεν βοηθά ιδιαίτερα. Ο Berardino ή Bernardino Cillenio ή κατά το λατινικότερο Cyllenius Veronensis γεννήθηκε στην ιταλική Πεσκιέρα ντελ Γκάρντα (Peschiera del Garda) ή στη Βερόνα, γεγονός που δικαιολογεί και τα αντίστοιχα προσωνύμιά του, Berardinus Cillenius da Peschiera ή Berardinus Veronensis. Ενδεικτικό των περιορισμένων πληροφοριών που έχουμε για τη ζωή του αποτελεί η ανακριβής χρονολογία γέννησής του, η οποία τοποθετείται στα μέσα του 15^{ου} αι. και κοντά στο 1445.¹⁹ Παράλληλα, ακόμη και το ίδιο το επώνυμό του, Cillenius, ίσως να πρόκειται για ψευδώνυμο, συνήθης πρακτική των ανδρών που απασχολούνταν

¹⁷ (Attali 2006, σ. 61), <https://www.worldhistory.org/trans/el/2-1632/>.

¹⁸ Για τη ρωμαϊκή ερωτική ελεγεία γενικά βλ. Luck (2015) και Thorsen (2013).

¹⁹ Dixon (2001, σ. 58), Deligiannis (2024).

στα γράμματα εκείνη την εποχή.²⁰ Ενδέχεται ακόμη να αφορά σε κάποια αδελφότητα στην οποία ίσως ανήκε ή να σχετίζεται με κάποιο χαρακτηριστικό του.²¹

Σχετικά με τη ζωή του Cillenio, είναι γνωστό πως βρέθηκε στη Ρώμη και ασχολήθηκε έως το 1468 με τη διδασκαλία στην ακαδημία του Pomponio Leto,²² γνωστού ουμανιστή της εποχής. Με δεδομένο ότι ο Leto και η ακαδημία του ανησύχησαν τον Πάπα Παύλο Β΄ ως -μεταξύ άλλων- κέντρο προώθησης αιρέσεων, έφυγε από τη Ρώμη μαζί με τον Cillenio, καθώς βρέθηκαν αναμεμιγμένοι στη συνωμοσία του Καλλιμάχου (1468).²³ Οι δυο τους φαίνεται να επιστρέφουν και πάλι στη Ρώμη όταν η κατάσταση γίνεται ευνοϊκότερη με την άνοδο του Πάπα Σίξτου Δ΄ στον θρόνο του αγίου Πέτρου.²⁴

Δεν είναι γνωστό σε ποιο βαθμό ή με τι αντικείμενο, αλλά μπορεί να υποστηριχθεί με σχετική βεβαιότητα ότι ο Cillenio διατηρούσε σχέσεις με το Πανεπιστήμιο της Sapienza στη Ρώμη. Αποδεικτικό των επαφών που διατηρούσε ο συγγραφέας, αν μη τι άλλο, αποτελεί η αφιέρωση του σημαντικότερου και διασημότερου έργου του, αυτό του σχολιασμού των ελεγείων του Τιβούλλου, στον αντιπρύτανη της σχολής της Sapienza, Battista Orsini, όπως αναγράφεται στην αρχή του έργου του:

Berardinus Veronensis Clarissimo Viro Batiste Ursino Aerarii Pontificii Custodi et Almae Urbis Gimnasii Vicerectori Bene Merito Salutem Plurimam Dicit.

Έχοντας υπόψιν ότι αποτελούσε μια συνηθισμένη πρακτική, ήδη από την αρχαιότητα, να αφιερώνει ένας συγγραφέας το έργο του σε κάποιον επιφανή άνδρα με σκοπό να κερδίσει την εύνοιά του, έτσι και εδώ ίσως ο Cillenio να ήθελε να δείξει την εκτίμησή του στον Orsini ή να εκφράσει την επιθυμία του για μια μελλοντική συνεργασία.²⁵ Ακόμη, ο συσχετισμός του συγγραφέα με το Πανεπιστήμιο μπορεί να

²⁰ Dixon (2001, σ. 58), Ballisteri (1981).

²¹ Σύμφωνα με τη μυθολογία στο όρος Κυλλήνη γεννήθηκε ο Ερμής, ο δημιουργός της λύρας του Απόλλωνα. Ίσως το όνομα του συγγραφέα μας να σχετίζεται με την ενασχόλησή του με τα λυρικά ποιήματα, όπως ήταν οι ελεγείες (Κακριδής, 1986 σ. 165).

²² https://www.treccani.it/enciclopedia/giulio-pomponio-letto_%28Dizionario-Biografico%29/, <https://www.oxfordbibliographies.com/display/document/obo-9780195399301/obo-9780195399301-0201.xml>, Accame Lanzilota (2008).

²³ Σύμφωνα με τον Palermينو (1980), αν και εν τέλει ο Leto αθωώθηκε από τις κατηγορίες για σοδομισμό, ο πάπας Παύλος Β΄ είχε σχηματίσει ιδιαίτερα αρνητική γνώμη για το πρόσωπό του ως υπεύθυνο για συνωμοτική δράση εναντίον του και γενικά εναντίον του παπισμού.

²⁴ Dixon (2001, σ. 59), Deligiannis (2024).

επιβεβαιωθεί από τις κοινές πορείες και ταξίδια που είχε, όχι μόνο με τον Pomponio Leto, αλλά και με άλλα μέλη της ρωμαϊκής Ακαδημίας. Καθίσταται προφανές ότι δίπλα σε μεγάλους διδασκάλους της εποχής δεν θα μπορούσαν να ευδοκιμήσουν και να αναδειχθούν δευτερεύουσες προσωπικότητες, των οποίων το έργο μάλιστα δεν ήταν τόσο διαδεδομένο. Σε καμία περίπτωση όμως η λογοτεχνική παραγωγή τους δεν μπορεί να θεωρηθεί κατώτερη λόγω της έλλειψης διασημότητας ή αναγνώρισης στην εποχή τους.²⁶ Για τη δράση του Cillenio όμως στα πλαίσια του Studium Urbis πρέπει να ληφθεί υπόψιν η απουσία αναφοράς του από τους καταλόγους στους οποίους αναγράφονταν οι καθηγητές του Πανεπιστημίου και τα αντίστοιχα επιδόματα που λάμβαναν για την προσφορά τους. Αν και στους επίσημους καταλόγους δεν παρουσιάζεται το όνομα του Cillenio, σύμφωνα με την Dixon δεν θα πρέπει απαραίτητα να λαμβάνεται ως έγκυρο στοιχείο η μη συμπερίληψη ενός ονόματος, μιας και δεν είναι λίγες εκείνες οι περιπτώσεις όπου καθηγητές του Πανεπιστημίου δεν αναγράφονταν στους καταλόγους. Επομένως, η απουσία του Cillenio από αυτούς, δεν αποτελεί παρά μια ένδειξη και σίγουρα δεν πρόκειται για ουσιαστικό ή και αντικειμενικό στοιχείο, έτσι ώστε να προβεί κανείς στο συμπέρασμα ότι ο συγγραφέας δεν υπήρξε μέλος της Ακαδημίας.²⁷

Πέρα από τον σχολιασμό των τιβουλλιανών²⁸ ελεγείων ο Cillenio είχε αναπτύξει και άλλα συγγραφικά ενδιαφέροντα. Αφενός κλείνει το έργο του με την υπόσχεση ότι αν εκτιμηθεί η προσπάθειά του, τότε θα προβεί σε σχολιασμό των έργων και άλλων ελεγειακών ποιητών, του Κάτουλλου και του Προπέρτιου.²⁹ Αφετέρου στο δυναμικό του περιλαμβάνονται ακόμη και δύο ποιήματα δικής του παραγωγής.³⁰ Επίσης, πριν από τη συγγραφή των σχολίων στις ελεγείες, ο συγγραφέας προσπάθησε να συντάξει ένα σχολιαστικό έργο για τα *Carmina Priapea*. Δυστυχώς το έργο πρέπει να υπήρξε ιδιαίτερα πρώιμο και λόγω των πολλών σφαλμάτων που παρουσίαζε δεν έφθασε ποτέ στο να εκδοθεί,³¹ ενώ το μοναδικό χειρόγραφο που υπάρχει διασώζεται σήμερα στη Γαλλία.³² Τέλος, ο Cillenio έγραψε και ένα έργο με τον τίτλο *Chalcias*,

²⁶ Dixon (2001, σ. 60).

²⁷ Dixon (2001, σ. 59).

²⁸ Αναλυτικά για τον Τίβουλλο βλ. Von Albrecht (2017), Maltby (2002) και Murgatroyd (1994).

²⁹ Σύμφωνα με την Dixon (2001, σ. 61) ο Cillenio στο τέλος του έργου του υπόσχεται την ενασχόληση και με τους άλλους ελεγειακούς ποιητές.

³⁰ Το ένα γράφτηκε προς τιμήν της συζύγου του Federico da Montefeltro μετά τον θάνατό της και σήμερα μπορεί να αναζητηθεί στη βιβλιοθήκη του Βατικανού. Το δεύτερο αφιερώνεται στη μνήμη του Alexander Ciniuitus σύμφωνα με τον Avesani (1984, σ. 200).

³¹ Hausmann (1980, σσ. 430-431).

³² Παρίσι: BN cod. Lat. 8257, f 52-975^v. Πρόκειται για το μοναδικό αντίγραφο που έχει βρεθεί.

έργο το οποίο σύμφωνα με τον Girolamo Borgogni, φίλο του Cillenio, θεωρήθηκε αριστούργημα στην εποχή του.³³

Ο Calfurnio,³⁴ σύγχρονος του συγγραφέα, αναφερόμενος μεταξύ άλλων στη συγγραφική παραγωγή του Cillenio, υπογραμμίζει πως ο τελευταίος ανήκει σε εκείνους τους συγγραφείς της εποχής του, οι οποίοι ενώ έχουν πληθώρα γνώσεων, περιορίζονται στον αδιάφορο σχολιασμό κειμένων.³⁵ Με αυτήν την άποψη φαίνεται να συμφωνούν και νεότεροι ερευνητές, οι οποίοι υποστηρίζουν ότι ο Cillenio καταλήγει πολλές φορές στην ανεπιτήδευτη, αλλά και σχεδόν παιδιάστικη ανάλυση και επεξήγηση των ελεγείων.³⁶ Φυσικά, αυτό δεν σημαίνει πως το έργο του Cillenio υστερεί σε ποιότητα ή μειώνεται η αξία του. Ακόμη και αν γίνει αποδεκτό ότι στο έργο του υπάρχει ένας στυφός σχολιαστικός τόνος, το έργο δεν χάνει καθόλου από τη ζωντάνια και το ενδιαφέρον του. Ο τρόπος γραφής συμβάλλει στην καλύτερη και σε βάθος κατανόηση του κειμένου και συνάμα προσφέρει για πρώτη φορά μια συνολική εικόνα μιας διαφορετικής σχολιαστικής προσέγγισης, η οποία δεν περιορίζεται από το πνεύμα της εποχής της.

Περιορισμένες είναι και οι πληροφορίες που αφορούν στο τέλος του υπομνηματιστή, αν και θα πρέπει να θεωρηθεί ότι δεν έζησε για μεγάλο χρονικό διάστημα μετά την έκδοση του 1475,³⁷ μιας και δεν υπάρχει καμία νέα αναφορά σε έργο του ή γενικά στη δράση του.

4. Εκδόσεις των σχολίων του Cillenio

Ο σχολιασμός των τιβουλλιανών ελεγείων είναι ένα έργο σχετικά πρόσφατο, όπως αναφέρθηκε ήδη παραπάνω. Αν ληφθεί υπόψιν ότι η πρώτη έκδοση (editio princeps)

³³Treccani: https://www.treccani.it/enciclopedia/berardino-cillenio_%28Dizionario-Biografico%29/ και <https://www.mirabileweb.it/title/chalcias-title/16198>.

³⁴[https://www.treccani.it/enciclopedia/ruffinoni-giovanni-perlanza-detto-calfurnio_\(Dizionario-Biografico\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/ruffinoni-giovanni-perlanza-detto-calfurnio_(Dizionario-Biografico)/), Cox (2003).

³⁵ Monfasani (1998, σ. 41). Μόλις ένα έτος μετά την πρώτη έκδοση των σχολιασμών του Cillenio και στην εισαγωγή του Τερεντίου ο Giovanni Perlanza (αλλιώς και Calfurnio) διατυπώνει τα παράπονά του για τον τρόπο γραφής των συγχρόνων του.

³⁶ Hausmann (1980, σ. 430).

³⁷ Cesaro (2014).

του ποιητικού έργου του Τιβούλλου έλαβε χώρα το 1472,³⁸ τότε μπορεί με ευκολία να γίνει κατανοητός ο λόγος για τον οποίο δεν υπάρχει αντίστοιχο σχολιαστικό έργο έως τότε. Έκτοτε και για δύο περίπου αιώνες φαίνεται να γίνονται αρκετές και ιδιαίτερα ποιοτικές επανεκδόσεις του έργου του Cillenio.

Έτσι λοιπόν, η πρώτη έκδοση του σχολιασμού των ελεγειών έγινε στις 18 Ιουλίου του 1475 στην Ρώμη,³⁹ ενώ η έκδοση βρίσκεται έως σήμερα στη βιβλιοθήκη του Βατικανού.⁴⁰ Επιμελητής της έκδοσης ήταν ο γερμανικής καταγωγής Georg Lauer,⁴¹ τυπογράφος, ο οποίος υπήρξε υπεύθυνος για την έκδοση αρκετών έργων κλασικών συγγραφέων, όπως του Βάρρωνα⁴² ή του Λουκιανού,⁴³ αλλά και πιο πρόσφατων.⁴⁴ Ο Lauer έχοντας μετακομίσει στη Ρώμη προέβη στην έκδοση των ελεγειών για χάρη του Giovanni Tibullo Amidani,⁴⁵ ενώ το έργο ανατυπώθηκε σε συνολικά πέντε αντίγραφα. Ο τίτλος του έργου σύμφωνα με τον κατάλογο της βιβλιοθήκης του Βατικανού⁴⁶ είναι: *Elegiae, sive Carmina (Comm: Bernardinus Cyllenius Veronensis)*.⁴⁷

Στις 3 Μαρτίου του 1485 πραγματοποιείται η δεύτερη έκδοση των σχολίων.⁴⁸ Αυτήν τη φορά η έκδοση γίνεται στο Παρίσι από τον Antonius Battibos Alexandrinus. Ο τίτλος δεν διαφέρει καθόλου από εκείνον της έκδοσης της Ρώμης, ενώ ο σχολιασμός των ελεγειών γίνεται στο δεύτερο και τρίτο κεφάλαιο του έργου.⁴⁹

Η τρίτη έκδοση του έργου λαμβάνει χώρα στη Brescia της Ιταλίας στις 18 Φεβρουαρίου του 1486. Εκδότης τώρα είναι ο Boninus de Boninis de Ragusia,

³⁸ Deligiannis (2024, σ. 3). Η Cesaro (2014, σ. 903) αναφέρει αναλυτικά τις εκδόσεις του τιβουλλιανού έργου από την editio princeps του 1472 έως και το 1500.

³⁹ *ISTC*: it00368000 · *GW M47049*.

⁴⁰ [Inc.Chig.IV.1254 | DigiVatLib](#).

⁴¹ [https://www.treccani.it/enciclopedia/georg-lauer_\(Dizionario-Biografico\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/georg-lauer_(Dizionario-Biografico)/).

⁴² <https://rbscp.lib.rochester.edu/4511>.

⁴³ Marsh (2001, σ. 71).

⁴⁴ Λ.χ. έργα του Poggio Bracciolini.

⁴⁵ Σύμφωνα με την Moya del Baño (1985) η ακριβής ημερομηνία έκδοσης είναι η *Τετάρτη 18 Ιουλίου του σωτήριου έτους 1475, όταν ο πάπας Σίζτος IV βρίσκεται στο τέταρτο έτος της εξουσίας του*.

⁴⁶ Ανεπίσημος τίτλος του έργου είναι: *Elegiae* ή απλώς *Carmina*.

⁴⁷ Σύμφωνα με τον Coppini (1996, σ. 12), η έκδοση του έργου του Cillenio τυπώθηκε ξεχωριστά από το έργο του Τιβούλλου και αποτελούσε εξαίρεση μεταξύ των άλλων εκδόσεων του τυπογραφείου.

⁴⁸ Bodleian Libraries: Bod-Inc: T-208, *ISTC*: it00369000, *GW M47019*.

⁴⁹ Το έργο ξεκινά με μια αφιέρωση στον Giovanni Battista Orsini, ισχυρή προσωπικότητα κατά την εποχή του συγγραφέα (<https://cardinals.fiu.edu/bios1483.htm#Orsini>). Στην έκδοση περιλαμβάνεται, εκτός των άλλων, μια βιογραφία του Τιβούλλου αλλά και ένα ποίημα για τον ποιητή.

σημαίνουσα προσωπικότητα λόγω της μεγάλης ώθησης που έδωσε στα κλασικά έργα,⁵⁰ ενώ ο τίτλος του έργου για άλλη μια φορά είναι ίδιος με αυτόν της έκδοσης της Ρώμης. Τα περιεχόμενα της έκδοσης της Brescia δεν παρουσιάζουν ιδιαίτερες διαφοροποιήσεις σε σχέση με την προηγούμενη έκδοση του Παρισιού. Επόμενη έκδοση είναι αυτή του τυπογράφου Andrea de Paltasichis,⁵¹ η οποία γίνεται στη Βενετία στις 15 Δεκεμβρίου του 1487.⁵²

Άλλη μια έκδοση του έργου γίνεται στις 9 Δεκεμβρίου του 1491 από τον Bonetus Locatellus στο Παρίσι. Σχολιαστές των έργων αυτής την έκδοσης εκτός από τον Cillenio είναι ο Antonius Parthenius και ο Philippus Beroaldus, ενώ ο τίτλος του έργου είναι: *Tibullus, Catullus et Propertius cum commento*, ενώ τα περιεχόμενα του έργου δεν διαφέρουν ιδιαίτερα.⁵³

Έκτη έκδοση είναι αυτή που λαμβάνει χώρα στις 26 Ιουνίου του 1493 στο Παρίσι, η οποία γίνεται από τον Symon Bevilacqua.⁵⁴ Δυστυχώς, αυτή η έκδοση δεν έχει να προσφέρει κάτι νέο ή ιδιαίτερο σε σχέση με την προηγούμενη της του 1491, ενώ ο τίτλος είναι ακριβώς ίδιος.

Άλλη μια έκδοση γίνεται στη Βενετία στις 19 Μαΐου του 1500 από τον Johannes Tacuinus de Tridino με τίτλο: *Tibullus, Albius. Elegiae (Comm.: Bernardinus Cyllenius Veronensis)*.⁵⁵

⁵⁰ Αλλιώς γνωστός υπό το όνομα Dobrić Dobričević, με καταγωγή από τη σημερινή Κροατία, γνωστός για την έκδοση έργων κλασικών συγγραφέων. Αναλυτικότερα: [https://www.treccani.it/enciclopedia/bonino-bonini_\(Dizionario-Biografico\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/bonino-bonini_(Dizionario-Biografico)/).

⁵¹ Για τον Andrea de Paltasichis: <https://www.treccani.it/enciclopedia/andrea-de-paltascichi/?search=De%20Palt%C3%A0scichi%2C%20Andrea>.

⁵² Ο τίτλος του έργου είναι: *Tibullus, Albius, Elegiae, comm. Bernardinus Cyllenius. Catullus, Carmina, comm. Antonius Parthenius; Propertius, Elegiae, comm. Antonius Volscus. Berardinus Cillenius, Carmen Baptistae Ursino; Vita Tibulli; Summa vitae Tibulli; Jacobus Juliaris, Epistola Antonio Parthenio; Carmen; Antonius Parthenius, Carmen ad libellum; Epistola Julio Pomponio; Vita Catulli; Epistola lectori; Antonius Volscus, Epistola ad Julianum de Robore card. S. Petri in Vincula; Vita Propertii; THAMYRAS, Carmen ad lectorem*.

⁵³ Στην έκδοση περιλαμβάνονται μια επιστολή από τον Juliaris Jacobus στον Antonius Parthenius, μια επιστολή του Philipus Beroaldus στον Minus Roscius, μια λίστα με διορθώσεις και ο σχολιασμός του Beroaldus στις προπερτιανές ελεγείες.

⁵⁴ Για τον Bevilacqua: [https://www.treccani.it/enciclopedia/gabi-simone-detto-bevilacqua_\(Dizionario-Biografico\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/gabi-simone-detto-bevilacqua_(Dizionario-Biografico)/).

⁵⁵ University of Oxford, Unit 25: IH 175, it00374000.

Η επόμενη έκδοση του έργου του Cillenio γίνεται για άλλη μια φορά στη Βενετία, αυτήν την φορά όμως από τον Guilielmi de Fontaneto Montisferrati στις 13 Ιουνίου του 1520.⁵⁶

Τελευταία έκδοση είναι αυτή του Παρισιού⁵⁷ που λαμβάνει χώρα το 1604. Εκδότης αυτή την φορά είναι ο Marc Orry, ενώ ο πλήρης τίτλος αυτής της έκδοσης είναι: *C. Val. Catulli, Albii Tibulli, Sex. Aur. Propertii, Opera omnia quae existant. Cum variorum doctorum virorum commentariis, notis, observationibus, emendationibus & paraphrasibus: unum in corpus magno studio congestis, quorum catalogus pagina ab hinc octava exhibetur. Cum Indice Rerum & Verborum copiosissimo.*

4.1. Εκδόσεις που χρησιμοποιήθηκαν για την κριτική έκδοση.

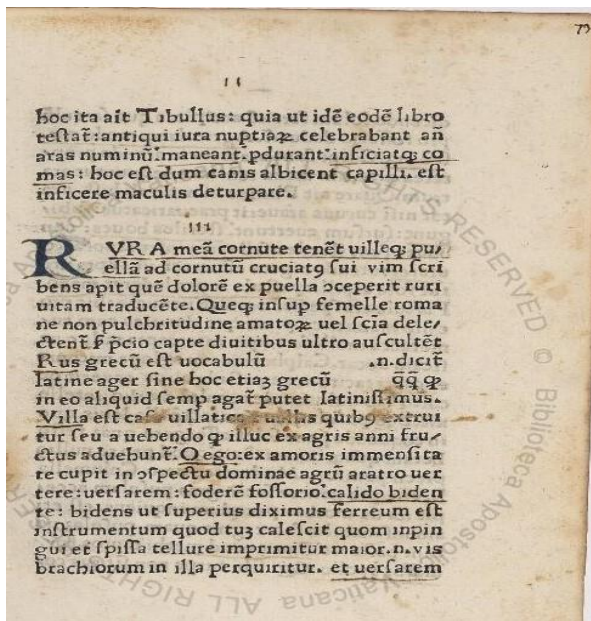
Για την κριτική έκδοση των σχολίων του Cillenio πάνω στις ελεγείες 2.3-6 του Τιβούλλου χρησιμοποιήθηκαν τέσσερις διαφορετικές εκδόσεις. Κριτήρια για την επιλογή αυτή υπήρξαν αφενός η διαθεσιμότητα των εκδόσεων, καθώς δεν προσφέρονται όλες σε ηλεκτρονική μορφή, και αφετέρου η όσο το δυνατόν καλύτερη αποκατάσταση του κειμένου διαχρονικά, με σκοπό να δοθεί μια επαρκής εικόνα των εκδόσεων και των αλλαγών που αυτές υπέστησαν. Αξίζει δε να σημειωθεί ότι σε όσες τυχόν μπορούν να βρεθούν διαδικτυακά, δεν παρατηρούνται ιδιαίτερες αλλαγές και επομένως δεν κρίθηκε απαραίτητη η συμπερίληψη τους.⁵⁸

⁵⁶ Ο πλήρης τίτλος του έργου είναι: *Albii Tibulli Elegiarum libri quatuor: una cum Valerii Catulli Epigrammatibus: nec non et Sexti Propertii libri quatuor elegiac, cum suis commentariis. Videlicet Cyllaenij Veronensis in Tibullum Parthenii et Palladii in Catullum et Philippi Beroaldi in Propertium. Habes insuper emendationes in ipsum Catullum per Hieronymum Auancium Veronensem. Nec non et castigatissimam tabulam omnium rerum, quae in margine sunt, positae nuper additam nunqua ait ... impres iam.*

⁵⁷ Η αλλιώς Lutetiae, πριν το Παρίσι λάβει το σύγχρονο όνομά του.

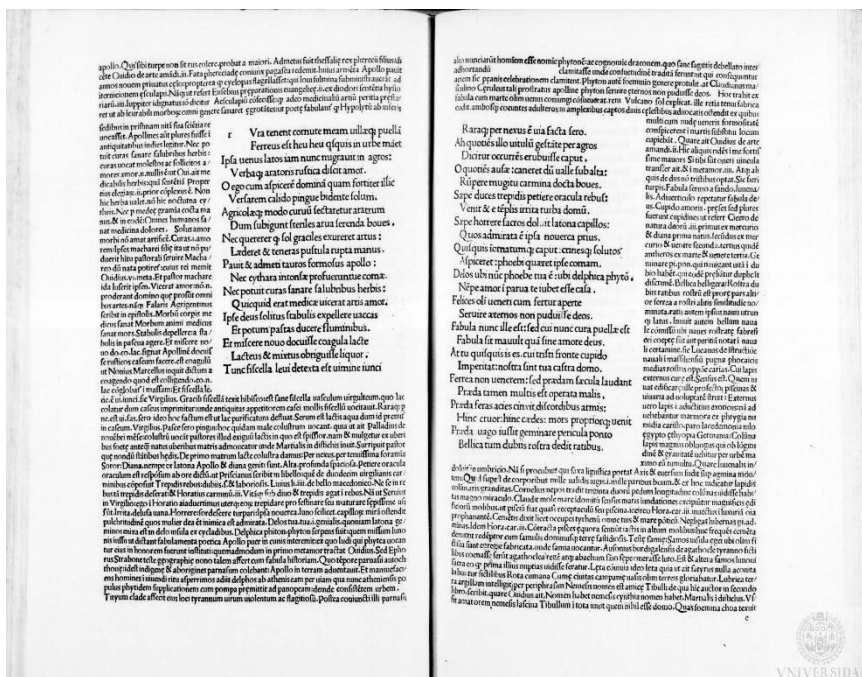
⁵⁸ Λ.χ. η έκδοση του 1491 που αν και υπάρχει διαδικτυακά δεν παρουσιάζει ιδιαίτερες αλλαγές ή προσθήκες (<https://pbc.gda.pl/dlibra/publication/34599/edition/28694/content>).

Η πρώτη από αυτές είναι η έκδοση της Ρώμης, η οποία εκδόθηκε το 1475

Εικόνα 1: Η πρώτη έκδοση της Ρώμης, 1475. Με ευκολία διακρίνεται το αρχιγράμμα, όπως επίσης και η υπογράμμιση των μετέπειτα μελετητών, για τον διαχωρισμό των σχολίων μεταξύ τους.

(siglum R).⁵⁹ Σε αυτήν την πρώτη έκδοση παρατηρείται ότι κάθε σχόλιο είναι υπογραμμισμένο, πιθανότατα όχι από τον ίδιο τον συγγραφέα, με στόχο να είναι διακριτός ο στίχος από το σχόλιο, αλλά και να διακρίνονται τα σχόλια μεταξύ τους. Βεβαίως υπάρχουν και υπογραμμίσεις οι οποίες δεν αντιστοιχούν σε κάποιο ξεχωριστό σχόλιο και αρκετές φορές παρατηρούνται παρασελίδια σχόλια, τα οποία λειτουργούν ως δείκτες.⁶⁰

Εικόνα 2: Η έκδοση της Brescia, 1486. Καθάρως διακρίνεται το ελεγεικό κείμενο στο κέντρο της σελίδας, όπως επίσης και ο σχολιασμός του Cillenio περιμετρικά του κειμένου. Επίσης, φαίνεται η θέση του αρχιγράμματος R στο λατινικό κείμενο του οποίου η καλλιγράφηση δεν ολοκληρώθηκε ποτέ.

Η δεύτερη έκδοση που αξιοποιήθηκε είναι εκείνη της Brescia, η οποία εκδόθηκε έντεκα χρόνια μετά, το 1486 (siglum B).⁶¹ Στο κέντρο των σελίδων παρατίθεται το κείμενο του ελεγειακού ποιητή, ενώ γύρω από αυτό καταγράφονται τα σχόλια του Cillenio. Σε αντίθεση με την έκδοση της Ρώμης, η έκδοση της Brescia δεν ξεχωρίζει με

⁵⁹ Η έκδοση που χρησιμοποιήθηκε προέρχεται από ψηφιοποίηση της Αποστολικής Βιβλιοθήκης του Βατικανού. <https://digi.vatlib.it/view/Inc.Chig.IV.1254>.

⁶⁰ Λ.χ. Ελεγεία 2.3, 73r: *Rus* και Ελεγεία 2.4, 80r: *Apollines quatuor*.

⁶¹ Η έκδοση που χρησιμοποιήθηκε προέρχεται από ψηφιοποίηση του πανεπιστημίου της Σαλαμάνκα.

υπογράμμιση ή άλλον τρόπο τα σχόλια, καθιστώντας δυσκολότερη τη διάκρισή τους.

Επόμενη έκδοση που χρησιμοποιήθηκε είναι εκείνη της Βενετίας που έλαβε

χώρα το 1520 (siglum V).

Στην έκδοση της Βενετίας

φαίνεται ότι το κείμενο

του Τιβούλλου

καταλαμβάνει τον χώρο

δεξιά και αριστερά

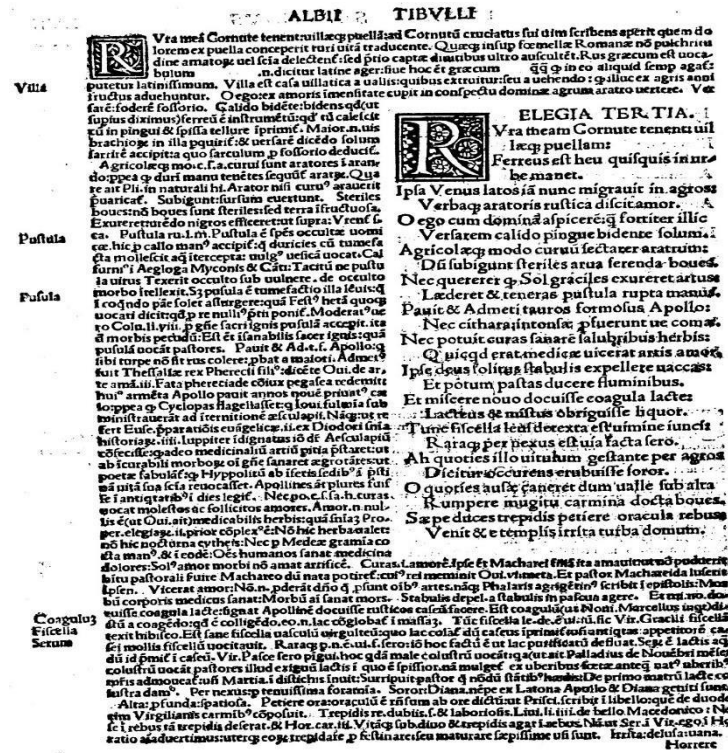
εναλλάξ στις σελίδες, ενώ

αντίστοιχα συμπληρώνουν

τον κενό χώρο τα σχόλια

του Cillenio. Τα σχόλια

και σε αυτήν την έκδοση

Εικόνα 3: Έκδοση της Βενετίας, 1520. Αξίζει να υπογραμμιστεί το αρχίγραμμα τόσο στο λατινικό κείμενο στο κέντρο της σελίδας όσο και στο σχόλιο του Cillenio πάνω αριστερά. Τα σχόλια του υπομονητιστή κυκλώνουν το λατινικό κείμενο.

δεν διακρίνονται μεταξύ τους, ενώ στην αρχή κάθε ελεγείας υπάρχει σχεδιασμένο αρχίγραμμα, όπως στην έκδοση της Ρώμης.

Η τελευταία και προφανώς πιο σύγχρονη έκδοση που χρησιμοποιήθηκε είναι η έκδοση του Παρισιού το 1604 (siglum P). Με απόσταση μεγαλύτερη από ογδόντα έτη από την έκδοση της Βενετίας, η έκδοση του Παρισιού διακρίνει με σαφήνεια τα σχόλια μεταξύ τους, όπως και η πρώτη έκδοση. Το κείμενο του ελεγειακού ποιητή προηγείται

Εικόνα 4: Έκδοση του Παρισιού 1604. Στην εικόνα φαίνονται καθαρά α) το λατινικό κείμενο (πάνω αριστερά) β) τα σχόλια του Cillenio και γ) τα σημεία που αντιστοιχούν σε άλλον συγγραφέα με πλάγιους χαρακτήρες.

4.2. Εκδοτικές Αρχές

Προκειμένου να εκδοθεί ένα κείμενο με όσο το δυνατόν ορθότερη αλλά και παράλληλα πιστή γραφή, έγινε μια προσπάθεια διόρθωσης των όσων ανορθογραφιών βρέθηκαν στις διάφορες εκδόσεις. Έτσι, οι διορθώσεις έγιναν σιωπηλά, με βάση την κλασική λατινική γλώσσα⁶³ και πιο συγκεκριμένα:

⁶² Μοναδική εξαίρεση αποτελεί η έκδοση της Brescia, στην οποία αναγράφονται μόνον δύο ελληνικοί όροι: «Rus graecum est vocabulum ἄρουρα enim [...]» & «hoc est graecum ἄγρός» στο σχόλιο 2.3.1.

⁶³ Ως κλασική λατινική γλώσσα εννοείται εκείνη που αναπτύχθηκε στα ύστερα έτη της Ρωμαϊκής Δημοκρατίας και στα πρώτα έτη της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.

των σχολίων του συγγραφέα.

Εδώ, ο κάθε σχολιαζόμενος στίχος διακρίνεται με αγκύλη από το σχόλιο του Cillenio, ενώ τα υπάρχοντα παραθέματα άλλων συγγραφέων παρουσιάζονται με ελαφρώς πλαγιαστούς χαρακτήρες.

Παράλληλα αυτή η έκδοση είναι η μοναδική που παρουσιάζει αυτούσια τα χωρία που είναι γραμμένα με ελληνικούς χαρακτήρες, ενώ οι υπόλοιπες τρεις εκδόσεις τείνουν να παραλείπουν την συμπλήρωση των ελληνικών λέξεων.⁶²

1. Αντικαταστάθηκαν τα πεζά με κεφαλαία γράμματα στα κύρια ονόματα (προσώπων, περιοχών κ.λπ.) και στην αρχή των περιόδων λόγου (π.χ. Cicero, Quirinalis). Και αντίστοιχα, αντικαταστάθηκαν τα κεφαλαία με πεζά, όπου δεν υπήρχε λόγος για μεγαλογράμματη γραφή. (π.χ. elegia αντί για Elegia).
2. Αντικαταστάθηκε το σύμφωνο *n* από το σύμφωνο *m*, όπου αυτό κρίθηκε απαραίτητο (π.χ. namque αντί για nanque).
3. Αντικαταστάθηκε το φωνήεν *i* από το *e* και αντιστρόφως (π.χ. Vergilius αντί για Virgilius).
4. Διορθώθηκε η γραφή στις διφθόγγους από *e* ή *ε* σε *ae* (π.χ. puellae αντί για puelle, ediderat αντί για aediderat).
5. Αντικαταστάθηκε η γραφή *v* με το *u* αλλά και αντίστροφα (π.χ. inquit αντί για inqvit).
6. Αντικαταστάθηκε η γραφή *-ti-* από τη *-ci-* (π.χ. spatiosa αντί για spaciosā, negotio αντί για negocio).
7. Αντικαταστάθηκε η γραφή *ph* από το *f* και αντίστροφα (π.χ. fistula αντί για Phystula).
8. Απλοποιήθηκαν τα διπλά σύμφωνα και προστέθηκαν εκεί όπου απαιτούνταν (π.χ. literulas αντί για litterulas, bucolicis αντί για bucholicis).
9. Αντικαταστάθηκε η γραφή *-y-* από τη γραφή *-i-* και αντιστρόφως (π.χ. astianactis αντί για astyanactis και Tiberim αντί για Tyberim).
10. Αφαιρέθηκε η δασεία από την αρχή ή από το εσωτερικό των λέξεων και προστέθηκε όπου κρίθηκε απαραίτητο (π.χ. Harudine αντί για Arudine, Rhea αντί για Rea).
11. Προστέθηκαν τόνοι και πνεύματα σε όσες ελληνικές γραφές απαντούν στο κείμενο (π.χ. ἄγειν, φυλάττειν).
12. Αναλύθηκαν όλες οι βραχυγραφίες του κειμένου (π.χ. meam αντί για meā).⁶⁴

Συντομογραφίες και σύμβολα που χρησιμοποιήθηκαν στο κριτικό υπόμνημα του κειμένου:

⁶⁴ Για την αποκατάσταση του κειμένου αξιοποιήθηκαν ιδιαίτερα τα έργα των Cappelli (1999), Thompson (1903) αλλά και Ζάχου (2017). Επίσης αξιοποιήθηκαν τα έργα των Mantello & Rigg (1996) και Sidwell (1995).

om. = *omisit, -serunt*

corr. = *correxit, -xerunt*

add. = *addidit, -derunt*

**5. ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΤΩΝ ΣΧΟΛΙΩΝ ΤΟΥ Β. CILLENIO ΣΤΙΣ
ΕΛΕΓΕΙΕΣ 2.3-6 ΤΟΥ ΤΙΒΟΥΛΛΟΥ**

Ελεγεία 2.3

- Tib. 2.3.1: *Rura meam, Cornute, tenent villaeque puellam.***] ad Cornutum cruciatus sui vim scribens, aperit quem dolorem ex puella conceperit ruri vitam traduce. 5
Quodque insuper femellae Romanae non pulchritudine amatorum vel scientia delectentur, sed pretio captae divitibus auscultent. Rus Graecum est vocabulum, ἀγρός enim dicitur latine ager, sive hoc etiam Graecum ἀπό τοῦ ἄγειν quoniam in eo aliquid semper agatur, putetur 10
latinissimum. Villa est casa villatica a vallis, quibus exstruitur seu a vehendo, quod illuc ex agris anni structus advehuntur.
- Tib.2.3.5: *O ego.***] ex amoris immensitate cupit in conspectu dominae agrum aratro vertere, Versarem, 15
foderem fossorio.
- Tib.2.3.6: *Calido bidente.***] bidens quod (ut superius diximus) ferreum est instrumentum, quod tum calescit in pingui et spissa tellure imprimitur. Maior enim vis braciorum in illa perquiritur et versarem dicendo, solum 20
sarrirem accipit, a quo sarculum pro fossorio deducitur.
- Tib.2.3.7: *Agricolaeque modo curvum sectarar aratrum.***] curvi sunt aratores in arando, propterea quod durim manu tenentes sequuntur aratrum. Quare ait Plinius in Naturali Historia: “Arator nisi curvus araverit praevaricatur”. 25
- Tib. 2.3.8: *Subigunt.***] sursum evertunt.
- Tib. 2.3.8: *Steriles boves.***] non boves sunt steriles, sed terra infructuosa.
- Tib. 2.3.9: *Exureret.***] urendo nigros efficeret, ut supra: “Urentur scilicet capilli”. 30
- Tib. 2.3.10: *Pustula rupta laederet manus.***] pustula est species occultae vomicae. Hic pro callo manus accipitur, quae duricies cum tumefacta, mollescit aqua intercepta,

24 Quare...25 praevaricatur] Plin. *Nat.* 18.180 29 ut...30 capilli] Tib. 1.9.15

4 puellam] peruellam B 6 Quodque] quaeque RBV 8 divitibus auscultent] divitibus ultro ausculent RBV | vocabulum... 9 enim] vocabulum enim V | ἀγρός] om. RV] ἀρουρα B 9 Graecum...10 quoniam] Graecum quique quod in eo RV] Grecum αγρός quique quod in eo B | ἀπό] om. RV 10 quoniam...eo] quoque quod in eo V | putetur] putet R 12 quod] qui B 17 bidens...ut] bidens ut B 18 calescit...19 pingui] calescit tum in pingui V calescit quom in pingui RB 20 braciorum] brachiorumque V 23 durim] burim RB 30 scilicet] sole RB 33 duricies] durities R

vulgus vesicam vocat. Calpurnius in Ecloga Myconis et Canti: “--- tacitum ne pustula virus. / Texerit occulto sub vulnere” de occulto morbo intellexit. Sed pustula est tumefactio illa levis, quae in coquendo pane solet assurgere, quam Sestus hetam quoque vocari dicit, quod pro re nullius pretii ponitur. Moderatus vero Columella Libro VIII pro genere sacri ignis pusulam accepit. Ita de morbis pecudum: “Est etiam insanabilis sacer ignis, quam pusulam vocant pastores”.

Tib. 2.3.11: *Pavit et Admeti tauros formosus Apollo.* quod sibi turpe non sit rus colere, probat a maiori. Admetus fuit Thessaliae rex Pherecii filius, dicente Ovidio de arte amandi III: “Fata Phereciadae coniux Pegasaea redemit”. Huius armenta Apollo pavit annos novem privatus coelo, propterea quod Cyclopas flagellasset, qui Iovi fulmina subministraverant ad interneconem Aesculapii. Namque, ut refert Eusebius praeparationis Evangelicae II ex Diodori sententia historiarum III, Iuppiter indignatus ideo dicitur Aesculapium confecisse, quod adeo medicinalium artium peritia praestaret, ut ab incurabili morborum omni genere sanaret aegrotantes, ut poetae fabulantur, quod Hyppolitum ab inferis sedibus in pristinam vitam sua scientia revocasset. Apollines autem plures fuisse in antiquitatibus in dies legitur.

Tib. 2.3.13: *Nec potuit curas sanare salubribus herbis.* curas vocat molestos ac sollicitos amores. “Amor enim nullis est (ut Ovidius ait) medicabilis herbis”, quam sententiam Propertius elegiarum II prior complexus est: “Non hic herba valet, non hic nocturna cytheris, / Nec per Medaeae gramina cocta manus”. Et in eodem: “Omnes humanos sanat medicina dolores, / Solus amor morbi non amat artificem”.

1 Calpurnius...3 vulnere] Cal. *Ecl.* 5.74-75 **5** quam...dicit] Paul. *ex Fest.* s.v. *hetta*, p. 99 Müll. **6** Moderatus...9 pastores] Colum. 7.5.16 **8** Est...9 pastores] Colum. 7.5.16 **12** dicente...14 redemit] O v . *Ars* 3.19 **17** ut... 18 III] Euseb. *Praep. Evang.* 2.2.41 **26** Amor...27 herbis] Ov. *Rem.* 74.3 **27** quam...30 manus] Prop. 2.4.7-8 **30** Et... 32 artificem] Prop. 2.1.57-58

1 Calpurnius] Calpurnius **RB** **3** pustula] pusula **V** **4** tumefactio] tumefactom **R** **8** pecudum] pecudum inquiring **RB** **11** quod] qui **RB** **13** coniux] coniux **B** **14** Huius] Hus **R** **16** interneconem] internetonem **R** **29** nocturna] noctutna **B** | cytheris] cytheis **V**

Tib. 2.3.13: *Curas.*] id est amorem. Ipse etiam Macharei filiam ita amavit, ut non puduerit habitu pastorali servire Machareo, dum nata potiretur, cuius rei meminit Ovidius VI Metamorphoseon: “--- Et pastor Machareida luserit ipsen”. 5

Tib.2.3.14: *Vicerat amor.*] non enim proderant domino quae prosunt omnibus artes, namque Phalaris Agrigentius scribit in epistolis: “Morbum corporis medicus sanat, morbum animi sanat mors”.

Tib.2.3.14: *Stabulis depellere.*] a stabulis in pascua agere. 10

Tib. 2.3.14: *Et miscere novo docuisse coagula lacte.*] signat Apollinem docuisse rusticos caseum facere. Est coagulum (ut Nonius Marcellus inquit) dictum a coagendo: quod est colligendo. Eo enim lac conglobatur in massam. 15

Tib. 2.3.15: *Tunc fiscella levi detexta est vinine iunci.*] sic Virgilius: “--- gracili fiscellam textit hibisco”. Est sane fiscella vasculum virgultum, quo lac colatur dum caseus imprimitur: unde antiquitas appetitorem casei mollis fiscellum vocitavit. 20

Tib. 2.3.16: *Raraque per nexus est via facta sero.*] ideo hoc factum est ut lac purificatum defluat. Serum est lactis aqua dum id premitur in caseum. Virgilius: “Pasce sero pingui”. Hoc quidam male colustrum vocant, quia (ut ait Palladius de Novembri mense) colustrum vocant pastores 25 illud exiguum lactis in quo est spissior, nam mulgetur ex uberibus foetae, antequam natus uberibus matris admoveatur, ut Martialis in distichis innuit: “Surripuit pastor quae nondum stantibus haedis. / De primo matrum lacte colustra damus”. 30

Tib. 2.3.16: *Per nexus.*] per tenuissima foramina.

Tib. 2.3.18: *Soror.*] Diana, nempe ex Latona Apollo et Diana geniti sunt.

Tib. 2.3.19: *Alta.*] profunda, spatiosa.

3 cuius...5 ipsen] Ov. *Met.* 6.124 7 namque...9 mors] Phalar. *Ep.* 1.1 17 sic...hibisco] Virg. *Ecl.* 10.71 23 Virgilius... 24 pingui] Virg. *Georg.* 3.406 24 ut...25 mense] Pallad. 12.13.1 28 ut...30 damus] Mart. *Epig.*13.37

1 id... amorem] id amorem V | Ipse... Macharei] ipses Macharei R
Ipse...2 ut] Ipses Macharei filiae ut B 2 filiam] filie R | habitu] bitu
V 7 Phalaris Agrigentius] Falaris Agrigentinus B 9 animi sanat]
animi medicus sanat B 26 nam mulgetur] nam et mulgetur B
27 antequam] antequam B 28 ut] unde BV

Tib. 2.3.21: *Petiere oracula.*] oraculum est responsum ab ore dictum, ut Priscianus scribit in libello, quem de duodecim Virgilianis carminibus composuit.

Tib. 2.3.21: *Trepidis rebus.*] dubiis scilicet et laboriosis. Livius libro III de bello Macedonico: “Ne se in rebus tam 5 trepidis deserat”, et Horatius Carminum III: “Vitamque sub divo et trepidis agat in rebus”. Nam ut Servius in Virgilio ego in Horatio animadvertimus: uterque eorum trepidare pro festinare, seu maturare saepissime usi sunt.

Tib. 2.3.22: *Irrita.*] delusa, vana. 10

Tib. 2.3.23: *Horrere.*] sordescere, turpari.

Tib. 2.3.24: *Ipsa noverca.*] Iuno, scilicet capillorum miram ostendit pulchritudinem, quos mulier dea etiam inimica est admirata.

Tib. 2.3.27: *Delos tua.*] tua id est genialis, quoniam Latona geminos enixa est in Delo insula ex Cycladibus. 15

Tib. 2.3.27: *Delphica Pythos.*] Python serpens fuit, quem missum Iunonis iussu (ut dictant fabulamenta poetica)

Apollo puer in cunis interemit: ex quo ludi (qui Pythia vocantur) eius in honorem fuerunt instituti, quemadmodum in primo Metamorphoseon tractat Ovidius. 20

Sed Ephorus (Strabone teste Geographiae nono) talem affert cum fabula historiam: “Quo tempore Parnasii Autochthones id est indigenae, et Aborigines Parnasum colebant, Apollo in terram adventavit, et mansuefaciens homines in vivendi ritu asperrimos, adiit Delphos ab Athenis, eam per viam, qua nunc Atheniensis populus Pythidem suplicationem cum pompa praemittit ad Panopeam. Deinde consistentem prope urbem Tityam clade affecit eius loci tyrannum, virum violentum ac flagitiosum. Postea coniuncti illi Parnasii alio nunciarunt hominem esse nomine Pythonem, ac cognomine Draconem, quo sane sagittis debellato, inter adhortandum ïε παιάν clamitasse, unde consuetudinem traditam ferunt, ut qui consequuntur aciem, sic Paeanis celebrationem 25

30

35

2 ut...3 composuit] Prisc. gramm. Verg. *Aen.* 3.490 5 Livius...6 deserat] Liv. 34.11.6 6 et...7 rebus] Hor. *Carm.* 3.2.5-6 21 quemadmodum...Ovidius] Ov. *Met.* 1.438-447 22 Sed...32,3 Python] Str. 9.3.13

17 Pythos] Phiton **B** | Python] Phytion **B** 19 Pythia] Phytea **B** 28 suplicationem] suplicationem **R** 29 consistentem...urbem] consistentem urbem **B** | Tityam] Tityuum **V**] Tityum **RB** 32 Pythonem] Phytionem **B** 33 adhortandum...34 clamitasse] adhortandum clamitasse **RBV** 35 celebrationem] celebratonem **R**

clamitent”. Python autem feminino genere protulit. At Claudianus masculino: “Caeruleus teli prostratus Apolline Python”.

Tib.2.3.30: *Servire aeternos non puduisse deos.*] hoc trahit ex fabula: Cum Marte olim Venus coniungi consueverat, rem Vulcano Sol explicat. Ille retia tenui fabrica cudit, ambosque coeuntes adulteros in amplexibus captos divis celestibus advocatis ostendit: ex quibus multi cum nuda Veneris formositatem conspicerent, in Martis substitui locum cupiebant. Quare ait Ovidius de arte amandi II: “Hic aliquis ridens in me fortissime Mavors / Si tibi sunt oneri vincula transfer, ait”. Et in Metamorphoseon IIII: “Atque aliquis de diis non tristibus optat / Sic fieri turpis ”.

Tib.2.3.31: *Fabula.*] sermo a fando. Iuvenalis: “A diverticulo repetatur fabula”.

Tib.2.3.32: *Deus.*] Cupido amoris praeses, sed plures fuerunt Cupidines, ut refert Cicero de natura deorum III: “Primus ex Mercurio et Diana prima natus. Secundus ex Mercurio et Venere secunda. Tertius quidem Anteros ex Marte et Venere tertia”.

Tib.2.3.39: *Geminare pericula ponto.*] qui navigant vitam in dubio habent, qui eodem praeliantur duplicant discrimen.

Tib.2.3.40: *Belica.*] belligera.

Tib.2.3.40: *Rostra dubiis ratibus.*] rostrum est prorae pars altior ferrea a rostri alitis similitudine nominata. Ratis autem ipsius navis utrunque latus. Innuit autem bellum navale commissum, ubi naves rostratae fabrefieri coeptae sunt, aut peritiam notat in navali certamine. Sic Lucanus de instructione navali in Massiliensium pugna: “Phocaicis medias nostris oppone carinas”.

Tib.2.3.43: *Cui lapis externus curae est.*] sensus est: quem iuvat aedificare, ille profecto piscinas et vivaria ad voluptatem struit. Externus vero lapis id est, adductitius, exoticus: Nam advehebantur marmora ex Phrygia,

10 Quare... 12 ait] Ov. *Ars* 2.585-586 12 Et...14 ---] Ov. *Met.* 4.187-188 15 Iuvenalis... 16 fabula] Iuv. 15.72 18 ut...21 tertia] Cic. *Nat. Deor.* 3.60 30 Sic...32 carinas] Luc. 3.561

1 Python] Phyton **RB** 2 teli] tali **RB** 3 Python] Phyton **RB** 5 Venus... 6 consueverat] Venus consueverat **R** 6 Vulcano Sol] Vulcano coniugi Sol **R** 36 exoticus] ecoticus **V**

- Numidia, Carysto, Paro, Lacedaemonia, Nilo, Aegypto, Aethiopia, Germania.
- Tib.2.3.44: *Columna.***] lapis magnus oblongus, qui ob longitudinem et gravitatem vehitur per urbem maximo cum tumultu. Quare Iuvenalis indoluit in Umbricio: “Nam si procubuit, qui saxa Ligustica portat / Axis, et eversum fudit super agmina monten, / Quid superest de corporibus?” 5
- Tib.2.3.44: *Mille ualidis iugis.***] id est mille paribus boum et ex hoc iudicatur lapidis columnaris granditas. Cornelius Nepos tradit XXXII pedum longitudine columnas vidisse habitas magno miraculo. 10
- Tib.2.3.45: *Claudit moles mare indomitum.***] sensus: Maris inundationes excipiuntur magnificis aedificiorum molibus, ut piscium fiat quasi receptaculum seu piscina. Idcirco Horatius carminum III inuictus in luxuriam omnia profanantem dixit: “Caementis licet occupes / Tyrrenum omne tuis, et mare Ponticum”. 15
- Tib.2.3.46: *Negligat hybernas piscis adesse minas.***] idem Horatius Carminum III: “Contracta pisces aequora sentiunt 20 / Factis in altum molibus: huc frequens / Caementa demittit redemptor / Cum famulis dominusque terrae / Fastidiosius”.
- Tib.2.3.47: *Testae Samiae.***] Samos insula Aegaei ubi olim fictilia sunt egregie fabricata, unde Samia vocantur. Ausonius Burdigalensis de Agathocle tyranno: “Fictilibus cenasse ferunt Agathoclea regem: / Atque abachum Samio saepe onerasse luto”. Est et altera Samos Iunoni sacra, eo quod prima illius vidisse feratur. 25
- Tib.2.3.47: *Laeta convivia.***] ideo laeta, quia (ut ait Satyricus) “nulla aconita bibuntur fictilibus”. 30
- Tib.2.3.48: *Rota Cumana.***] Cumae civitas Campaniae vasis olim terreis gloriabatur.
- Tib.2.3.48: *Lubrica terra.***] argillam intelligit per periphrasim. 35

5 Quare...8 corporibus] Iuv. 3.257-259 10 Cornelius...12 miraculo] Plin. *Nat.* 36.60 16 Idcirco...18 Ponticum] Hor. *Carm.* 3.24.3-4 19 idem...23 Fastidiosius] Hor. *Carm.* 3.1.33-37 26 Ausonius...28 luto] Auson. *Ep.* 19.2.1-2 30 quia...31 fictilibus] Iuv. 10.25-26

1 Numidia] Mimidia R 13 moles] mole R 17 Caementis licet] Caementis dixit licet RV 20 Contracta] Contractat V 21 Factis] iactis R 23 Fastidiosius] fastidiosis V 29 illius vidisse] illius nuptias vidisse RV | illius... feratur] illius nuptias vidisse feratur B 30 quia] qui R 31 Satyricus] Satyrus RB

Tib.2.3.51: *Nemesis.*] nomen est amicae Tibulli, de qua hic auctor in II libro scribit, quare Ovidius ait: “Nomen habet Nemesis, Cynthia nomen habet,” Martialis in distichis: “Ussit amatorem Nemesis lasciva Tibullum: / In tota iuuit quem nihil esse domo”.

5

Tib.2.3.54: *Quas foemina Coa texuit.*] Cous insula est in Aegaeo, ut Solinus ait, quae arte lanificii ita claruit, ut Cous amictus cata exochem dicatur: quasi subtili et artificioso opere textus. Propertius Elegiarum primo: “Aut tenues Coa veste movere sinus” et infra habituri sumus: “et Coa puellis Vestis”.

10

Tib.2.3.54: *Avratas disposuitque vias.*] id est, fila cum tela subtili intertexuit, unde auro chlamys intertextata dicitur et vulgus broccatam ex auro vocat. Picturata autem vestis vel acu picta, vel Phrygiata dicitur rechamata.

15

Tib.2.3.55: *Fusci.*] fuscus color est subniger, hoc est non plene niger. Ovidius de arte II: “---fusca vocetur / Nigrrior Illirica cui pice sanguis erit.” Talis enim est Indorum meridionalium color et Aethiopum. Sappho ad Phaonem: “Andromade patriae fusca colore suae”.

20

Tib.2.3.56: *Solis et admotis inficit ignis equis.*] hermeneusis est: declarat enim id quod India torret. Nam solaribus radiis propinquior est India et Aethiopia, ideo nigra sunt habitantium corpora, et opinionem poetarum sequitur de Sole istis propinquiore, ut Theodectes qui ait: “Quibus propinquam Phoebus admovens rotam, /Atra favilla corpora infecit virum / Caloribusque adducens praepotentibus / Retorridas crispavit eorum comaes”.

25

Unde Ovidius *Metamorphoseon* II per poeticam fantasiam attribuit Phaethontis fabulae inquiens: “Sanguine tunc 30 credunt in corpora summa vocato / Aethiopum populos nigrum traxisse colorem”. Sed Theodectem Onesicritus (ut Strabo refert) criminatur, qui causam talem referat ad

2 quare...3 habet²] Ov. *Ars* 3.536 3 Martialis...5 domo] Mart. 14.193 9 Propertius...10 sinus] Prop. 1.2.2 10 et...11 Vestis] Tib. 2.4.29-30 17 Ovidius... 18 erit] Ov. *Ars* 2.567-568 19 Sappho...20 suae] Ov. *Her.* 14.36 25 ut...28 comaes] Theodect. *ap.* Str. 15.1.24 29 Unde...32 colorem] Ov. *Met.* 2.235-236 32 ut...33 refert] Str. 15.1.24

4 distichis...amatorem] distichis Lusie amatorem V | Ussit] iusit R 8 cata exochem] cathexochem RBV 9 textus] testus R 12 fila cum] fila auri cum RB 15 rechamata] rachamata R irachamata BV 25 Theodectes] Theodoctis RVB 27 adducens...28 praepotentibus] aducens potentibus RB 32 Theodectem] Theodoctem R

Solem, cum ipse aquam esse in animalibus proprietatum causam putet. Nam et pecora colorem suum immutant, si peregrina illuc advehantur, et his qui in ventre matris sunt, Sol non est coloris nigrioris causa, cum eos nondum attigerit. Soli tamen (teste Strabone) tribuenda est causa et eius adustioni, per vehementem quandam summi humoris attractionem. Quamvis enim Indi humido et temperato satis aere participant, nihilominus per seminalem ex Sole dispositionem tales sunt quales qui eos progenuerunt. Hae enim passiones a generatione contrahuntur. 10

Tib.2.3.56: *Admotis equis.*] Indis quidem Sol est magis perpendicularis et propinquior. Nam cum terra sit quasi punctus ad Solis sphaeram, nonnullae regiones ut de proximo valde calidae sunt nonnullae, ut de longinquo minus. 15

Tib.2.3.58: *Africa puniceum purpureumque Tyros.*] duplicem purpurae colorem tangit. Purpura utique pro Solis propinquitate colorem habet, ut in VII de architectura noster Vitruvius memorat. Puniceum enim procreat Africa, id est, quasi violaceo colore. Tyros autem rubeum, id est, purpureum. Graece Τύρος dicitur. Hec purpura omnium optima est, ut scribit Strabo, unde Ovidius in II de remedio: “Confert Amyclaeis medicatum vellus ahenis / Murice cum Tyrio; turpius illud erit”. 20

Africa regio calida est meridiem versus, unde ab α. sine et φρίκη frigus denominatam Latini paene omnes sentiunt. At Iosephus de antiquitate Iudaica primo, vult ab Afro filio Abraae, qui eam regionem occupavit. 25

Tib.2.3.60: *Nota loquor, regnum ipse tenet, quem saepe coegit Barbara gypsatos ferre catasta pedes.*] quidam intelligunt de femina quae venalis fuerit ac veluti regina nunc incedit, ut probetur mulieres gaudere divitiis. Quidam de Lucilio accipiunt dictum a poeta facili sine reprehensione. Hic servus Romam vectus libertinitatem promeruit, et perbrevis tam opulentus evasit, et auctoritate potens, ut ad arbitrium cuncta ministraret. De quo 30 35

17 Purpura...20 Africa] Vitr. 7.13.1 22 unde...24 erit] Ov. Rem. 1.707-708 36 De...36,2 albis] Iuv. 1.111

1 proprietatum] proprietatem R 3 advehantur] adveheantur R | his] hiis R 4 est...nigrioris] est nigrioris RB 13 sphaeram] speram B 19 Vitruvius] Vitrubius R 21 Graece... Hec] Graece hec V | Τύρος] RB 23 Confert] Confer B 25 ab... 26 denominatam] ab a sine denominatam V | et...26 frigus] et frigus RB 29 quem] quam B 31 regina] regia B 36 cuncta] cunea RBV

- Iuvenalis: “Nuper in hanc urbem pedibus qui venerat albis”. Nec is solum ex grege servorum magnus fuit, sed alii quidem permulti. Quare Plinius in naturalis historiae XXXV: “Iam enumerare”, inquit, “non est libertos ex sanguine Quiritum et proscriptionum licentia ditatos”. 5
- Tib.2.3.60: *Catasta.***] genus compedis servilis. Persius: “Cappadocas rigida pingues pavisse catasta”. Accipitur pro loco ubi pueri et puellae venales servabantur, hoc in silvis Papinii, hoc in Martialis epigrammatibus legitur.
- Tib.2.3.60: *Pedes gypsatos.***] argentaria creta illinitos, 10 quod venalis servi signum fuit. Nam Plinius in naturali historia varias cretae species enumerat, inter quas est quaedam dicta argentaria, quae arti nitorem reddit, estque omnium vilissima, cuius tactu (ut diximus) venalium servorum pedes trans mare advectorum, maiores nostri 15 illinire instituerunt. Gypsum est genus lapidis quasi calcis albae, quae lente durescit, et facile solvitur.
- Tib.2.3.62: *Nulla fide.***] ut fallax sit et nullo faenore depositum reddat.
- Tib.2.3.63: *Consitor.***] vitis sator. 20
- Tib.2.3.64: *Relinque lacus.***] ut nulla scilicet, sit vuarum vindemia.
- Tib.2.3.67: *O valeant.***] id est pereant, quasi ad nos amplius non reversurae.
- Tib.2.3.69: *Glans aluit veteres.***] Iuvenalis satyrarum III: 25 “--- gratae post munus aristae. / Contingunt homines veteris fastidia quercus”. Et Lucretius ait: “Quod Sol atque imbres dederant, quod terra crearat / Sponte sua, satis id placabat pectora, demum / Glandiferas inter curabant corpora quercus. / Plerumque et quae nunc hyberno 30 tempore cernis, / Arbuta puniceo fieri matura colore”.
- Tib.2.3.71: *Aspirabat.***] afflabat, favebat.
- Tib.2.3.72: *Umbrosa valle.***] frondosis et amoenis locis.

3 Quare...5 ditatos] Pli. *Nat.* 35.72 6 Persius...7 catasta] Pers. 6.77
 8 hoc...9 legitur] Stat. *Silv.* 2.1.72 et Mart. 6.29.1, 9.29.5 et 9.59.5
 11 Nam...16 instituerunt] Plin. *Nat.* 17.45 25 Iuvenalis...27
 quercus] Iuv. 14.183-184 27 Et...31 colore] Lucr. 5.937-941

1 venerat] venerit V 4 Iam enumerare] same numerare B 9 Martialis epigrammatibus] Martiali in epigrammatibus B 11 servi] servuli R 24 reversurae] reversurem R 30 Plerumque...quae] plerumque quae R] plerumque V

Tib.2.3.72: *Praebat aperte gaudia.*] coitus sine occultatione, id est passim et licenter praebebat in concubitus.

Tib.2.3.74: *Si fas est.*] pro si licet et possibile est.

Tib.2.3.74: *Mos precor ille redi.*] iteratio est eiusdem dicti ut aviditatem mentis exprimat. 5

Tib.2.3.75: *Villosa.*] animalium ex pellibus quasi aspera.

Tib.2.3.78: *Laxam togam.*] ut supra: “Effluit effuso cui toga laxa sinu”.

Tib.2.3.79: *Ducite.*] ex amoris desperatione loquitur. 10

8 ut...9 sinu] Tib. 1.6.40

1 Praebat] paedebat **V 2** praebebat] praebebant **R 10** desperatione] desperatione **V**

Ελεγεία 2.4

- Tib. 2.4.1:** *Sic mihi servitium video, dominamque paratam.*] conqueritur de Nemese, quae alieno amore correpta eum ipsum negligit, quod amatori grave est. Sed illud ut gravissimum dolet, quod illa pecuniarum pretio succumbat ad cuius amorem erga se reconciliandum nihil Musas operari suas indignatur. 5
- Tib. 2.4.2:** *Libertas paterna.*] aut antiqua aut quam a patre accepit, ut nulli unquam serviret, quasi non possit ab amanti se fastidientis imperio dissolvi et liberari. 10
- Tib. 2.4.3:** *Teneorque cathenis.*] que causativa est, ut apud Lucanum: “bellumque sine hoste est”. Cupit enim solvi ab amore Nemese, sed ita se irretitum sentit, ut hoc non posse doleat. 15
- Tib. 2.4.4:** *Vincla remittit amor.*] est nempe in Nemesin amore deperditus, quam cum misere amet, illius impotente ardore rumpitur. Quare Plautus in *Asinaria*: “Fixus est hic apud nos animus tuus clavo Cupidinis”. 20
- Tib. 2.4.6:** *Faces.*] amorem Nemese dicit, quam se non minus quam ignis torreat. 20
- Tib. 2.4.7:** *O ego ne possem.*] optat se insensibile saxum fieri, ne quos perpetitur, dolores sentiat.
- Tib. 2.4.8:** *In gelidis montibus.*] gelidis ratione frigoris. Nam alti montes aut auris semper afflantur, aut gelu rigescunt et nivibus. 25
- Tib. 2.4.9:** *Cautes obnoxia.*] exposita. Lucanus V: “Dalmatico Boreae, Calabroque obnoxius Austro”. 30
- Tib. 2.4.9:** *Insanis ventis.*] magnis, ut “insani feriant sine littora fluctus”. Venti nempe procaciter effuriunt, unde insani quoque dicuntur. Catullus: “Deprehensa navi in mari vesaniente vento”. 30
- Tib. 2.4.10:** *Naufraga.*] dubium est cautes ne naufraga dixerit, an unda naufraga, id est procellosa, quae naves frangat. 35
- Tib. 2.4.10:** *Tonderet.*] assiduis fluctibus illideret.

12 ut...13 est] Luc. 1.682 18 Quare...19 Cupidinis] Plaut. *Asin.* 155
27 Lucanus...28 Austro] Luc. 5.379 29 insani...30 fluctus] Virg. *Ecl.* 9.43 31 Catullus...32 vento] Cat. 25.13

3 Sic] Dic R | video] videoque R 8 operari] operari V 11 fastidientis] fastidientis R 13 enim] eni B 16 remittit] remitteret R 20 quam] qui R 22 possem] possim R 24 frigoris] frigidis RV 27 Cautes obnoxia] cautes crepido obnoxia R

Tib. 2.4.11: *Umbra noctis.*] pro nox umbrosa, ut Iuvenalis: “Crispini iucunda senectus”, periphrasticos.

Tib. 2.4.12: *Tristi felle.*] tristi amaritudine, utpote qui et oculis et animo doleat cum corporis aegritudine. Plautus in Cistellaria: “Namque Ecastor amor et melle et felle fecundissimus, dulce gustum dat, amarum ad satietatem usque congerit”. Est autem animadvertendum intestinorum nomina plerumque ad mores transferri ut membrorum. Cor enim pro animo ponitur, ut minimi cordis, id est animi. Ita fel pro amaritudine animi accipi potest. 5 10

Tib. 2.4.13: *Elegi quid prosunt.*] elegi quod querelosi sint, ἔλεγχοι denominantur. Unde Ovidius in Elegia de morte Tibulli: “Flebilis indignos Elegia solve capillos, / Ah nimis ex vero nunc tibi nomen erit”. Quod autem Tibullus in amorem fuerit deperditus. Horatius indicat carminum primo, ut supra diximus. Elegi ergo nil prosunt qui ad compassionem movendam inventi sunt. 15

Tib. 2.4.13: *Apollo auctor carminis.*] quippe poetis praeest Apollo, ut in primo commentario diximus. Fuisse vero Apollines quattuor scribit Cicero in deorum natura III: “Quorum antiquissimus fuit ille quem Vulcanus genuit. Alter Corybantis filius natus in Creta. Tertius Iove, tertio natus et Latona. Quartus in Arcadia, quem Arcades Nomionem appellant, quod ab eo se ferunt νόμοις”, id est leges accepisse. 20 25

Tib. 2.4.14: *Manu cava.*] mulieris poscentis pecunias gestum exprimit.

Tib. 2.4.17: *Nec refero Solisque vias.*] hoc est non astrologicam disciplinam scribo, ubi narratur an Sol erret a Zodiaco nec ne, an altius modo, modo depressius meet. 30

Tib. 2.4.18: *Versis equis.*] tamquam completo menstruo spatio.

1 ut...2 senectus] Iuv. 4.81 4 Plautus...7 congerit] Plaut. *Cist.* 69-70
12 Unde... 14 erit] Ov. *Am.* 3.9.3- 4 15 Horatius...16 primo] Hor. *Carm.* 1.33 16 ut... diximus] ap. Tib. 1.1.1 19 ut...diximus] ap. Tib. 1.7.47 | Fuisse...24 νόμοις] Cic. *Nat. Deor.* 4.57

2 Crispini] Crispi R 4 animo] amico B 6 gustum] gustu R satietatem...7 congerit] satietatem ogerit B 7 congerit] ogerit RB 10 fel] fellis RBV | amaritudine] amaritudinis RB 12 ἔλεγχοι] om. RBV | Ovidius...Elegia] Ovidius Elegia B 14 Quod] Qui R 19 Fuisse] Fuere RBV 20 quattuor scribit] quatuor secundum B Cicero] Ciceronem RB 24 νόμοις] νόμους B | νόμοις...est] om. RV | id est] om. B

- Tib. 2.4.17: *Orbem.***] cursum suum, quo orbem minuit et auget.
- Tib. 2.4.21: *Facinus.***] scelus maximum veluti sacrilegium, quod statim subdit.
- Tib. 2.4.21: *Sunt dona paranda.***] id est acquirenda res est, unde Nemesei donum mittat. 5
- Tib. 2.4.22: *Ne iaceam clausam flebilis ante domum.***] rem dicit qua nihil est in amore durius. Propertius elegiarum I: “Tum grave servitium nostrae cogere puellae / Discere: et exclusum quid sit abire domum”. 10
- Tib. 2.4.23: *Insignia.***] oblata diis munera.
- Tib. 2.4.25: *Malum facinus.***] bene malum. Nam facinus μέσον est vocabulum.
- Tib. 2.4.28: *Ovem niveam.***] vellus ovis album. Est autem continens pro contento synecdochicōs. 15
- Tib. 2.4.28: *Tyrio murice.***] purpura Tyria, id est Sarrana.
- Tib. 2.4.30: *Lucida concha.***] conchyle dicit, quam margaritam vocamus, quae luciditatem prae se fert ob suum rorem quem absorpserit, ut in memorabilibus scribit Solinus. 20
- Tib. 2.4.33: *Custodia.***] custodes ipsi locus est pro custodientibus. Custodia enim est excubia et carcer Graecis φυλακή a φυλάττειν, custodire, unde φύλαξ, custos. Plautus in Captivis: “Illic est abductus recte in phylacam uti dignus est”. Sed custoditio est opera ad custodiendum quid sumpta. 25
- Tib. 2.4.39: *Victos pretio.***] qui nequeunt amicae lucrum exhibere quod petitur, victi pretio dicuntur.
- Tib. 2.4.42: *Addat aquam flammae.***] id est ingerat aquam, ut flama extingatur. 30
- Tib. 2.4.44: *Manus.***] quales solent in exequias amicarum conferre amatorculi.
- Tib. 2.4.45: *Bona.***] pulchra, elegans.
- Tib. 2.4.45: *Fuit nec avara.***] id est mulier, quae venusta fuit, nec rapax. 35
- Tib. 2.4.46: *Ante ardentem rogum.***] ubi corpora defunctorum ex ritu comburebantur.

8 Propertius...10 domum] Prop. 1.5.19-20 24 Plautus...25 est¹] Plaut. *Cap.* 751

7 Ne] Et RBV 10 Discere] Dicere B 13 μέσον] mesum RBV 18 fert... 19 suum] fert suum V | fert...19 rorem] fert secundum rorem RB 19 rorem] rorem V 23 φυλακή...φυλάττειν] om. RBV φύλαξ] om. RV] ὁ φύλαξ B 24 recte] recta RB 29 Addat] Addit B

- Tib. 2.4.49: *Bene placite.***] foeliciter, tranquille.
- Tib. 2.4.50: *Terraque securae sit super ossa levis.***] usitatum amatorum verbum. Martialis: “Sit licet inde sibi tellus placata levisque”. Et alibi: “Sit precor et tellus mitis et unda tibi” 5
- Tib. 2.4.52: *Lege.***] conditione, ut munera scilicet, ferat si recipi vult.
- Tib. 2.4.54: *Sub imperium.***] sub alterius hominis potestatem.
- Tib. 2.4.54: *Sub titulumque.***] qui est venditi iuris, ut scilicet alterius esse dicamini. Ovidius in I de remedio: “Sub titulos nostros misit avara lares”. Hoc solet fieri postquam omnis res minor facta est. Praeterea quasi domina pretium aedium suarum in ornamentis et vestibus expendere debeat. Nam tunc etiam temporis mulieres sumptuosae erant. Plautus in Epidico: “Quid istuc mirabile est, quasi non fundis exornatae multae incedant per vias?” 10 15
- Tib. 2.4.55: *Circe.***] Solis filia ex Persa nympa, veneficiorum summa artifex habita est, quae Ulyssis socios in porcos (ut ferunt poetae) convertit. 20
- Tib. 2.4.55: *Thessala terra.***] Thessalia profert tum gramina, tum saxa veneficiis aptissima dicente Lucano libro VI: “Thessala quin etiam tellus herbasque nocentes / Rupibus ingenuit, sensuraque saxa caventes / Arcanum ferale magos, ibi plurima surgunt / Vim factura deis et terris hospita Colchis. / Legit in Haemoniis quas non advexerat herbas”. 25
- Tib. 2.4.58: *Hippomanes cupidae stillat ab inguine equae.***] virus quod ab inguinibus furiatarum amore equarum fluit Hippomanes dicitur, ut Plinius ait. Propertius elegiarum III: “Consuluitque striges nostro de sanguine, et in me / Hippomanes fetae semina legit equae”. Ergo cum Venus afflat amorem gregibus, tum colligitur Hippomanes, quod in furorem vertit. Cuius rationem Collumela his verbis libro VII ponit: “Nam mense XII partum edunt maxime. Itaque curandum est, ut 30 35

3 Martialis...4 levisque] Mart. 6.52.5 4 Et...5 tibi] Mart. 6.68.12
 11 Ovidius...12 lares] Ov. *Rem.* 302 16 Plautus... 17 vias] Plaut. *Epid.* 225-226 22 Lucano...27 herbas] Luc. 6.438- 442 29 virus... 30 ait] Pli. *Nat.* 8.66.165 31 Propertius... 33 equae] Prop. 4.5.17-18
 34 Cuius...42,5 accendit] Colum. *Rust.* 6.17.3

1 placite] placide RB 10 titulumque] ticulum R] titulum B 12 avara] avare RB 24 caventes] canentes RB 29 furiatarum] suriatarum B 30 ait] *add.* libro octavo B 35 his] hiis R

praedicto tempore anni tam feminis quam admissariis desiderantibus fiat coeundi potestas, quia id praecipue armentum, si prohibeas, libidine extimulatur furiis. Unde et equinum nomen veneno inditum est, quod equinae cupidinis similem amorem mortalibus accendit”. Cupidae 5 itaque dixit, quoniam in earum conceptu (ut scribit Solinus) hoc virus enascitur.

Tib. 2.4.60: *Bibam.*] ex amoris impotentia dictum est, quasi dicat, quaecumque vult ipsa amica, intrepide sumam 10 toxica.

5 Cupidae...7 enascitur] Sol. 45.17 Mommsen (21895)

Ελεγεία 2.5

Tib. 2.5.1: *Phoebe fave, novus ingreditur tua templa sacerdos.*] invocat Apollinis numen, ut sibi sacrificanti favorem praestet, a cuius laudibus ad Sibyllae vaticinium descendit, quod ab effectu commendat, tum ingreditur Romani loci primordia. Sed sciendum id quod Acron Sermonum II reposuit, quod secundum numinum qualitatem laus ipsa Deorum diverso nomine vocatur. Nam si Iovis celebrantur praeconia, Hymni vocantur, si Apollini, aut Dianae, aut Latonae canitur Paeanes, si Libero aut Semelae Dithyrambi, si ad caeteros omnes deos oratio habetur Prosodia, si homines laudamus, ea est Laus, si improbamus, ea dicitur Vituperatio. Messallino ante congratulatur, qui augur fuerat creatus. Augures autem enim sunt Apollinis sacerdotes, unde ait.

Tib. 2.5.1: *Novus sacerdos.*] id est augur, vel novus sacerdos, quia poetae Musarum et Apollinis sacerdotes sunt, ideo sacri habentur. Nam eorum capiunt afflatum. Quare dixit Ovidius: “Numen in est illis, Pieridesque lavent”. Horatius carminum III: “--- carmina non prius / Audita Musarum sacerdos / Virginibus puerisque canto.” Et Propertius elegiarum III: “Primus ego ingredior puro de fonte sacerdos / Itala per Graios Orgia ferre choros”. Quinimmo ipsi poetae plerumque dii nominantur. Virgilius in Bucolicis: “Mirabar quid moesta deos Amarylli vocares”. Et Propertius elegiarum I: “Te quoque si certo puer hic concusserit arcu, / Quod nolim nostros eviolasse deos”. Nec mirum est, nam Graece ποιητής et deum et vatem significat quasi factor sunt, ante vates dicti a viendis versibus, ut Varroni placuit, nam viere significat vincere.

Tib. 2.5.1: *Tua templa.*] aut Palatinum templum vult, quod ab Augusto aedificatum est post Actiacam victoriam

7 Sed... 9 vocatur] Ps-Acro in Hor. *Serm.* 2.1 20 Quare... 21 lavent] Ov. *Ars.* 3.548 21 Horatius...22 canto] Hor. *Carm.* 3.2-4 23 Et...24 choros] Prop. 3.1.3 26 Virgilius...27 vocares] Virg. *Ecl.* 1.36 27 Et...29 deos] Prop. 1.7.15 30 sunt...32 vincere] Varro *Ling.* 7.36

12 Dithyrambi] Dethyrambi V 13 ea] eam R] ea BV 14 improbamus] iprobamus B | ante] autem R 15 autem] om. RBV 18 quia] om. RB 21 lavent] favent RB 24 ferre] ferte B 25 ipsi] ipi R | plerumque] plerunque R 26 Bucolicis] om. R] 29 ποιητής] om. RBV 30 ante] autem R 34 Actiacam] acciacam RBV

de quo Propertius elegiarum IIII meminit: “Musa Palatini referamus Apollinis aedem”. Aut fanum in foro constitutum.

Tib. 2.5.2: *Huc age cum cithara, carminibusque veni.*]

Macrobius in Saturnalium libris varias Apollinis potestates refert. Est enim ipse carminis auctor, ut supra: “----nec carminis auctor Apollo”. Est vaticinii praeses, ut supra: “Saepe duces trepidis petiere oracula rebus”. Sagittandi peritiam habuit. Iuvenalis: “Parce precor Paeon ... sed Paeon contrahit arcum”. Divinam medicinae artem percullit, ut inferius: “Huc ades et tenerae morbos expelle puellae”.

Tib. 2.5.3: *Chordae vocales.*]

Horatius carminum I: “Tuque testudo resonare septem / Callida nervis”. Est maxima Apollinis laus ipsa musica. Namque ab ea Pythagorici omnes et Plato philosophiam vocaverunt musicam, quia mundi fabricam universam ex harmonia et concentibus constrare ratiocinati sunt. Ideo omne musicum genus deorum esse opus arbitrabantur, unde Apollo Musaeque omnes hymnorum celebratores dicuntur, ipsarum vero Musarum ministri sunt eruditissimi viri, et hi proprie musici. Apparatus enim moralis attribuitur musicae, et cum eiusdem Dei praesides sint, reliquum est ut rectae mentis sint qui musicae operam indulgent. Sed Apollinis ministri cum exculti literis homines sint, adduntur etiam vates. Sed poetae cum litteratissimi sint, et divina quadam mentis agitatione moveantur, ad futurorum etiam scientiam merito sacri, et inde sacerdotes musarum et Apollinis habentur.

Tib. 2.5.8: *Vestem sepositam.*]

eam vestem dicit, qua Apollinem indui non nisi diebus feriatis putavit antiquitas.

Tib. 2.5.9: *Qualem te memorant.*]

ex antiqua fabula dictum est. Poetae fabulantur Apollinem Iovi patri laudes celebrasse de triumpho, quem ille affecutus est de fuga Saturni. Tunc enim Phoebus tantae fuit elegantiae, ut deos omnes in se converterit.

1 de...2 aedem] Prop. 4.6.11 6 Est...7 Apollo] Tib. 2.4.13 7 ut...8 rebus] Tib. 2.3.24 9 Iuvenalis...10 arcum] Iuv. 6.172-174 11 ut...12 puellae] Tib. 3.10.1 13 Horatius...14 nervis] Hor. *Carm.* 3.11.3-4

5 libris] libro R | varias] varias R | Apollinis] apollini B 6 ut supra] om. B 11 inferius] inferius B 21 hi] hii R 30 qua] quam V

- Tib. 2.5.12: *Cantet avis.***] hinc augurium dictum ab avium garritu deprehendimus.
- Tib. 2.5.12: *Provida.***] intelligens.
- Tib. 2.5.14: *Praesentit aruspex lubrica signavit cum deus exta notis.***] hinc aruspicem nominari, quod exta avium inspiciat, manifestum est. 5
- Tib. 2.5.15: *Te duce.***] quippe fatidicum spiritum in viscera vaticinantis mergit Apollo.
- Tib. 2.5.15: *Sibylla.***] Cumanam dicit, quae fata populi Romani heroico carmine conscripsit, unde ait, Senis pedibus; ex sex enim pedibus constat versus heroicus. Hanc ferunt illam fuisse, quae libros novem attulit ad Tarquinius Priscum, proque illis postulavit trecentum Philippaeos rege vero eius insaniam illudente, sex ex illis semel atque iterum combussit, motus tandem rex perseverantia mulieris in pretio emit, in quibus Romanorum fata continebantur, ut Aulus Gellius noctium Atticarum primo commemorat. 10
- Tib. 2.5.17: *Messallinum.***] filium Messallae. 15
- Tib. 2.5.17: *Sine.***] permitte. 20
- Tib. 2.5.18: *Tangere sacras chartas vatis.***] aut vatis id est Apollinis, ut poeta fiat, aut Tibulli carmina, aut Sibyllae libros, ut auguralem disciplinam recte percipiat, quia augur erat creatus, quod placet.
- Tib. 2.5.19: *Haec dedit Aeneae sortes.***] hoc totum in divino Maronis opere pertractatur. 25
- Tib. 2.5.19: *Parentem.***] Anchisem.
- Tib. 2.5.20: *Lares captos.***] deos patrios, quos ut tolleret Hector in somnis admonuit. Captos autem a Graecis utique eversa urbe intelligendum. Virgilius: “Advectum Aeneam classi, victosque penates / Inferre ---”. 30
- Tib. 2.5.22: *Ilion.***] Graecus est accusativus, et neutri generis. At Ovidius de arte amandi primo feminino genere protulit: “Tunc cum tristis erat defensa est Ilion armis”. Et Eusebius libro temporum ait: “Ilion condita ab Ilio”. Et IIII carminum Horatius: “Non semel Ilios vexata est”. 35

30 Virgilius...31 ---] Virg. *Aen.* 8.11-12 33 At...34 armis] Ovi. *Ars.* 1.363 34 Et...35 Ilio] Eus. *Chron.* II, Migne PG, vol. XIX, coll. 397-398 35 Et...36 est] Hor. *Carm.* 4.18

1 augurium] augurem RB 5 hinc] hic B 11 heroicus] heroinus (?) R 13 Tarquinius] tarquinum RB 16 in pretio] precio exigendo tres reliquos quo volebat foemina RBV 19 Messallinum filium] Mesallinum id est filium B

- Tib. 2.5.23: *Nondum firmaverat.***] nondum sancierat urbem suo de nomine, nisi deinceps captis in Aventino auguriis, vel nondum urbem muro sepsit, aut septam muro ne quis transgrederetur, per supplicium nondum firmaverat. Propertius elegiarum III: “--- et caeso moenia firma Remo”.
- Tib. 2.5.24: *Consorti non habitanda Remo.***] nempe Romulus ubi muro urbem sepsit, legem tulit, ne quis moenia transiliret, qui secus faceret reus esset capitis. Remus seu fratris praecepta negligens, seu iuvenili raptus impetu ea supergressus est et a Celere Ductore (ut historici scribunt) seu a Fabio (ut Eusebius libro temporum meminit), nam Fabius Celer forte vocabatur, pastorali rastro percussus occubuit Lucanus I: “Fraterno primi maduerunt sanguine muri”. Consors dicitur eiusdem sortis, id est, qualitatis in omni fere negotio. Sappho ad Phaonem: “Non tantum Alcaeus consors patriaeque, lyraeque / Laudis habet”. Hic enim de fratre dixit, ut Ovidius Metamorphoseon XI de Ceyce: “Quae dum Lucifero genitis miracula narrat / De consorte suo”.
- Tib. 2.5.25: *Herbosa palatia.***] loca herbis obsita, ubi Romana palatia superba structura ponenda erant.
- Tib. 2.5.26: *In Iovis arce.***] ubi nunc est Capitolinum, quod dicitur arx Iovis, quod (ut ait Varro) in summitate Tarpei locata esset ea aedes. Propertius elegiarum III: “Tarpei usque pater nuda de rupe tonabat”.
- Tib. 2.5.26: *Stabant casae.***] id est constructae erant. Idem eodem elegiarum: “Hoc quodcumque vides, hospes quam maxima Roma / Ante Phrygem Aeneam collis et herba fuit. / Atque ubi navali sunt sacra palatia Phoebos / Evandri profugae procubuere bones”.
- Tib. 2.5.30: *Fistula garrula.***] id est arguta, vacalis. Sic Maro in Copa: “En et Maenalia quae garrit dulce sub antro / Rustica pastoris fistula in ore sonat”.
- Tib. 2.5.28: *Agresti.***] rudi.

5 Propertius...6 Remo] Prop. 3.9.48 12 ut...13 meminit] Eus. *Chorn.* vers Hier. Schoene 1866, vol. II, p. 81 14 Lucanus... 15 muri] Luc. 1.95 16 Sappho...18 habet] Ov. *Her.* 15.29-30 18 ut...20 suo] Ov. *Met.* 11.346-347 24 ut...Varro] Var. *Ling.* 5.7 25 Propertius... 26 tonabat] Prop. 4.1.7 27 Idem...31 bones] Prop. 4.1.1-4

2 nomine] vomine B 5 III] tercio R 9 transiliret] transilieret R 12 Fabio ut] [[Fabio ut]] V 19 Metamorphoseon] metamorphoseos B 23 Capitolinum] capitolium B 25 Tarpei] tarpe R | ea] ei R 31 bones] boves RBV 33 Copa] copare B

- Tib. 2.5.30: *Silvestri fistula facta Deo.***] fabulam movet. Pan cum Syringae amore detentus fugientem puellam insequeretur, dii miseratione moti supplicem in calamum converterunt, quem calamum incisum ad sui doloris solatiolum ille in fistulam paulatim coniunxit, quae postea septem cicutis, hoc est internodiis calamorum compingebatur. Quod ideo figuratum est, quoniam Pan naturae similitudinem habet et septem sonos in coelesti harmonia declarat per fistulae septimam compagem. Dicta vero est fistula a φυσῖῶν, inflo. Pan ipse natus est ex tertio Mercurio et Penelopa, si Ciceroni credimus de natura Deorum III et Herodoto historiarum II. 5
- Tib. 2.5.32: *Iungitur cera.***] ex arte scilicet inventoris. Virgilius: “Pan primus calamos cera coniungere plures / Instituit ---”. 10
- Tib. 2.5.33: *At qua Velabri regio patet.***] Aventini accipit circuitum, cuius pars ima prope Tiberim dicitur Velabrum a velis, quod Romam versus per flumen velabant id est navigabant, seu a vehendo, ut Varro scribit. De Velabro Propertius ita elegiarum IIII: “Qua Velabra suo stagnabant flumine, quoque / Nauta per urbanas velificabat aquas”. Illuc enim ad sacrum commune homines Latini vehebantur navigiis. 15
- Tib. 2.5.38: *Niveae candidus agnus ovis.***] laus est muneris, quod agnus cum sit albi coloris, ex matre tamen candida natus dicatur. Scimus enim oves quanto candidiores tanto pretiosiores haberi, ob eam rem, quod lana earum varios et sine difficultate capiat colores. 20
- Tib. 2.5.39: *Impiger Aenea volitantis frater Amoris.***] Sibyllae vaticinium scribit de Aenea et urbe condenda habitum, signaque futuro populo prodigiosa enarrat, et suae se demum Nemesi etiam atque etiam commendat. Omnes autem, quos vidi codices, hanc a superiori divisam habent, cum tamen videatur membrum esse praecedentis. Dixit enim “Haec dedit Aeneae sortes”, revertitur enim ad propositum post multam evagationem. Sciendum sane nihil hic ab eo tangi, quod a Livio diffuse et ordinatim non sit in historia ab urbe condita commemoratum. Quem tamen una cum reliquis historiographis (ut noster est mos) 25 30 35

11 si...12 III] Cic. *Nat. Deor.* 3.56 12 et...II] Her. 2.145.4 19 ut... scribit] Var. *Ling.* 5.7 | De...21 aquas] Prop. 4.9.5-6

3 dii] dei RBV 10 a φυσῖῶν] om. RV] a φυσῖῶν B 20 Velabra] velabro B 29 Impiger] [i]mpiger B

omittimus, contenti poetarum testimoniis, quae omnia tametsi ad historiae, utique comprobationem non erunt, ad verba tamen referentur inter exponendum.

Tib. 2.5.39: *Volitantis frater amoris.*] Aeneas ex Anchise et Venere genitus est, at Cupido ex Venere et Marte natus, qui Anteros dicitur, quamquam secunda Venus (ut supra diximus) ex secundo Mercurio Cupidinem alterum sustulerit. Frater ergo Aeneas Cupidinis. Virgilius: “Frater ut Aeneas pelago tuus, omnia circum/ Littora iactetur ”.

Ibi Servius Honoratus scribit Simonidem voluisse Cupidinem ex Venere tantum esse progenitum, ideo ab eodem poeta: “Nate meae vires”, dictum. Alii vero ex Venere et Chao, primae rerum naturae eum esse filium volunt et Amoris, Tibullus dixit pro Cupidinis, ut Maro: “Ergo his aligerum dictis affatur Amorem”, Graecos ambo imitati, qui uno nomine utrumque significant.

Tib. 2.5.39: *Volitantis.*] vagabundi. Nam philosophi ventosas ei pennas addiderunt, sententiae instabilitatem suae demonstrantes in amatore. Terentius: “In amore haec sunt vitia, iniuriae, suspiciones, / inimicitiae, induciae, bellum”.

Tib. 2.5.39: *Impiger.*] strenuus, diligens. Cicero: “Quis est tam in scribendo impiger quam ego”.

Tib. 2.5.40: *Sacra.*] deos penates.

Tib. 2.5.41: *Iam tibi Laurentes assignatur Iuppiter agr.*] Laurens oppidum a Pico conditum. Virgilius: “Laurentis regia Pici”. Vel a Latino, ut meminit Servius, utramque in VII commentario colligens opinionem a lauro maxima denominatum. Aeneas autem (ut scribit Eusebius libro temporum) Latium venit post captam Troiam anno III seu VIII ut quidam alii putant, Latinisque imperavit, qui postea Romani dicti sunt annorum trium spatio.

Tib. 2.5.42: *Errantes deos.*] multis quippe in locis conserunt, ubi sedem figere non licuit.

6 ut...7 diximus] *ap.* Tib. 1.2.41 8 Virgilius... 9 ---] *Virg. Aen.* 1.667- 668 10 Ibi...11 progenitum] *Serv. Aen.* 1.664 12 Nate... vires] *Virg. Aen.* 1.664 14 Tibullus...15 Amorem] *Verg. Aen.* 1.663 19 Terentius... 21 bellum] *Ter. Eun.* 59- 61 22 Cicero...23 ego] *Cic. Fam.* 2.3 26 Virgilius...27 Pici] *Virg. Aen.* 7.171 29 ut...30 temporum] *Eus. Chorn.* vers Hier. Schoene 1866, vol. II p. 55

1 omittimus] ommitemus **RB** 3 inter] in **V** 25 assignatur] designat **RB**] assignat **V** 30 temporum Latium] temporum in latium **RBV**

Tib. 2.5.44: *Numici unda.*] Numicius fluvius est in agro Laurenti, iuxta quem Aeneas sacrificans prolapsus, nec inventus, postea Iuppiter indigens vocatus est, Ovidio scribente XIII Metamorphoseon: “--- fecitque deum quem turba Quirini / Nuncupat indigetem, temploque, arisque 5 recepit”. Cato tamen scribens apud Laurolavinium orta pugna Aeneam non comparuisse, qua Latinus moritur et Turnus aufugit.

Tib. 2.5.46: *Diva superba.*] victoria nobilis, quam precatur Aeneae faveat, secutus Maronem qui Turnum 10 dicit ignes iaculatum fuisse in naves Troianorum, cum Aeneas ipse ad socialia arma comparandum tetendisset, sed eae Matris deum pretibus in nymphas putatae fuerunt.

Tib. 2.5.47: *Rutulis castris.*] Rutula gens fuit, cui Turnus imperavit. 15

Tib. 2.5.48: *Iam tibi praedico barbare Turne necem.*] Turnus ab Aenea singulari certamine victus est, ut divinum Maronis poema testatur. Atqui male dicit Turnum barbarum vocando, cum ille Rutulus fuerit, sed vel eum barbarum vocat, quod tametsi Rutulus, erat tamen sui maiores ex Graecia oriundi fuerant. Venilia enim Amatae Latini regis uxoris soror eum genuit, quam constat duxisse genus a Danae Acrisii filia. Haec etenim vitata a Iove, cum arcula esset inclusa proicitur in mare parentis iussu, sed in Italiam delata invenitur a piscatoribus cum Perseo puero, quem in illa ediderat, et oblatam regi, rex sibi iunxit in matrimonium, Ardeamque ipsa condidit. Quare cum Turnus quasi semilatinus esset, forsitan ob id quod pravitate in loquendo uteretur, et Latina imperfecte quasi barbare pronunciaret, barbarum appellavit. Vel quod difficulter cum asperitate et duritia tamquam invita natura loqueretur, quos homines balbos, blaesosque dicere soliti sumus. Quapropter ingeniosus poeta alludens ad crassitudinem Turni regis barbarum dicit, effingens tarditati cognatum in loquendo nomen per convicium quidem, quasi duriloquum et crassilinguem dicere eum voluisset. 20 25 30 35

3 Ovidio...6 recepit] Ov. *Met.* 14.608 Cato. *ap.* Serv. *Aen.* 4.620

6 Cato...8 aufugit] Cato. *ap.* Serv. *Aen.* 4.620

1 Numici] numicii B 6 scribens] scribit RB | Laurolavinium] laurolavinum V 13 eae] ex V | putatae] mutata RBV 25 invenitur] invenitam R | a] *om.* R 29 Latina] latinam B 36 quidem] quide R

- Tib. 2.5.49: *Laurens castrum.***] Laurentum dicit. Castrum est locus muro circumdatus, quod per diminutionem (teste Prisciano) castellum facit. Ovidius *Metamorphoseon* ultimo: “--- donec castrumque, sacrasque / Lavini sedes Tyberinaque ad hostia venit”. Sed castra tentoria sunt, in quibus expeditionum tempore milites diversantur. 5
- Tib. 2.5.49: *Murusque Lavini est.***] periphrasticos Lavinum significat ab Lavinia, Latini regis filia denominatum. Iuvenalis *Satirarum* III: “Atque novercali sedes praelata Lavino”. 10
- Tib. 2.5.50: *Albaque ab Ascanio condita longa duce.***] alba vocata est longa, ut Livius scribit, a situ in longum dorsum porrecto, quam Ascanius condidit, sed uter fuerit dubitat Titus Livius, ille ne ex Creusa patrem Aeneam fugientem secutus in Italiam, an qui ex Lavinia genitus sit. 15
Dixit enim Virgilius VIII: “Ex quo terdenis urbem redeuntibus annis / Ascanius clare condet cognominis albam”. Perplures tamen affirmant Ascanium ex Creusa. Stadius *Silvarum* quinto in epicedio patris: “Iugera nostra tenens ubi post Aeneia fata, / Stellatus Latiis ingressit montibus Albam / Ascanius, Phrygio dum pingues sanguine campos / Odit, et infestae regnum dotale novercae”. Hoc item Eutropius libro I et Eusebius de temporibus et Iuvenalis praeallegata satira attestantur. 20
- Tib. 2.5.52: *Ilia.***] quae mater Romuli et Remi fuit, dicta Iliia, Rhea, Silvia, trinomina enim fuit. 25
- Tib. 2.5.53: *Vittasque iacentes.***] namque dum aquari vult somno urgente iacens humi a Marte comprimitur, unde comarum turba vitta concidit. Forsitan etiam ad id refert quod illa ante corporis stuprum vidit, Ovidio scribente hoc Fastorum III: “Ignibus Iliacis aderam, cum lapsa capillis / Decidit ante sacros vitta soluta focos”. De septem montibus a quibus Roma septemcollis appellata est, eorum montium nomina sunt haec: Capitolinus qui et Tarpeius, 30

2 teste...3 Prisciano] Prisc. *Gramm.* III, p. 111, vol. II Keil
3 Ovidius... 5 venit] Ov. *Met.* 15.727-728 9 Iuvenalis...10 Lavino] Iuv. 12.71 16 Dixit... 18 albam] Virg. *Aen.* 8.47- 48 19 Stadius...23 novercae] Stat. *Sily.* 5.37- 40 23 Hoc...I] Eutr. 1.4 | Eusebius...24 temporibus] Eus. *Chron.* I, Schoene 1875, vol. I, p. 284-286 24 et... attestantur] Iuv. 12.71 30 Ovidio...32 focos] Ov. *Fast.* 4.29

2 circumdatus] circumdatus R] circumdatuiae V 15 Lavinia] lavina R 19 epicedio] epiaedio R 20 ingressit] ingessit R 21 Phrygio] phrygios RB 23 Eutropius] Eutrobios R 28 comprimitur] comprimitum R

Aventinus, Palatinus, Caelius maior et minor, Exquilinus, Viminalis, Quirinalis.

Tib. 2.5.56: *Magnae iam locus urbis erit.*] magna fuit Roma et amplitudine loci et imperio. Propertius elegiarum III: “Septem urbs alta iugis, toto quae praesidet orbi”. 5

Tib. 2.5.58: *Qua sua de caelo prospicit arva Ceres.*] error est de Sicilia intelligere. Nempe Romani imperii fines latiores fuisse quam Sicilia concipiat quisque vel infantissimus novit. Sed totius fere terrae ambitus accipiendus est. Dixit enim Ceres sua arva prospicit, pro quocunque homines Cereris alimento, id est rationabiliter vitam ducunt. Nam et Romani suum imperium per orbem terrarum sed neutique totum prolatarunt. Seu Cererem pro Luna ponit e diverso Virgilius Georgicorum primo, nam Democritus et Stoici unum deum et alteram deam, sed diversis in utilitate mortalium nominibus asseverarunt. 10 15

Tib. 2.5.59: *Quaque patent ortus.*] de utroque mundi cardine ponens, mundum intelligit universum in laudem Romani imperii, et est quasi expositio superioris versiculi. Ut enim diximus, per ortum et occasum, totius mundi naturam colligit. Sic Horatius carminum III per arcticon et antarcticon de Romanis inquit: “Quicumque mundo terminus obstitit, / Hunc tanget armis visere gestiens, / Qua parte debacchentur ignes, / Qua nebulae pluviique rores”. 20 25

Tib. 2.5.59: *Undis fluitantibus.*] propter naturalem oceani fluxum.

Tib. 2.5.60: *Amnis.*] liptote, ut “Apparent rari nantes in gurgite vasto”, aut respicit ad maris naturam amnis dicendo a circumnando, quoniam ex Graeca praepositione sumptum, quae est ἀμφί, significat enim circum et nare fluere. Nam oceanus terram circuit et velox est, unde (teste Prisciano de duodecim Virgiliti carminibus) dicitur ἀπὸ τοῦ ὀκῶς, hoc est celeri motu, quare fluitantibus undis dictum est. 30 35

Tib. 2.5.60: *Equos.*] Solis equi quatuor sunt, Pyrous, Eous, Aethon et Phlegon.

4 Propertius...5 orbi] Prop. 3.57 21 Sic...25 rores] Hor. *Carm.* 3.3.52-55 28 ut...29 vasto] Virg. *Aen.* 1.118

10 enim] eni B 11 quocunque] quacunquē RB 16 asseverarunt] asseverarint V 26 fluitantibus] fluvitantidus V 29 vasto] om. RB 30 a...31 et] om. RBV 32 fluere] om. RV | fluere Nam] fluere vertere nam RBV 33 ἀπὸ...34 ὀκῶς] om. RBV

Tib. 2.5.60: *Anhelantes.*] diurno labore anxios. Statius Achilleidos primo: “--- et oceani penetrabile littus anhelis / Promittebat equis”.

Tib. 2.5.61: *Troia quidem tunc se mirabantur.*] alludit ad vocabulum animalis et insigne Troianorum, nam 5 Troianorum insigne Troia fuit. Vulgus latinitatem servat, id est, scrosam seu suem, unde “Arma quae fixit Troia”. Et “ingentem fatis fer ad aethera Troiam”, Virgilius ait, id est insigne Romanorum, ut ad Octavium Messala interpretatur. Mirabitur ergo se ex sui nominis homines 10 adeo crevisse.

Tib. 2.5.62: *Consuluisse.*] consulto determinasse, ut “consultaue bella”.

Tib. 2.5.63: *Vescar laurus sacras.*] id est fungar scientia vaticinandi, et antique posuit vescor cum accusativo, ut 15 potior et fungor apud Terentium eiusmodi verba ablativum recipiunt.

Tib. 2.5.65: *Te sibi Phoebe vocavit.*] ut scilicet a furoris pondere levaretur.

Tib. 2.5.68: *Quicquid Amalthea, quicquid Marpesia dixit, Heryphile Phoebos grataque quod monuit.*] 20 Lactantius Firmianus divinarum Institutionum primo, decem Sibyllas enumerat, et qua de re, quibusque auctoribus, quaeque scripserint. Prima fuit de Persis, ut Nicanor gestorum ab Alexandro scriptor ait, secunda 25 Libyca, tertia Delphica, quarta Cumana in Italia, quinta Erythraea, quam Strabo dicit fuisse tempore Alexandri et aliam ex eodem loco nominat, quae Athenais nomine dicebatur, sexta Samia, septima Cumaea nomine Amalthea, quae ab aliis (ut ait) Demophile nominatur, 30 quae novem libros ad Tarquinium detulit, ut scriptores omnes attestantur, octava Hellespontiaca in agro Troiano nata vico Marpisso circa oppidum Gargitium, nona Phrygia, quae vaticinata fuit Ancyrae, decima Tyburs nomine Albumea. Sed (ut Eusebius refert libro temporum) 35 quae in Samo fuit insignis habita, Heryphile dicta est. Fuit

1 Statius...3 equis] Stat. *Achil.* 1.690- 691 7 Arma... Troia] Virg. *Aen.* 1.248-249 | Et...8 ait] Virg. *Aen.* 3.462 13 consultaue bella] Stat. *Achil.* 1.82

2 penetrabile] penerrabile V 4 mirabantur] mira B 7 scrosam] scropham R | Arma quae] armaque R 18 vocavit] locavit R 24 scripserint] scripserit RB 26 Delphica] Delphca B 29 sexta] eecta P 31 Tarquinium] Trquinum V 33 Gargitium] girgitium R 36 in Samo] insanio R

autem Candale Lydis regnante anno fere imperii illius decimo. Ceterum Lactantius ipse Firmianus dicit tantam esse de Sibyllis confusionem ut ignoretur quid vere dici possit. Ex Graecia enim Sibyllini libri Romam transvecti sunt, quorum admonitu respublica Romana gerebatur. 5

Tib. 2.5.69: *Quasque Albana sacra.*] ex omnibus quattuor vaticinatas refert. Et Tiburtinam sortes Romam detulisse per Anienem, qui Tiberim auget. Alii interpretantur vaticinium de Remo et Romulo abiectis in Tiberim iussu Amulii Albani, fluvius autem fatorum providus se contraxit. Alii Choeliae facinus intelligunt, quae a Lauso genus duxit Albano. Legimus etiam in quinto ab Urbe condita apud Livium, lacum in Albano nemore sine ullis aquis coelestibus in altitudinem miraculosam crevisse, et vaticinatum fuisse a Veiente aruspice, et ita ab Apolline Delphico responsum, dissipandum esse per agros Albanam aquam, tunc Veios futuros sub potestate populi Romani, quibus captis Iuno Veientana in Aventinum per iuvenes electos portata est. Sed poeta ait: “Per flumina Tybris”. 10 15

Tib. 2.5.71: *Haec fore dixerunt.*] de comete in primo Lucani commentario abunde dicemus. Latini crinitam vocant, Graeci κομήτην παρὰ τὸ κόμη. Et est malum plerunque futuri periculi signum, cum populi non impune vident. Declarat autem prodigia, quae ab Urbe condita apparuerunt. 20 25

Tib. 2.5.72: *Multus ut in terras deplueritque lapis.*] hoc explicat Titus Livius in Decade ab Urbe condita. Depluerit autem pro deciderit. Sed notandum contra omnium grammaticorum regulas dictum esse, de quibus literatores moderni multa sunt hallucinati, dicentes pluo carere supposito habens appositum ablativum, ut Titus Livius libro VI de bello Macedonico: “Terracinae et Amiterni nunciatum est aliquoties lapidibus pluisse”. Nam (ut aiunt) nunc dicimus, deus pluit carnem et escam. Sed praeter usitatum Titi Livii in dicendo modum, Valerius Maximus 30 35

12 Legimus...13 Livium] Liv.5.15.2 31 ut...33 pluisse] Liv. 36.37

34 Sed...54,2 depluerit] Val. Max. 1.6.5

5 admonitu] amonitu **R**] ammonitu **B 6** sacra] sacras **R 10** fatorum] fatioium **R 17** Romani] Roma **R 18** Aventinum] adventinum **R**

22 Graeci... est] greci cometem et est **R** | κομήτην] cometem **BV** κομήτην...κόμη] *om.* **R** | παρὰ... κόμη] *om.* **BV 25** apparuerunt] parverunt **R 27** Depluerit] deplueret **B 28** deciderit] decideret **B 29** grammaticorum] grammaticarum **V 31** Titus] *om.* **R 35** Titi] *om.* **R**

- libro suo in capitulo de Prodigiiis: “In Piceno lapides pluisse”, ait, “et hic lapis depluerit”. Et Livius ipse in X de bello Macedonico: “In area Vulcani et Concordiae sanguis pluit”. Martialis ad Faustinum longe aliter scribens utitur verbo: “Capena grandi porta qua pluit gutta”. Sed alii legunt fluit. Textus antiquus habet pluit. 5
- Tib. 2.5.73: *Tubas atque arma audita.***] syllepsis est causa maioris significati Tubas. Lucanus primo: “Insonuere tubae, et quantum clamore cohortes / Miscentur, tantum nox atra silentibus umbris / Edidit ---”. 10
- Tib. 2.5.73: *Arma strepitantia.***] sic Lucanus eodem: “Tum fragor amorum”.
- Tib. 2.5.74: *Lucos praecinuisse fugam.***] idem ibi: “--- magnaetque per avia voces / Auditae nemorum--- ”.
- Tib. 2.5.75: *Defectum lumine.***] splendorem sub eclipsi amittentem. Defectus vocem praeteriti participii habet, et in significantiam praesentis. Virgilius in Priapeis: “Defectus pueroque, feminaque pallentis.” 15
- Tib. 2.5.77: *Et simulachra deum lacrymas fudisse.***] Lucanus ibi: “Indigetes flevisse deos, urbisquae labores / Testatos sudore Lares.” Virgilius: “Et maestum illachrimat templis ebur”. 20
- Tib. 2.5.78: *Boves vocantes.***] Lucanus: “Tum pecudum faciles humana ad murmura linguae”. Virgilius: “--- pecudesque locutae Infandum”. 25
- Tib. 2.5.80: *Merge.***] dele, metaphoricos.
- Tib. 2.5.80: *Prodigia.***] signa malum prodigientia, id est indicantia.
- Tib. 2.5.81: *Bene crepet.***] signum est fertilitatis si laurus clare crepitum fecerit. Exprimit enim naturam lauri dum perustulatur. Ovidius Fastorum III: “Et crepet in mediis laurus adusta focus”. Istius facti rationem refert Eusebius 30

2 Et...4 pluit] Liv. 40.19.2 4 Martialis...5 gutta] Mart. 3.47.1
 8 Lucanus...10 ---] Luc. 1.578-580 11 sic...12 amorum] Luc. 1.569
 13 idem...14 ---] Luc. 1.569-570 17 Virgilius...18 pallentis] Priap.
 23.3 20 Lucanus...21 Lares] Luc. 1.556-557 21 Virgilius...22
 ebur] Virg. Georg. 1.480 23 Lucanus...24 linguae] Luc. 1.561
 24 Virgilius... 25 Infandum] Virg. Georg. 1.478 31 Ovidius...32
 focus] Ov. Fast. 4.742 32 Istius...55,4 significat] Eus. Praep. Evang.
 3.11.112b-c

1 libro suo] om. R 13 ibi] inibi R 18 pallentis...19 simulachra]
 pallentis per defectum simulachra R] pallentis per defectum simulachra
 B] palentis per defectu et simulechra V 19 Et] om. R | fudisse]
 fudasse R 20 ibi] inibi R 23 vocantes] vocales RBV

praeparationis Evangelicae II: “Namque antiqui laurum Apollini dedicarunt, quia ignea est, unde odio Daemonibus et si comburitur plurimum sonat, quod praedicendi virtutem significat”.

Tib. 2.5.82: *Felix et sacer.*] ideo religiosus et abundans, quod laurus bene craepitans optima signa dedit. 5

Tib. 2.5.84: *Horrea.*] granaria quasi forrea a farre.

Tib. 2.5.84: *Distentet.*] onerabit.

Tib. 2.5.85: *Oblitus.*] illinitus, turpatus, ab oblino, id est inquino. 10

Tib. 2.5.89: *Ille levis stipulae.*] Ovidius Fastorum quatro: “Moxque per ardentis stipulae crepitantis acervos / Traiicias celeri strenua membra pede”.

Tib. 2.5.91: *Foetus.*] liberos.

Tib. 2.5.92: *Compressis auribus.*] morsem puellorum exprimit in libando patris osculo. 15

Tib. 2.5.93: *Taedebit.*] futurum est indicativi a taedet impersonali, id est pigebit.

Tib. 2.5.93: *Parvo advigilare nepoti.*] ut scilicet puellus somnum capiat. 20

Tib. 2.5.94: *Balba verba.*] imperfecta et inexpedita. A senibus enim ex industria non ex linguae defectu verba imperplexa effutiuntur, ut puellis alludent. Aliter enim esset naturae vitium balbutire.

Tib. 2.5.96: *Arboris antiquae qua levis umbra cadit.*] 25
conviviis rivi et umbra conveniunt. Horatius Carminum I: “--- nunc viridi membra sub arbuto / Stratus, nunc ad aquae lene caput sacrae”.

Tib. 2.5.97: *Aut e veste sacris tendent umbracula sertis.*] 30
sensus est: umbracula conficiuntur ex vestibus invicem complicatis, hoc est quod dicit Ovidius: “---pauci tentoria ponunt / Desuper extentas imposuere togas”.

Tib. 2.5.98: *Calix coronatus.*] aut calicem plenum intelligit ad summum marginem, aut coronis, id est, sertis circumamictum. Unde legitur: “--- magnum cratera corona / 35
/ Induit, implevitque mero”. Quin (ut Servius in primo

11 Ovidius...13 pede] Ov. *Fast.* 4.781 26 Horatius... 28 sacrae] Hor. *Carm.* 1.21-22 31 hoc...32 togas] Ov. *Fast.* 3.527-530 35 Unde... 36 mero] Virg. *Aen.* 3.525-526 36 Quin... 56,2 utitur] Serv. *Aen.* 1.724-726

2 odio Daemonibus] odio est demonibus B 8 Distentet] distendent R] distentent B | onerabit] onerabunt RB 9 ab oblino] abolino R 13 Traiicias] treicias RB] Threicias V 15 morsem] morem RBV 29 e] cum V 36 in primo] imprimo R

Aeneidos attestatur) tractum est ab Homero qui istiusmodi sermonis genere in Iliade utitur.

Tib. 2.5.100: *Cespitibus.*] idcirco cespitibus, ut religiosius res procedat.

Tib. 2.5.107: *Ars bona.*] scilicet si sit inermis iuvat quod amem. 5

Tib. 2.5.111: *Sine qua versus mihi nullus.*] sic Propertius Elegiarum II: “Quaeritis unde mihi toties scribantur amores? / Unde meus veniat mollis in ora liber? / Non haec Calliope, non haec mihi cantat Apollo, / Ingenium nobis ipsa puella facit”. 10

Tib. 2.5.112: *Iustos pedes.*] versus iustum μέτρον, hoc est mensuram habent cum syllabarum servata ratione aequaliter componuntur.

Tib. 2.5.113: *Tutela divum.*] sunt nempe vatibus cum coelo commercia, et numinis divinitate participant, sicut supra edocuimus. 15

Tib. 2.5.116: *Feret.*] in triumpho portabit.

Tib. 2.5.116: *Oppida victa.*] simulacra depicta ad veram oppidorum similitudinem. Ovidius de arte amandi I: “Quae loca, qui fructus, quaeve ferantur”. 20

Tib. 2.5.117: *Lauro agresti.*] lauri variae sunt species tres. Praecipue Priscus Cato de agricultura nominat, Delphicam scilicet, Cipriam et Silvaticam. Quare miror Plinium allegasse Catonem, cum duo tantum genera esse dixisset, sed impressorum est error, eorumque idiotarum, qui libros impressoribus ipsis non castigatos, sed sua imperitia corruptos tradunt, de quibus in lucubrationibus nostris late pertractavimus. 25

Tib. 2.5.118: *Io triumphe.*] militum est vociferatio in triumphis, ut Marci Varroni scribit, Horatius ad ipsum triumphum sermonem convertens carminum IIII: “Tuque dum procedis, io triumphe, / Non semel dicemus, io triumphe, / Civitas omnis, dabimusque divis / Tura benignis”. Triumphus autem a Graecis, qui τρόπαιον 30 35

7 sic...11 facit] Prop. 2.1- 4 20 Ovidius... 21 ferantur] Ov. *Ars.* 1.220
22 lauri...24 Silvaticam] Cato *agr.* 133 24 Quare...25 dixisset] Plin.
Nat. 15.127 31 ut...35 benignis] Hor. *Carm.* 4.49-52

5 bona scilicet] bona amor scilicet B 8 toties] totiens RB
10 Ingenium] Ingenium R 12 pedes versus] pedes pedes versus
RB | μέτρον] om. RBV 29 pertractavimus] pertractabimus R
31 Marci Varroni] Marcus varro RB 32 convertens] couvertens B
Tuque] Teque V 33 Non...34 triumphe] om. RBV 34 divis] diis RB
35 τρόπαιον] om. RBV

dicunt, acceptus est, seu a Θριάμβω, Liberi patris cognomento, unde triumphare et ideo Io triumphae vox laetantis usurpata.

Tib. 2.5.119: *Pia semper.*] ideo significantia pietatem patris in filium, quod ipse equo insidens sequi velit silium triumphantem, ut de Fabio Rutiliano legimus in historiis. 5

Tib. 2.5.120: *Pretereunte curru.*] currum intellige non Messalae, sed Messalini triumphantis.

Tib. 2.5.122: *Perpetuo casta.*] ut casta fruatur virginitate perpetua. 10

6 ut...historiis] cf. Liv. 8.29.9, Val. Max. 2.7.8, 3.2.9, 5.7.1

1 a Θριάμβω] a triamvo **RBV** 4 semper] spectacula **RB**
 7 Pretereunte] Praetereute **P** 8 Messalini] Messalin **B** 9 fruatur]
 servetur **V** | virginitate] virginitatis **RB**

Ελεγεία 2.6

Tib. 2.6.1: *Castra Macer sequitur, tenero quid fiet amori?*] hoc elegidio tria complectitur. De Macro proficiscente in militiam relicta puella loquitur. Tum Nemesim rogat, ne ea se sibi inexorabilem praestet. Demum Phyrnes lenunculae calliditatem detestatur. Macer autem fuit Tibulli familiaris, ad quem Ovidius scribit de Ponto, sed fuerit ne hic Macer Romanus an Veronensis ignoratur. Possumus tamen augurari eum ipsum fuisse Aemilium Macrum civem nostrum, qui (teste Eusebio libro Temporum) in Asia diem ultimum obiit. Fuit enim eadem tempestate qua Tibullus.

Tib. 2.6.3: *Vaga.*] fluctuantia.

Tib. 2.6.5: *Puer.*] Cupido et est sermonis apostrophe.

Tib. 2.6.6: *Sub tua signa.*] diximus alibi otium amatorium vocari a poetis expeditionis cuiusdam genus et militiae. Ovidius de arte amandi I: “Qui nova nunc primum miles in arma venis”. Et in eiusdem operis III: “Militiae species amor est, discedite segnes, / Non sunt haec timidis signa petenda viris”. Ob hoc enim Horatius Carminum III renuncians amoribus inquit: “Vixi puellis nuper idoneus, / Et militavi non sine gloria”. Unde Porphyrio commentator vult Horatium per allegoriam bella et militiam Veneris pro amoribus dicere. Sic enim quartus Carminum liber incipit: “Intermissa Venus diu / Rursus bella moves--- ”.

Tib. 2.6.6: *Erronem.*] vagabundum hominem dicimus erronem ab errando. Sic Sappho ad Phaonem: “At vos erronem tellure remittite nostrum”. Sed Ulpianus libro Digestorum XXI refert erronem ita a Labeone diffinitum: “non quidem qui fugit, sed qui frequenter sine causa vagatur et temporibus in res navigatorias consumptis serus ad dominum redit”. Idcirco Horatius alludens ad servilem

7 Macer...9 Ponto] Ov. *Pont.* 2.10 11 teste...12 Temporum] Euseb. 2.2.5 18 Ovidius...19 venis] Ov. *Ars.* 1.36 19 Et... 21 viris] Ov. *Ars.* 2.233-234 21 Ob...23 gloria] Hor. *Carm.* 3.26.1-2 23 Unde... 25 dicere] Porph. *in Carm.* 3.8-9 et. Hor. *Carm.* 4.1.1-2 25 Sic...26 - -] Hor. *Carm.* 4.1.1-2 28 Sic...29 nostrum] Ov. *Her.* 15.53 29 Sed... 33 redit] Ulp. *ap. Dig.* 21.1.17.15 33 Idcirco... 59,2 erro] Hor. *Serm.* 2.113

4 complectitur] coplectitur **RBP** 6 ne] nec **V** 11 civem] concivem **RB** 15 apostrophe] apostrofa **RB** 29 remittite] remittere **V** 31 sed...frequenter] sed frequenter **R** 32 serus] feris **R**

conditionem Sermonum II ait: “--- teque ipsum vitas fugitivus, ut erro”.

Tib. 2.6.6: *Iterum voca.*] aut iterum, quoniam semel alias aberrare voluerit aut iterum voca pro revoca dictum.

Tib. 2.6.8: *Potet galea.*] galea militis est poculum. Statius Thebaidos III: “Hostilem Ismenium galea dircemque bibemus”. Et Propertius Elegiarum III ad hanc sententiam: “Tu tamen intacta rectus vesane lacerna, / Potabis galea fessus Araxis aquam”.

Tib. 2.6.9: *Valeatque Venus.*] non valeat, id est pereat Venus, sed discedat tamquam a se numquam amplius conspicienda et diligenda. Nam valere ab οὔλω deductum, quod est salvus sum, videri potest. Unde Apollinem οὔλιον Milesii, deliique vocitarunt, id est salvatorem.

Tib. 2.6.12: *Fores clausae.*] exclusio amantem usque adeo affligit, ut nihil putetur in amore gravius. Hic vero instabilitas amantium ponitur qui nunc unum quid sibi proponunt, nunc aliud eligunt. Nam ab omni deficiunt proposito, ut Terentius facunde complectitur.

Tib. 2.6.20: *Spes credula.*] ideo credula quod homines credulos facit de eventu fortunae meliori, qua sola ridiculi sunt omnes amatores.

Tib. 2.6.22: *Foenore.*] reditu. Faenus est terrae proventus a fundo, fundis, postea ad pecuniam translatus est. Varro a fetu deductum vult, unde faeneror et faenero et faenerator. Aulus Gellius Cloatium risit noctibus Atticis XVI, qui faeneratorem appellatum dixit quasi φανερώτατον, quod scilicet id genus hominum speciem ostentent humanitatis et commodi esse videantur inopibus nummos desiderantibus, quasi apparentes ad humanitatem praestandam.

Tib. 2.6.23: *Laqueo.*] nodo, casse.

Tib. 2.6.23: *Harundine.*] hamo infixio calamis. Est autem hamus genus curvi unci et pusilli, a quo hamatus,

5 Statius... 7 bibemus] Stat. *Theb.* 3.663 7 Et...9 aquam] Prop. 3.12.7- 8 19 ut...complectitur] Ter. *ap. Phorm. passim* 24 Varro... 30 praestandam] Varro *ap. Gell.* 16.12.5-8

1 teque] tequoque **RBV** 2 ut] et **RB** 6 Ismenium] ismenum **B** dircemque] vircemque **B** 8 rectus] tectus **RB** 9 aquam] aqua **V** 12 ab οὔλω] *om.* **RB**] a οὔλω **V** | deductum] dedunctum **V** 13 videri] udieri **P** 14 οὔλιον] *om.* **RBV** | deliique] debiique **R** 26 Atticis] acticis **BV** 27 φανερώτατον] *om.* **RBV** 28 ostentent] ostendet **V** 29 commodi] commodis **V** | desiderantibus] desiderantis **RBV** | inopibus] inoperibus **B** 32 Harundine] Arundine **VP** 33 hamatus] amatus **B**

- curvatus; prima huius est naturaliter producta. Sed si instrumentum ferreum significet, quo divitum arcae nummariae obsepiuntur, ne res facilis apertu surripiatur, eadem corripitur. Iuvenalis Satirarum quinto: “Dispositis praedives hamis vigilare cohortem”. Posset etiam liquescere, ut: “ -- inter se coisse viros et decernere ferro”. **Tib. 2.6.24: *Cibus.***] esca piscatoria. 5
- Tib. 2.6.25: *Valida compede.***] compes vinculum cuius arctura rei custodiebantur servuli ad ergastula missi. Ea erant officinae ubi opus illi facere cogebantur. Ab ἐργάζομαι, operor, vel ἔργον στέλλω, opus mitto. Iuvenalis Satyra IV: “Squallidus in magna fastidit compede fossor”. Ferrea boia. 10
- Tib. 2.6.26: *Inter opus.***] dum operatur, et est pulchra latinitas inter opus propter operandum, ut super opus. Statius Thebaidos II: “Et super externas licuit cognoscere mensas”. 15
- Tib. 2.6.28: *Deam.***] spem ipsam, quam non secus atque Fortunam deam facimus.
- Tib. 2.6.29: *Ossa inmatura.***] mortem intempestivam et ante diem venientem. 20
- Tib. 2.6.29: *Sororis.***] ipsius quidem Nemesis soror germana, cum e fenestra decidisset, e vita repente excessit. Statim namque subiicitur: “Qualis ab excelsa et cetera”. Quaere notandum quod Planciades Fulgentius scribit choragium esse virginale funus. Apuleius in Metamorphosis: “Choragio itaque perfecto omnes domuitionem parant. Suggrundarium antiqui dicebant infantium sepulchrum, qui necdum XL dies implessent, nec busta dici poterant, quoniam ossa quae comburebantur, non erant, nec tanta immanitas cadaveris 25 30

4 Iuvenalis...6 ferro] Iuv. 14.305 12 Iuvenalis...13 fossor] Iuv. 11.80 16 Statius... 17 mensas] Stat. *Theb.* 2.161

3 facilis] facili **RBV** 5 praedives] preclives **RB** | etiam...6 liquescere] etiam scilicet liquescere **B** 6 ferro] letum **R** 9 servuli] servi **B** 10 Ab... 11 ἐργάζομαι] *om.* **RBV** 11 ἔργον στέλλω] *om.* **RBV** 12 Satyra] Satitarum **R** | in magna] in ma magna **B** 13 fossor Ferrea] fossor ferro ferrea **RBV** 15 propter] pro **RB**] proiter **V** operandum] inter operandum **RB** 16 Et] e **BV** 22 Sororis] Soror **R** 26 choragium] coragium **RBV** 27 Choragio] coragio **V** 28 domuitionem] domitionem **R**] dormitionem **BV** | antiqui dicebant] verro esse **RBV** 29 sepulchrum qui] sepulchrum sed eorum qui **RBV** | necdum] nedum **RBV** | implessent...30 nec] implerint quia nec **RBV**

qua locus tumesceret”. Unde Rutilius Geminus in Astianactis Tragoedia ait: “Melius Suggrundarium miser quaereres quam sepulchrum”.

Tib. 2.6.30: *Humo tenera.*] levi et facili. Nihil enim mortuis (ut semel atque iterum supra memoravimus) 5 deprecari vivi poterant, quam ut bene placideque quiescerent. Ovidius in Elegia lamentatoria de Tibulli obitu: “Ossa quieta precor, tuta requiescite in urna, / Et sit humus cineri non onerosa tuo”.

Tib. 2.6.34: *Muto.*] extincto. 10

Tib. 2.6.35: *Feret.*] patietur.

Tib. 2.6.35: *Suum clientem.*] se dicit clientem quod illius amoribus olim fuerit deditus, ut Ovidius I de arte amandi: “Qui modo patronus nunc cupit esse cliens.” Cliens est 15

quasi coliens dictus a colendo, qui et assecla alio nomine vocatur ab assequendo. Iuvenalis Satirarum III: “Vos humili asseclae, vos indulgebitis unquam / Cultori----”. Sed sicut cliens dicitur amator respectu amatricis, ita et domina puella ipsa dicitur patrona respectu clientis per correlationem. Catullus: “Quaecumque quod haec patrona virgo”.

Tib. 2.6.37: *Somnia mala.*] nocturnae apparitiones malae, quod homines perterrefaciant in somnis.

Tib. 2.6.40: *Venit.*] ivit, venire est ire et e contra. Statius Achilleidos primo: “Tum pater ire iubet natas ---”. 25

Tib. 2.6.41: *Renovetur.*] recrudescant.

Tib. 2.6.41: *Dominae.*] sorori ipsius Nemesis, quae Tibulli domina, id est amica fuit.

Tib. 2.6.43: *Oculos loquaces.*] amantium ocelli dicuntur loquaces, quod in notis assignandis vocis vim habent. 30

Tib. 2.6.43: *Foedare.*] maculare, turpare. Fletus quidem continuus faciem perdit et genarum nitorem tollit.

Tib. 2.6.44: *Bona.*] tractabilis.

1 Unde...3 sepulchrum] *ap. Fulg. Serm. Ant. p. 390 Gerlach-Roth*
 7 Ovidius...9 tuo] *Ov. Am. 3.9.67-68* 13 ut...14 cliens] *Ov. Ars. 1.88* 16 Iuvenalis...17 ---] *Iuv. 9.48* 20 Catullus...21 virgo] *Cat. 1.9* 24 Statius...25 ---] *Stat. Ach. 1.757*

1 tumesceret] tumescere V | Geminus] Geminus V 2 ait] *om. RBV*
 3 quaereres] *quesieris RBV* 12 clientem²] *elientem R* 23 quod] *que B* | somnis] *somniis B* 24 e] *om. RB* 26 Renovetur] *renovetur V*
 32 faciem] *aciem RB*

Tib. 2.6.45: *Lena nobis Phryne.*] nomen est lenae idoneum, namque (ut historiis legimus) Phyrne fuit scortum Athenis nobile, quae cum adolescentibus pacta est se Xenocratis constantiam labefactare posse.

Tib. 2.6.45: *Tabellas.*] litterulas. Nam antiqui in pugillaribus scribebant, a quo ritu mansit ut literas vocemus tabellas. Vitelliani autem sunt pugillares amatorii. Martialis in Distichis: “Nondum legerit hos licet puella, / Novit quid cupiant Vitelliani”.

Tib. 2.6.54: *Quotacunque.*] id est minima. A quotus quotacunque deducitur et pro parvo usurpatur, habita in re diligenti ratione.

8 Martialis...9 Vitelliani] Mart. 14.8

1 nobis Phryne] nocet Phirnae **R**] nocet Phirne **B 2** namque] nanque **RB** | ut historiis] ut in historiis **RBV** | Phyrne] Phirne **RB**
5 Tabellas] Tabullas **B 12** diligenti] diligenter **R**

6. ΚΑΤΗΓΟΡΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΣΧΟΛΙΩΝ ΤΟΥ Β. CILLENIO

Ο Cillenio φαίνεται να συνδυάζει διαφορετικές τακτικές για τον σχολιασμό των στίχων του Τιβούλλου. Πρόκειται για έναν συγγραφέα ο οποίος τηρεί τη φόρμα της εποχής του σημειώνοντας τις διάφορες ερμηνευτικές, σημασιολογικές κ.ά. προσεγγίσεις του πάνω στους ελεγειακούς στίχους. Διαφαίνεται όμως και ένας συγγραφέας που δεν διστάζει να ακολουθήσει ένα νεότερο στυλ γραφής και μια πιο ενδιαφέρουσα προσέγγιση του κειμένου, καθώς δεν παραλείπει να σημειώσει και σχόλια άλλου είδους (λ.χ. πραγματολογικά, μυθολογικά, σχήματα λόγου)⁶⁵ και να παραπέμψει ρητά σε άλλους συγγραφείς της αρχαιότητας. Προκειμένου να γίνει ευκολότερα κατανοητό, αλλά κυρίως διαχειρίσιμο το έργο του Cillenio, έγινε διάκριση των σχολίων του σε επτά διαφορετικές κατηγορίες, οι οποίες θα αναλυθούν παρακάτω. Ωστόσο, είναι απαραίτητο να υπογραμμιστεί ότι η συμπερίληψη ενός σχολίου σε μια κατηγορία δεν σημαίνει αυτόματα και τον αποκλεισμό του από μια άλλη, καθώς ο συγγραφέας δεν κάνει τέτοιες διακρίσεις. Για τη βέλτιστη παρουσίασή τους γίνεται κατηγοριοποίηση των σχολίων σε εκείνη την κατηγορία που ταιριάζει καλύτερα σε αυτά, ακόμη και αν το σχόλιο θα μπορούσε να ενταχθεί και σε κάποια διαφορετική.

6.1. Ερμηνευτικά

Ιδιαίτερα μεγάλο κομμάτι του έργου του συγγραφέα καταλαμβάνεται από ερμηνευτικά σχόλια, τα οποία αντιστοιχούν σε ποσοστό 54% περίπου από τα σχόλια του Cillenio. Σε μια προσπάθεια να κάνει πιο εύληπτο και κατανοητό το έργο του ελεγειακού ποιητή καταγράφει σχόλια που στοχεύουν στην παράθεση μιας διαφορετικής οπτικής, προσφέροντας διευκρινήσεις για τη βαθύτερη κατανόηση του έργου. Ήδη από το πρώτο κιόλας σχόλιο⁶⁶ φαίνεται η πρόθεση του Cillenio να εισαγάγει τον αναγνώστη στο νόημα της ελεγείας και να του γνωρίσει το θέμα που αποτελεί αφορμή για τη συγγραφή της. Παράλληλα, εντύπωση προκαλεί η ανάλυση σχολίων με τρόπο που προσομοιάζει στη σύγχρονη ερευνητική ανάλυση του έργου. Τέτοιο παράδειγμα αποτελεί το σχόλιο 2.6.6, όπου ο υπομνηματιστής αναφέρεται στο μοτίβο της *militia amoris*, ως τον πόλεμο του

⁶⁵ Όπως αναφέρει η Dixon (2001, σ. 66) ο υπομνηματιστής σχολιάζει κυρίως ερμηνευτικά το κείμενο, κατά τη συνήθη τακτική της εποχής του. Παράλληλα όμως η παράθεση χωρίων, η επεξήγηση όρων και η έλλειψη ηθολογικών αναφορών είναι στοιχεία που αποδεικνύουν μια διαφορετική σχολιαστική τάση.

⁶⁶ Σχόλιο 2.3.1.

ερωτευμένου για την κατάκτηση της καρδιάς της αγαπημένης του (*servitium amoris*).⁶⁷

Στον πίνακα 1 συγκεντρώνονται όλες οι περιπτώσεις ερμηνευτικών σχολίων ως εξής:

Πίνακας 1.

Tib. 2.3.1: <i>Rura meam, Cornute, tenent villaeque puellam.</i>	ad Cornutum cruciatus sui vim scribens, aperit quem dolorem ex puella conceperit ruri vitam traducente. Quodque insuper femellae Romanae non pulchritudine amatorum vel scientia delectentur, sed pretio captae divitibus auscultent.
Tib.2.3.5: <i>O ego.</i>	ex amoris immensitate cupit in conspectu dominae agrum aratro vertere, Versarem, foderem fossorio.
Tib.2.3.7: <i>Agricolaeque modo curvum sectarar aratrum.</i>	curvi sunt aratores in arando, propterea quod durim manu tenentes sequuntur aratrum. [...]
Tib. 2.3.8: <i>Steriles boves.</i>	non boves sunt steriles, sed terra infructuosa.
Tib. 2.3.9 <i>Exureret.</i>	urendo nigros efficeret [...]
Tib. 2.3.10: <i>Pustula rupta laederet manus.</i>	pustula est species occultae vomicae. Hic pro callo manus accipitur, quae duricies cum tumefacta, mollescit aqua intercepta, vulgus vesicam vocat. [...] de occulto morbo intellexit. Sed pustula est tumefactio illa levis, quae in coquendo pane solet assurgere, quam Sestus hetam quoque vocari dicit, quod pro re nullius pretii ponitur. [...]
Tib. 2.3.13: <i>Nec potuit curas sanare salubribus herbis.</i>	curas vocat molestos ac sollicitos amores. [...]
Tib.2.3.14: <i>Vicerat amor.</i>	non enim proderant domino quae prosunt omnibus artes [...]
Tib.2.3.14: <i>Stabulis depellere.</i>	a stabulis in pascua agere.
Tib. 2.3.15: <i>Tunc fiscella levi detexta est vinine iunci.</i>	[...] Est sane fiscella vasculum virgulteum, quo lac colatur dum caseus imprimitur: unde antiquitas appetitorem casei mollis fiscellum vocitavit.
Tib. 2.3.16: <i>Raraque per nexus est via facta sero.</i>	ideo hoc factum est ut lac purificatum defluat. Serum est lactis aqua dum id premitur in caseum. [...] Hoc quidam male colostrum vocant, quia (ut ait Palladius de Novembri mense) colostrum vocant pastrores illud exiguum lactis in quo est spissior: nam mulgetur ex uberibus foetae, antequam natus uberibus matris admoveatur [...]
Tib. 2.3.16: <i>Per nexus.</i>	per tenuissima foramina.

⁶⁷ Βλ. Murgatroyd (1994, σ. 246) και Maltby (2002, σ. 468). Άλλα παραδείγματα σχολίων που αφορούν στο μοτίβο του *servitium amoris* ή στο *militia amoris* είναι τα: 2.3.13, 2.4.1, 2.6.1 κ.ά. (Lyne, 2014, Murgatroyd, 1977).

Tib. 2.3.21: <i>Petiere oracula.</i>	oraculum est responsum ab ore dictum, ut Priscianus scribit in libello, quem de duodecim Virgilianis carminibus composuit.
Tib.2.3.40: <i>Rostra dubiis ratibus.</i>	[...] Innuit autem bellum navale commissum, ubi naves rostratae fabrefieri coeptae sunt, aut peritiam notat in navali certamine. [...]
Tib.2.3.43: <i>Cui lapis externus curae est.</i>	sensus est: quem iuvat aedificare, ille profecto piscinas et vivaria ad voluptatem struit. Externus vero lapis id est, adductitius, exoticus: Nam advehebantur marmora ex Phrygia, Numidia, Carysto, Paro, Lacedaemonia, Nilo, Aegypto, Aethiopia, Germania.
Tib.2.3.44: <i>Columna.</i>	lapis magnus oblongus, qui ob longitudinem et gravitatem vehitur per urbem maximo cum tumultu. [...]
Tib.2.3.44: <i>Mille ualidis iugis.</i>	id est mille paribus boum et ex hoc iudicatur lapidis columnaris granditas. Cornelius Nepos tradit XXXII pedum longitudine columnas vidisse habitas magno miraculo.
Tib.2.3.45: <i>Claudit moles mare indomitum.</i>	sensus: Maris inundationes excipiuntur magnificis aedificiorum molibus, ut piscium fiat quasi receptaculum seu piscina. [...]
Tib.2.3.47: <i>Laeta convivia.</i>	ideo laeta [...]
Tib.2.3.51: <i>Nemesis.</i>	nomen est amicae Tibulli, de qua hic auctor in II libro scribit [...]
Tib.2.3.54: <i>Quas foemina Coa texuit.</i>	[...] ut Solinus ait, quae arte lanificii ita claruit, ut Cous amictus cata exochem dicatur: quasi subtili et artificioso opere textus. [...]
Tib.2.3.54: <i>Avratas disposuitque vias.</i>	id est, fila cum tela subtili intertextuit, unde auro chlamys intertextata dicitur et vulgus broccatam ex auro vocat. Picturata autem vestis vel acu picta, vel Phrygiata dicitur rechamata.
Tib.2.3.55: <i>Fusci.</i>	[...] Talis enim est Indorum meridionalium color et Aethiopum. [...]
Tib.2.3.56: <i>Solis et admotis inficit ignis equis.</i>	hermeneusis est: declarat enim id quod India torret. Nam solaribus radiis propinquior est India et Aethiopia, ideo nigra sunt habitantium corpora, et opinionem poetarum sequitur de Sole istis propinquiore [...] Sed Theodectem Onesicritus (ut Strabo refert) criminatur, qui causam talem referat ad Solem, cum ipse aquam esse in animalibus proprietatum causam putet. Nam et pecora colorem suum immutant, si peregrina illuc advehantur, et his qui in

	<p>ventre matris sunt, Sol non est coloris nigrioris causa, cum eos nondum attigerit. Soli tamen (teste Strabone) tribuenda est causa et eius adustioni, per vehementem quandam summi humoris attractionem. Quamvis enim Indi humido et temperato satis aere participant, nihilominus per seminalem ex Sole dispositionem tales sunt quales qui eos progenuerunt. Hae enim passiones a generatione contrahuntur.</p>
<p>Tib.2.3.58: <i>Africa puniceum purpureumque Tyros.</i></p>	<p>duplicem purpurae colorem tangit. Purpura utique pro Solis propinquitate colorem habet, ut in VII de architectura noster Vitruvius memorat. Puniceum enim procreat Africa, id est, quasi violaceo colore. Tyros autem rubeum, id est, purpureum. Graece Τύπος dicitur. Hec purpura omnium optima est, ut scribit Strabo [...]</p>
<p>Tib.2.3.60: <i>Nota loquor, regnum ipse tenet, quem saepe coegit Barbara gypsatos ferre catasta pedes.</i></p>	<p>quidam intelligunt de femina quae venalis fuerit ac veluti regina nunc incedit, ut probetur mulieres gaudere divitiis. Quidam de Lucilio accipiunt dictum a poeta facili sine reprehensione. Hic servus Romam vectus libertinitatem promeruit, et perbrevis tam opulentus evasit, et auctoritate potens, ut ad arbitrium cuncta ministraret. [...] Nec is solum ex grege servorum magnus fuit, sed alii quidem permulti. [...]</p>
<p>Tib.2.3.62: <i>Nulla fide.</i></p>	<p>ut fallax sit et nullo faenore depositum reddat.</p>
<p>Tib.2.3.63: <i>Consitor.</i></p>	<p>vitis sator.</p>
<p>Tib.2.3.64: <i>Relinque lacus.</i></p>	<p>ut nulla scilicet, sit vuarum vindemia.</p>
<p>Tib.2.3.67: <i>O valeant.</i></p>	<p>[...] quasi ad nos amplius non reversurae.</p>
<p>Tib.2.3.72: <i>Umbrosa valle.</i></p>	<p>frondosis et amoenis locis.</p>
<p>Tib.2.3.72: <i>Praebeat aperte gaudia.</i></p>	<p>coitus sine occultatione, id est passim et licenter praebeat in concubitus.</p>
<p>Tib.2.3.74: <i>Si fas est.</i></p>	<p>pro si licet et possibile est.</p>
<p>Tib.2.3.74: <i>Mos precor ille redi.</i></p>	<p>iteratio est eiusdem dicti ut aviditatem mentis exprimat.</p>
<p>Tib.2.3.79: <i>Ducite.</i></p>	<p>ex amoris desperatione.</p>
<p>Tib. 2.4.1: <i>Sic mihi servitium video, dominamque paratam.</i></p>	<p>conqueritur de Nemese, quae alieno amore correpta eum ipsum negligit, quod amatori grave est. Sed illud ut gravissimum dolet, quod illa pecuniarum pretio succumbat ad cuius amorem erga se reconciliandum nihil Musas operari suas indignatur.</p>
<p>Tib. 2.4.3: <i>Teneorque cathenis.</i></p>	<p>[...] Cupit enim solvi ab amore Nemesis, sed ita se irretitum sentit, ut hoc non posse doleat.</p>

Tib. 2.4.4: <i>Vincla remittit amor.</i>	est nempe in Nemesin amore deperditus, quam cum misere amet, illius impotente ardore rumpitur. [...]
Tib. 2.4.6: <i>Faces.</i>	amorem Nemesis dicit [...]
Tib. 2.4.7: <i>O ego ne possem.</i>	optat se insensibile saxum fieri, ne quos perpetitur, dolores sentiat.
Tib. 2.4.8: <i>In gelidis montibus.</i>	gelidis ratione frigoris. Nam alti montes aut auris semper afflantur, aut gelu rigescunt et nivibus.
Tib. 2.4.9: <i>Insanis ventis.</i>	[...] Venti nempe procaciter effuriunt, unde insani quoque dicuntur. [...]
Tib. 2.4.10: <i>Tonderet.</i>	assiduis fluctibus illideret.
Tib. 2.4.11: <i>Umbra noctis.</i>	pro nox umbrosa [...]
Tib. 2.4.12: <i>Tristi felle.</i>	tristi amaritudine, utpote qui et oculis et animo doleat cum corporis aegritudine. [...] Est autem animadvertendum intestinorum nomina plerumque ad mores transferri ut membrorum. Cor enim pro animo ponitur, ut minimi cordis, id est animi. Ita fel pro amaritudine animi accipi potest.
Tib. 2.4.13: <i>Elegi quid prosunt.</i>	[...] Quod autem Tibullus in amorem fuerit deperditus. Horatius indicat carminum primo, ut supra diximus. Elegi ergo nil prosunt qui ad compassionem movendam inventi sunt.
Tib. 2.4.14: <i>Manu cava.</i>	mulieris poscentis pecunias gestum exprimit.
Tib. 2.4.17: <i>Orbem.</i>	cursum suum, quo orbem minuit et auget.
Tib. 2.4.22: <i>Ne iaceam clausam flebilis ante domum.</i>	rem dicit qua nihil est in amore durius. [...]
Tib. 2.4.28: <i>Ovem niveam.</i>	vellus ovis album.
Tib. 2.4.39: <i>Victos pretio.</i>	qui nequeunt amicae lucrum exhibere quod petitur, victi pretio dicuntur.
Tib. 2.4.42: <i>Addat aquam flammae.</i>	id est ingerat aquam, ut flama extinguatur.
Tib. 2.4.44: <i>Manus.</i>	quales solent in exequias amicarum conferre amatorculi.
Tib. 2.4.50: <i>Terraque securae sit super ossa levis.</i>	usitatum amatorum verbum. [...]
Tib. 2.4.52: <i>Lege.</i>	conditione, ut munera scilicet, ferat si recipi vult.
Tib. 2.4.54: <i>Sub imperium.</i>	sub alterius hominis potestatem.
Tib. 2.4.54: <i>Sub titulumque.</i>	qui est venditi iuris, ut scilicet alterius esse dicamini. [...] Hoc solet fieri postquam omnis res minor facta est. Praeterea quasi domina pretium aedium suarum in ornamentis et vestibibus expendere debeat. Nam tunc etiam temporis mulieres sumptuosae erant. [...]
Tib. 2.4.60: <i>Bibam.</i>	ex amoris impotentia dictum est, quasi dicat, quaecumque vult ipsa amica, intrepide sumam toxica.

Tib. 2.5.1: <i>Phoebe fave, novus ingreditur tua templa sacerdos.</i>	invocat Apollinis numen, ut sibi sacrificanti favorem praestet, a cuius laudibus ad Sibyllae vaticinium descendit, quod ab effectu commendat, tum ingreditur Romani loci primordia. [...]
Tib. 2.5.1: <i>Novus sacerdos.</i>	id est augur, vel novus sacerdos, quia poetae Musarum et Apollinis sacerdotes sunt, ideo sacri habentur. Nam eorum capiunt afflatum. [...]
Tib. 2.5.3: <i>Chordae vocales.</i>	[...] Est maxima Apollinis laus ipsa musica. Namque ab ea Pythagorici omnes et Plato philosophiam vocaverunt musicam, quia mundi fabricam universam ex harmonia et concentibus constrare ratiocinati sunt. [...]
Tib. 2.5.17: <i>Messallinum.</i>	filium Messallae.
Tib. 2.5.18: <i>Tangere sacras chartas vatis.</i>	aut vatis id est Apollinis, ut poeta fiat, aut Tibulli carmina, aut Sibyllae libros, ut auguralem disciplinam recte percipiat, quia augur erat creatus, quod placet.
Tib. 2.5.19: <i>Haec dedit Aeneae sortes.</i>	hoc totum in divino Maronis opere pertractatur.
Tib. 2.5.19: <i>Parentem.</i>	Anchisem.
Tib. 2.5.23: <i>Nondum firmaverat.</i>	nondum sancierat urbem suo de nomine, nisi deinceps captis in Aventino auguriis, vel nondum urbem muro seperat, aut septam muro ne quis transgrederetur, per supplicium nondum firmaverat. [...]
Tib. 2.5.25: <i>Herbosa palatia.</i>	loca herbis obsita, ubi Romana palatia superba structura ponenda erant.
Tib. 2.5.26: <i>Stabant casae.</i>	id est constructae erant. [...]
Tib. 2.5.30: <i>Fistula garrula.</i>	id est arguta, vacalis. [...]
Tib. 2.5.32: <i>Iungitur cera.</i>	ex arte scilicet inventoris. [...]
Tib. 2.5.38: <i>Niveae candidus agnus ovis.</i>	laus est muneris, quod agnus cum sit albi coloris, ex matre tamen candida natus dicatur. [...]
Tib. 2.5.39: <i>Impiger Aenea volitantis frater Amoris.</i>	Omnes autem, quos vidi codices, hanc a superiori divisam habent, cum tamen videatur membrum esse praecedentis. [...] revertitur enim ad propositum post multam evagationem. Sciendum sane nihil hic ab eo tangi, quod a Livio diffuse et ordinatim non sit in historia ab urbe condita commemoratum. Quem tamen una cum reliquis historiographis (ut noster est mos) omittimus, contenti poetarum testimoniis, quae omnia tametsi ad historiae, utique comprobationem non erunt, ad verba tamen referentur inter exponendum.

Tib. 2.5.39: <i>Volitantis.</i>	Nam philosophi ventosas ei pennas addiderunt, sententiae instabilitatem suae demonstrantes in amatore. [...]
Tib. 2.5.40: <i>Sacra.</i>	deos penates.
Tib. 2.5.41: <i>Iam tibi Laurentes assignatur Iuppiter agr.</i>	Laurens oppidum a Pico conditum.
Tib. 2.5.42: <i>Errantes deos.</i>	multis quippe in locis consederunt, ubi sedem figere non licuit.
Tib. 2.5.44: <i>Numici unda.</i>	Numicius fluvius est in agro Laurenti [...]
Tib. 2.5.49: <i>Laurens castrum.</i>	Laurentum dicit. Castrum est locus muro circumdatus, quod per diminutionem (teste Prisciano) castellum facit. [...] Sed castra tentoria sunt, in quibus expeditionum tempore milites diversantur.
Tib. 2.5.50: <i>Albaque ab Ascanio condita longa duce.</i>	Alba vocata est longa, ut Livius scribit, a situ in longum dorsum porrecto, quam Ascanius condidit, [...]
Tib. 2.5.58: <i>Qua sua de caelo prospicit arva Ceres.</i>	error est de Sicilia intelligere. Nempe Romani imperii fines latiores fuisse quam Sicilia concipiat quisque vel infantissimus novit. Sed totius fere terrae ambitus accipiendus est. [...]
Tib. 2.5.59: <i>Quaque patent ortus.</i>	de utroque mundi cardine ponens, mundum intelligit universum in laudem Romani imperii, et est quasi expositio superioris versiculi. Ut enim diximus, per ortum et occasum, totius mundi naturam colligit. [...]
Tib. 2.5.59: <i>Undis fluitantibus.</i>	propter naturalem oceani fluxum.
Tib. 2.5.61: <i>Troia quidem tunc se mirabantur.</i>	[...] Vulgus latinitatem servat, id est, scrosam seu suem [...] id est insigne Romanorum, ut ad Octavium Messala interpretatur. Mirabitur ergo se ex sui nominis homines adeo crevisse.
Tib. 2.5.63: <i>Vescar laurus sacras.</i>	id est fungar scientia vaticinandi [...] ut potior et fungor apud Terentium eiusmodi verba ablativum recipiunt.
Tib. 2.5.65: <i>Te sibi Phoebe vocavit.</i>	ut scilicet a furoris pondere levaretur.
Tib. 2.5.69: <i>Quasque Albana sacra.</i>	ex omnibus quattuor vaticinatas refert. [...]
Tib. 2.5.71: <i>Haec fore dixerunt.</i>	de comete in primo Lucani commentario abunde dicemus. [...] Et est malum plerunque futuri periculi signum, cum populi non impune vident. Declarat autem prodigia, quae ab Urbe condita apparuerunt.
Tib. 2.5.72: <i>Multus ut in terras deplueritque lapis.</i>	hox explicat Titus Livius in Decade ab Urbe condita. Depluerit autem pro deciderit. Sed notandum contra omnium grammaticorum regulas dictum esse, de quibus literatores moderni multa sunt

	hallucinati, dicentes pluo carere supposito habens appositum ablativum [...] Nam (ut aiunt) nunc dicimus, deus pluit carnem et escam. [...] Sed alii legunt fluit. Textus antiquus habet pluit.
Tib. 2.5.75: Defectum lumine.	splendorem sub eclipsi amittentem. Defectus vocem praeteriti participii habet, et in significantiam praesentis. [...]
Tib. 2.5.80: Prodigia.	signa malum prodigientia, id est indicantia.
Tib. 2.5.81: Bene crepet.	signum est fertilitatis si laurus clare crepitum fecerit. Exprimit enim naturam lauri dum perustulatur. [...]
Tib. 2.5.82: Felix et sacer.	[...] quod laurus bene craepitans optima signa dedit.
Tib. 2.5.92: Compressis auribus.	morseum puellorum exprimit in libando patris osculo.
Tib. 2.5.93: Parvo advigilare nepoti.	ut scilicet puellus somnum capiat.
Tib. 2.5.94: Balba verba.	[...] A senibus enim ex industria non ex linguae defectu verba imperplexa effutiuntur, ut puellis alludant. Aliter enim esset naturae vitium balbutire.
Tib. 2.5.96: Arboris antiquae qua levis umbra cadit.	conviviis rivi et umbra conveniunt. [...]
Tib. 2.5.97: Aut e veste sacris tendent umbracula sertis.	sensus est: umbracula conficiet ex vestibus invicem complicatis [...]
Tib. 2.5.100: Cespitibus.	idcirco cespitibus, ut religiosius res procedat.
Tib. 2.5.107: Ars bona.	scilicet si sit inermis iuvat quod amem.
Tib. 2.5.113: Tutela divum.	sunt nempe vatibus cum coelo commercia, et numinis divinitate participant, sicut supra edocuimus.
Tib. 2.5.116: Feret.	in triumpho portabit.
Tib. 2.5.116: Oppida victa.	simulacra depicta ad veram oppidorum similitudinem. [...]
Tib. 2.5.118: Io triumphe.	[...] et ideo Io triumphe vox laetantis usurpata.
Tib. 2.5.119: Pia semper.	ideo significantia pietatem patris in filium, quod ipse equo insidens sequi velit silium triumphantem, ut de Fabio Rutiliano legimus in historiis.
Tib. 2.5.120: Praetereute curru.	currum intellige non Messalae, sed Messalini triumphantis.
Tib. 2.5.122: Perpetuo casta.	ut casta fruatur virginitate perpetua.
Tib. 2.6.5: Puer.	Cupido [...]
Tib. 2.6.6: Erronem.	vagabundum hominem dicimus [...]
Tib. 2.6.6: Sub tua signa.	diximus alibi otium amatorium vocari a poetis expeditionis cuiusdam genus et militiae. [...]
Tib. 2.6.6: Iterum voca.	aut iterum, quoniam semel alias aberrare voluerit aut iterum voca pro revoca dictum.

Tib. 2.6.9: <i>Valeatque Venus.</i>	non valeat, id est pereat Venus, sed discedat tamquam a se numquam amplius conspicienda et diligenda. [...]
Tib. 2.6.12: <i>Fores clausae.</i>	exclusio amantem usque adeo affligit, ut nihil putetur in amore gravius. Hic vero instabilitas amantium ponitur qui nunc unum quid sibi proponunt, nunc aliud eligunt. [...]
Tib. 2.6.20: <i>Spes credula.</i>	ideo credula quod homines credulos facit de eventu fortunae meliori, qua sola ridiculi sunt omnes amatores.
Tib. 2.6.22: <i>Foenore.</i>	reditu. [...] postea ad pecuniam translatus est.
Tib. 2.6.23: <i>Laqueo.</i>	nodo, casse.
Tib. 2.6.23: <i>Harundine.</i>	hamo infixio calamis. [...]
Tib. 2.6.24: <i>Cibus.</i>	esca piscatoria.
Tib. 2.6.25: <i>Valida compede.</i>	compes vinculum cuius arctura rei custodiebantur servuli ad ergastula missi. Ea erant officinae ubi opus illi facere cogebantur [...] Ferrea boia.
Tib. 2.6.28: <i>Deam.</i>	spem ipsam, quam non secus atque Fortunam deam facimus.
Tib. 2.6.29: <i>Ossa inmaturo.</i>	mortem intempestivam et ante diem venientem.
Tib. 2.6.35: <i>Suum clientem.</i>	se dicit clientem quod illius amoribus olim fuerit deditus [...]
Tib. 2.6.37: <i>Somnia mala.</i>	nocturnae apparitiones malae, quod homines perterrefaciant in somnis.
Tib. 2.6.40: <i>Venit.</i>	ivit, venire est ire et e contra. [...]
Tib. 2.6.41: <i>Dominae.</i>	sorori ipsius Nemesis, quae Tibulli domina, id est amica fuit.
Tib. 2.6.43: <i>Oculos loquaces.</i>	amantium ocelli dicuntur loquaces, quod in notis assignandis vocis vim habent.
Tib. 2.6.43: <i>Foedare.</i>	Fletus quidem continuus faciem perdit et genarum nitorem tollit.

6.2. Ετυμολογικά

Σε αυτήν την κατηγορία περιλαμβάνονται τα σχόλια του συγγραφέα τα οποία σχετίζονται με την ετυμολογική προέλευση των λέξεων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το σχόλιο 2.6.9 όπου φαίνεται η προέλευση του τυπικού επιθέτου του Απόλλωνα ως *οὔλιος* κατά την παράδοση των κατοίκων της Μιλήτου και της Δήλου, οι οποίοι το

χρησιμοποιούν με την έννοια του σωτήρα Απόλλωνα.⁶⁸ Παράλληλα, δεν είναι λίγα τα σχόλια αυτής της κατηγορίας στα οποία ο υπομνηματιστής επιλέγει να κάνει αναφορά στην ελληνική προέλευση κάποιων λέξεων, όπως για παράδειγμα στο σχόλιο 2.5.118. Αναφερόμενος στη λέξη *trumphe* σημειώνει τις αντίστοιχες ελληνικές, *τρόπαιον* και *θριάμβω*, παρουσιάζοντας τις ρίζες της λέξης και καταδεικνύοντας την ελληνομάθειά του.

Πίνακας 2.

Tib. 2.3.1: <i>Rura meam, Cornute, tenent villaeque puellam.</i>	[...] Rus Graecum est vocabulum, ἀγρός enim dicitur latine ager, sive hoc etiam Graecum ἀπό τοῦ ἄγειν quoniam in eo aliquid semper agatur, putetur latinissimum. Villa est casa villatica a vallis, quibus exstruitur seu a vehendo, quod illuc ex agris anni structus advehuntur.
Tib. 2.3.14: <i>Et miscere novo docuisse coagula lacte.</i>	[...] Est coagulum (ut Nonius Marcellus inquit) dictum a coagendo: quod est colligendo. Eo enim lac conglobatur in massam.
Tib.2.3.31: <i>Fabula.</i>	sermo a fando. [...]
Tib.2.3.58: <i>Africa puniceum purpureumque Tyros.</i>	[...] Africa regio calida est meridiem versus, unde ab α. sine et φρίκη frigus denominatam Latini paene omnes sentiunt. At Iosephus de antiquitate Iudaica primo, vult ab Afro filio Abraae, qui eam regionem occupavit.
Tib. 2.4.13: <i>Elegi quid prosunt.</i>	elegi quod querelosi sint, ἔλεγοι denominantur. [...]
Tib. 2.4.33: <i>Custodia.</i>	[...] et carcer Graecis φυλακή a φυλάττειν, custodire, unde φύλαξ, custos. [...]
Tib. 2.5.1: <i>Novus sacerdos.</i>	Nec mirum est, nam Graece ποιητής et deum et vatem significat quasi factor sunt, ante vates dicti a viendis versibus, ut Varroni placuit, nam viere significat vincere.
Tib. 2.5.12: <i>Cantet avis.</i>	hinc augurium dictum ab avium garritu deprehendimus.
Tib. 2.5.60: <i>Amnis.</i>	[...] Nam oceanus terram circuit et velox est, unde (teste Prisciano de duodecim Virgilio carminibus) dicitur ἀπό τοῦ ὠκύς, hoc est celeri motu, quare fluitantibus undis dictum est.

⁶⁸ Προφανώς πηγή για το υπό εξέταση σχόλιο αποτέλεσε ο Στράβωνας (14.1.6), ο οποίος αναφέρεται στις ιατρικές ικανότητες του Απόλλωνα και της δίδυμης αδερφής του. Πριν τον Στράβωνα τον όρο χρησιμοποιεί ο Φερεκίδης, αν και είναι μάλλον αδύνατο ο Cillenio να άντλησε τον όρο από τον τελευταίο.

Tib. 2.5.71: <i>Haec fore dixerunt.</i>	[...] Latini crinitam vocant, Graeci κομήτην παρὰ τὸ κόμη. [...]
Tib. 2.5.84: <i>Horrea.</i>	granaria quasi forrea a farre.
Tib. 2.5.118: <i>Io triumphe.</i>	[...] Triumphus autem a Graecis, qui τρόπαιον dicunt, acceptus est, seu a Θριάμβῳ, Liberi patris cognomento, unde triumphare [...]
Tib. 2.6.6: <i>Erronem.</i>	[...] erronem ab errando. [...]
Tib. 2.6.9: <i>Valeatque Venus.</i>	[...] Nam valere ab οὔλω deductum, quod est salvus sum, videri potest. Unde Apollinem οὔλιον Milesii, deliique vocitarunt, id est salvatorem.
Tib. 2.6.22: <i>Foenore.</i>	[...] Faenus est terrae proventus a fundo, fundis [...] quasi φανερώτατον [...]
Tib. 2.6.25: <i>Valida compede.</i>	[...] Ab ἐργάζομαι, operor, vel ἔργον στέλλω, opus mitto. [...]

6.3. Πραγματολογικά

Στο έργου του Cillenio παρατηρείται ευρεία χρήση σχολίων πραγματολογικής φύσης, μιας και αυτού του είδους τα σχόλια συμβάλλουν επίσης στη βέλτιστη κατανόηση των τιβουλλιανών ποιημάτων. Τα σχόλια αυτής της κατηγορίας αφορούν στην καθημερινότητα των ανθρώπων, στην κοινωνία ή εποχή που ζουν, στα αντικείμενα που χρησιμοποιούν⁶⁹ ή στις συνήθειες που έχουν αναπτύξει. Προσφέρουν ακόμη πληροφορίες σχετικά με καταστάσεις και γεγονότα,⁷⁰ τα οποία σχετίζονται με το ελεγειακό έργο, περιγράφουν τόπους⁷¹ και αντικείμενα και γενικότερα στοιχεία αναφορικά με τη ζωή. Έτσι, ο Cillenio κάνει αναφορά στον γύψο ως υλικό που σκληραίνει αργά και είναι εύκολο στο να διαλυθεί, ενώ στο ίδιο σχόλιο και μερικές σειρές πιο πριν κάνει αναφορά στους δούλους που έρχονταν στη Ρώμη μέσω θαλάσσιου ταξιδιού και στη συνήθεια να βάζουν τα πόδια τους με ένα συγκεκριμένο είδος κιμωλίας.⁷²

Πίνακας 3.

Tib.2.3.6: <i>Calido bidente.</i>	bidens quod (ut superius diximus) ferreum est instrumentum, quod tum calescit in pingui et spissa tellure imprimitur. Maior enim vis braciorum in illa perquiritur et versarem dicendo,
--	---

⁶⁹ Για παράδειγμα το σχόλιο 2.3.6, όπου περιγράφεται και αναλύεται η δικέλλα, ένα ιδιαίτερα χρήσιμο έως και σήμερα γεωργικό εργαλείο.

⁷⁰ Τέτοια περίπτωση αποτελεί το σχόλιο 2.5.1 σχετικά με τον ναό του Απόλλωνα που έκτισε ο Οκταβιανός στον Παλατίνο λόφο μετά τη νίκη του στο Ακτιο (Hekster & Rich, 2006).

⁷¹ Λ.χ. το σχόλιο 2.3.54, όπου γίνεται αναφορά στην γεωγραφική θέση της Κω ή το σχόλιο 2.3.48, όπου γίνεται αναφορά στην Κύμη και την Καμπανία.

⁷² Βλ. σχόλιο 2.3.60.

	solum sarrirem accipit, a quo sarculum pro fossorio deducitur.
Tib.2.3.47: <i>Testae Samiae.</i>	Samos insula Aegaei ubi olim fictilia sunt egregie fabricata, unde Samia vocantur. [...]
Tib.2.3.48: <i>Rota Cumana.</i>	Cumae civitas Campaniae vasis olim terreis gloriabatur.
Tib.2.3.54: <i>Quas foemina Coa texuit.</i>	Cous insula est in Aegaeo [...]
Tib.2.3.56: <i>Admotis equis.</i>	Indis quidem Sol est magis perpendicularis et propinquior. Nam cum terra sit quasi punctus ad Solis sphaeram, nonnullae regiones ut de proximo valde calidae sunt nonnullae, ut de longinquo minus.
Tib.2.3.60: <i>Pedes gypsatos.</i>	argentaria creta illinitos, quod venalis servi signum fuit. Nam Plinius in naturali historia varias cretae species enumerat, inter quas est quaedam dicta argentaria, quae arti nitorem reddit, estque omnium vilissima, cuius tactu (ut diximus) venalium servorum pedes trans mare advectorum, maiores nostri illinire instituerunt. Gypsum est genus lapidis quasi calcis albae, quae lente durescit, et facile solvitur.
Tib. 2.4.2: <i>Libertas paterna.</i>	aut antiqua aut quam a patre accepit, ut nulli unquam serviret, quasi non possit ab amantis se fastidientis imperio dissolvi et liberari.
Tib. 2.4.17: <i>Nec refero Solisque vias.</i>	hoc est non astrologicam disciplinam scribo, ubi narratur an Sol erret a Zodiaco nec ne, an altius modo, modo depressius meet.
Tib. 2.4.18: <i>Versis equis.</i>	tamquam completo menstruo spatio.
Tib. 2.4.23: <i>Insignia.</i>	oblata diis munera.
Tib. 2.4.30: <i>Lucida concha.</i>	conchyle dicit, quam margaritam vocamus, quae luciditatem prae se fert ob suum rorem quem absorpserit, [...]
Tib. 2.4.46: <i>Ante ardentem rogam.</i>	ubi corpora defunctorum ex ritu comburebantur.
Tib. 2.5.1: <i>Phoebe fave, novus ingreditur tua templa sacerdos.</i>	[...] Sed sciendum id quod Acron Sermonum II reposuit, quod secundum numinum qualitatem laus ipsa Deorum diverso nomine vocatur. Nam si Iovis celebrantur praeconia, Hymni vocantur, si Apollini, aut Dianae, aut Latonae canitur Paeanes, si Libero aut Semelae Dithyrambi, si ad caeteros omnes deos oratio habetur Prosodia, si homines laudamus, ea est Laus, si improbamus, ea dicitur Vituperatio. Messallino ante congratulatur, qui augur fuerat creatus.

	Augures autem enim sunt Apollinis sacerdotes, unde ait.
Tib. 2.5.1: <i>Tua templa.</i>	aut Palatinum templum vult, quod ab Augusto aedificatum est post Actiacam victoriam [...]
Tib. 2.5.14: <i>Praesentit aruspex lubrica signavit cum deus exta notis.</i>	hinc aruspicem nominari, quod exta avium inspiciat, manifestum est.
Tib. 2.5.26: <i>In Iovis arce.</i>	ubi nunc est Capitolinum, quod dicitur arx Iovis, quod (ut ait Varro) in summitate Tarpei locata esset ea aedes. [...]
Tib. 2.5.33: <i>At qua Velabri regio patet.</i>	Aventini accipit circuitum, cuius pars ima prope Tiberim dicitur Velabrum a velis, quod Romam versus per flumen velabant id est navigabant, seu a vehendo [...] Illuc enim ad sacrum commune homines Latini vehebantur navigiis.
Tib. 2.5.38: <i>Niveae candidus agnus ovis.</i>	[...] Scimus enim oves quanto candidiores tanto pretiosiores haberi, ob eam rem, quod lana earum varios et sine difficultate capiat colores.
Tib. 2.5.47: <i>Rutulis castris.</i>	Rutula gens fuit, cui Turnus imperavit.
Tib. 2.5.53: <i>Vittasque iacentes.</i>	De septem montibus a quibus Roma septemcollis appellata est, eorum montium nomina sunt haec: Capitolinus qui et Tarpeius, Aventinus, Palatinus, Caelius maior et minor, Exquilinus, Viminalis, Quirinalis.
Tib. 2.5.56: <i>Magnae iam locus urbis erit.</i>	magna fuit Roma et amplitudine loci et imperio. [...]
Tib. 2.5.61: <i>Troia quidem tunc se mirabantur.</i>	alludit ad vocabulum animalis et insigne Troianorum, nam Troianorum insigne Troia fuit. [...]
Tib. 2.5.68: <i>Quicquid Amalthaea, quicquid Marpesia dixit, Heryphile Phoebos grataque quod monuit.</i>	Lactantius Firmianus divinarum Institutionum primo, decem Sibyllas enumerat, et qua de re, quibusque auctoribus, quaeque scripserint. Prima fuit de Persis, ut Nicanor gestorum ab Alexandro scriptor ait, secunda Libyca, tertia Delphica, quarta Cumana in Italia, quinta Erythraea, quam Strabo dicit fuisse tempore Alexandri et aliam ex eodem loco nominat, quae Athenais nomine dicebatur, sexta Samia, septima Cumaea nomine Amalthaea, quae ab aliis (ut ait) Demophile nominatur, quae novem libros ad Tarquinium detulit, ut scriptores omnes attestantur, octava Hellespontiaca in agro Troiano nata vico Marpisso circa oppidum Gargitium, nona Phrygia, quae vaticinata fuit Ancyrae, decima Tyburs nomine Albumea. Sed (ut Eusebius refert libro temporum) quae in

	Samo fuit insignis habita, Heryphile dicta est. Fuit autem Candale Lydis regnante anno fere imperii illius decimo. Ceterum Lactantius ipse Firmianus dicit tantam esse de Sibyllis confusionem ut ignoretur quid vere dici possit. Ex Graecia enim Sibyllini libri Romam transvecti sunt, quorum admonitu respublica Romana gerebatur.
Tib. 2.5.98: <i>Calix coronatus.</i>	aut calicem plenum intelligit ad summum marginem, aut coronis, id est, sertis circumamictum. [...] Quin [...] tractum est ab Homero qui istiusmodi sermonis genere in Iliade utitur.
Tib. 2.5.112: <i>Iustos pedes.</i>	[...] hoc est mensuram habent cum syllabarum servata ratione aequaliter componuntur.
Tib. 2.5.117: <i>Lauro agresti.</i>	lauri variae sunt species tres. Praecipue Priscus Cato de agricultura nominat, Delphicam scilicet, Cipriam et Silvaticam. Quare miror Plinium allegasse Catonem, cum duo tantum genera esse dixisset, sed impressorum est error, eorumque idiotarum, qui libros impressoribus ipsis non castigatos, sed sua imperitia corruptos tradunt, de quibus in lucubrationibus nostris late pertractavimus.
Tib. 2.5.118: <i>Io triumphae.</i>	militum est vociferatio in triumphis [...]
Tib. 2.6.1: <i>Castra Macer sequitur, tenero quid fiet amori?</i>	hoc elegidio tria complectitur. De Macro proficiscente in militiam relicta puella loquitur. Tum Nemesim rogat, ne ea se sibi inexorabilem praestet. Demum Phyrnes lenunculae calliditatem detestatur. Macer autem fuit Tibulli familiaris, ad quem Ovidius scribit de Ponto, sed fuerit ne hic Macer Romanus an Veronensis ignoratur. Possumus tamen augurari eum ipsum fuisse Aemilium Macrum civem nostrum, qui (teste Eusebio libro Temporum) in Asia diem ultimum obiit. Fuit enim eadem tempestate qua Tibullus.
Tib. 2.6.8: <i>Potet galea.</i>	galea militis est poculum. [...]
Tib. 2.6.12: <i>Fores clausae.</i>	[...] Nam ab omni deficiunt proposito, ut Terentius facunde complectitur.
Tib. 2.6.22: <i>Foenore.</i>	Varro a fetu deductum vult, unde faeneror et faenero et faenerator. Aulus Gellius Cloatium risit noctibus Atticis XVI, qui faeneratorem appellatum dixit [...] quod scilicet id genus hominum speciem ostendent humanitatis et commodi esse videantur inopibus

	nummos desiderantibus, quasi apparentes ad humanitatem praestandam.
Tib. 2.6.23: <i>Harundine.</i>	[...] Est autem hamus genus curvi unci et pusilli, a quo hamatus, curvatus; prima huius est naturaliter producta. Sed si instrumentum ferreum significet, quo divitum arcae nummariae obsepiuntur, ne res facilis apertu surripiatur, eadem corripitur. [...]
Tib. 2.6.26: <i>Inter opus.</i>	dum operatur, et est pulchra latinitas inter opus propter operandum, ut super opus. [...]
Tib. 2.6.29: <i>Sororis.</i>	ipsius quidem Nemesis soror germana, cum e fenestra decidisset, e vita repente excessit. [...] Quaere notandum quod Planciades Fulgentius scribit choragium esse virginale funus. [...]
Tib. 2.6.30: <i>Humo tenera.</i>	levi et facili. Nihil enim mortuis (ut semel atque iterum supra memoravimus) deprecari vivi poterant, quam ut bene placideque quiescerent. [...]
Tib. 2.6.35: <i>Suum clientem.</i>	[...] Cliens est quasi coliens dictus a colendo, qui et assecla alio nomine vocatur ab assequendo. [...] Sed sicut cliens dicitur amator respectu amatricis, ita et domina puella ipsa dicitur patrona respectu clientis per correlationem.

6.4. Σημαιολογικά

Τα σχόλια που αφορούν στην καλύτερη κατανόηση μιας λέξης ή φράσης και του νοήματός τους συγκαταλέγονται σε αυτήν την κατηγορία. Ο στόχος αυτών των σχολίων δεν είναι άλλος από την αποσαφήνιση του νοήματος των λέξεων και της επεξήγησης δυσνόητων όρων ή όρων που έχουν υποστεί σημασιολογική μεταβολή στην περίοδο του συγγραφέα. Μάλιστα ο Cillenio πολλές φορές καταγράφει σχόλια αυτής της κατηγορίας με τρόπο λακωνικό, παραθέτοντας απλά συνώνυμους όρους και λέξεις με ίδια ή παραπλήσια σημασία με εκείνη του τιβουλλιανού έργου, έτσι ώστε να βοηθήσει τον αναγνώστη να συλλάβει με ευκολία όσους όρους τυχαίνει να είναι δυσκολότεροι στην κατανόησή τους. Τυπικό παράδειγμα τέτοιων περιπτώσεων αποτελεί το σχόλιο 2.3.17, όπου ο συγγραφέας επιλέγει να σημειώσει δύο συνώνυμες λέξεις για να αποδώσει το νόημα της λέξης *aspirabat*. Και αντίστοιχα στο σχόλιο 2.4.45 και στην προσπάθειά του να εξηγήσει τη σημασία της λέξης *bona* στο πλαίσιο του ελεγειακού ποιήματος, τη μεταφράζει ως *pulchra, elegans*.

Πίνακας 4.

Tib. 2.3.8: <i>Subigunt.</i>	sursum evertunt. [...]
Tib. 2.3.13: <i>Curas.</i>	id est amorem. [...]
Tib. 2.3.19: <i>Alta.</i>	profunda, spatiosa.
Tib. 2.3.21: <i>Trepididis rebus.</i>	dubiis scilicet et laboriosis. [...]
Tib. 2.3.22: <i>Irrita.</i>	delusa, vana.
Tib. 2.3.23: <i>Horrere.</i>	sordescere, turpari.
Tib.2.3.39: <i>Geminare pericula ponto.</i>	qui navigant vitam in dubio habent, qui eodem praeliantur duplicant discrimen.
Tib.2.3.40: <i>Belica.</i>	belligera.
Tib.2.3.40: <i>Rostra dubiis ratibus.</i>	rostrum est prorae pars altior ferrea a rostri alitis similitudine nominata. Ratis autem ipsius navis utrunque latus. [...]
Tib.2.3.55: <i>Fusci.</i>	fuscus color est subniger, hoc est non plene niger. [...]
Tib.2.3.60: <i>Catasta.</i>	genus compedis servilis. [...] Accipitur pro loco ubi pueri et puellae venales servabantur, hoc in silvis Papinii, hoc in Martialis epigrammatibus legitur.
Tib.2.3.67: <i>O valeant.</i>	id est pereant [...]
Tib.2.3.71: <i>Aspirabat.</i>	afflabat, favebat.
Tib.2.3.75: <i>Villosa.</i>	animalium ex pellibus quasi aspera.
Tib. 2.4.6: <i>Faces.</i>	[...] quam se non minus quam ignis torreat.
Tib. 2.4.9: <i>Cautes obnoxia.</i>	exposita. [...]
Tib. 2.4.10: <i>Naufraga.</i>	dubium est cautes ne naufraga dixerit, an unda naufraga, id est procellosa, quae naves frangat.
Tib. 2.4.21: <i>Facinus.</i>	scelus maximum veluti sacrilegium, quod statim subdit.
Tib. 2.4.21: <i>Sunt dona paranda.</i>	id est acquirenda res est, unde Nemesi donum mittat.
Tib. 2.4.25: <i>Malum facinus.</i>	bene malum. Nam facinus μέσoν est vocabulum.
Tib. 2.4.28: <i>Tyrio murice.</i>	purpura Tyria, id est Sarrana.
Tib. 2.4.33: <i>Custodia.</i>	custodes ipsi locus est pro custodientibus. Custodia enim est excubia [...] Sed custoditio est opera ad custodiendum quid sumpta.
Tib. 2.4.45: <i>Bona.</i>	pulchra, elegans.
Tib. 2.4.45: <i>Fuit nec avara.</i>	id est mulier, quae venusta fuit, nec rapax.
Tib. 2.4.49: <i>Bene placite.</i>	foeliciter, tranquille.
Tib. 2.5.12: <i>Provida.</i>	intelligens.
Tib. 2.5.17: <i>Sine.</i>	permitte.
Tib. 2.5.28: <i>Agresti.</i>	rudi.
Tib. 2.5.39: <i>Volitantis.</i>	vagabundi. [...]
Tib. 2.5.39: <i>Impiger.</i>	strenuus, diligens. [...]
Tib. 2.5.60: <i>Amnis.</i>	liptote, [...] aut respicit ad maris naturam amnis dicendo a circumnando, quoniam ex Graeca praepositione sumptum, quae

	est ἀμφί, significat enim circum et nare fluere. [...]
Tib. 2.5.60: <i>Anhelantes.</i>	diurno labore anxios. [...]
Tib. 2.5.62: <i>Consuluisse.</i>	consulto determinasse [...]
Tib. 2.5.82: <i>Felix et sacer.</i>	ideo religiosus et abundans [...]
Tib. 2.5.84: <i>Distentet.</i>	onerabit.
Tib. 2.5.85: <i>Oblitus.</i>	illinitus, turpatus, ab obliño, id est inquino.
Tib. 2.5.91: <i>Foetus.</i>	liberos.
Tib. 2.5.93: <i>Taedebit.</i>	[...] id est pigebit.
Tib. 2.5.94: <i>Balba verba.</i>	imperfecta et inexpedita. [...]
Tib. 2.5.112: <i>Iustos pedes.</i>	versus iustum μέτρον [...]
Tib. 2.6.3: <i>Vaga.</i>	fluctuantia.
Tib. 2.6.34: <i>Muto.</i>	extincto.
Tib. 2.6.35: <i>Feret.</i>	patietur.
Tib. 2.6.41: <i>Renouentur.</i>	recrudescant.
Tib. 2.6.43: <i>Foedare.</i>	maculare, turpare [...]
Tib. 2.6.44: <i>Bona.</i>	tractabilis.
Tib. 2.6.45: <i>Tabellas.</i>	litterulas. [...]
Tib. 2.6.54: <i>Quotacumque.</i>	id est minima. A quotus quotacumque deducitur et pro parvo usurpatur, habita in re diligenti ratione.

6.5. Μυθολογικά

Αν και ποσοτικά λιγότερα, σε ποσοστό περίπου 15%,⁷³ παρατηρούνται μυθολογικά σχόλια στα οποία προβαίνει ο συγγραφέας με σκοπό να διανθίσει το έργο του, αλλά και φυσικά να προσφέρει περισσότερες πληροφορίες πάνω στο σχολιαζόμενο κείμενο. Πολλές φορές οι μυθολογικές παραπομπές του Cillenio προσφέρουν μια ποιοτικότερη προσέγγιση του ελεγειακού έργου και αναδεικνύουν την ευρυμάθεια του σχολιαστή. Έτσι, μεταξύ άλλων, μπορούν να αναζητηθούν σχόλια που αφορούν στην καταγωγή των θεών, όπως εκείνο αναφορικά με τη μητέρα του Απόλλωνα και της Αρτέμιδος,⁷⁴ σχόλια που αφορούν στην ονομασία των Πυθίων αγώνων προς τιμήν του θεού⁷⁵ ή και σχόλια που διασώζουν μια σπανιότερη μυθολογική πληροφορία.⁷⁶ Εντύπωση μάλιστα προκαλεί ότι, αν και γενικά χαλκέντερος ερευνητής και αρκετά ακριβής, ο Cillenio δεν παραπέμπει στην πηγή του αναφορικά με το σχόλιο για τα άλογα του Ήλιου. Εικάζεται ότι πηγή του αποτέλεσε ο Οβίδιος, καθώς ο υπομνηματιστής φαίνεται να προτιμά τους Λατίνους συγκριτικά με τους Έλληνες συγγραφείς.⁷⁷ Άλλο ένα τέτοιο σημείο, από το οποίο

⁷³ Το ποσοστό αντιστοιχεί σε τριανταπέντε (35) από τα συνολικά διακόσια τριαντατρία (233) σχόλια.

⁷⁴ Βλ. σχόλιο 2.3.18.

⁷⁵ Βλ. σχόλιο 2.3.27.

⁷⁶ Το σχόλιο 2.5.60 διασώζει τα ονόματα των αλόγων από το τέθριππο του θεού Ήλιου.

⁷⁷ Ο Οβίδιος στις *Μεταμορφώσεις* του (2.153-154) αναφέρει τα ονόματα των αλόγων. Άλλη αναφορά γίνεται και από τον Υγίνο (*Fab.* 183) ή από τον Εύμηλο της Κορίνθου (West, 2002 σσ. 109-133). Πηγή του Cillenio πρέπει να αποτέλεσε ο Οβίδιος, καθώς τα ονόματα των ίπων είναι ακριβώς ίδια.

απουσιάζει η άμεση παραπομπή, αποτελεί το σχόλιο 2.4.55, όπου αν και γίνεται ορθή αναφορά στους γονείς της Κίρκης, δεν σημειώνεται η ραψωδία από την οποία αντλείται η πληροφορία για τη μεταμόρφωση των συντρόφων του Οδυσσέα σε γουρούνια.⁷⁸ Στον πίνακα 5 συγκεντρώνονται τα μυθολογικά σχόλια ως εξής:

Πίνακας 5.

<p>Tib. 2.3.11: <i>Pavit et Admeti tauros formosus Apollo.</i></p>	<p>quod sibi turpe non sit rus colere, probat a maiori. Admetus fuit Thessaliae rex Pherecii filius, dicente Ovidio de arte amandi III: “Fata Phereciadae coniux Pegasaea redemit”. Huius armenta Apollo pavit annos novem privatus coelo, propterea quod Cyclopas flagellasset, qui Iovi fulmina subministraverant ad internecionem Aesculapii. Namque, ut refert Eusebius praeparationis Evangelicae II ex Diodori sententia historiarum III, Iuppiter indignatus ideo dicitur Aesculapium confecisse, quod adeo medicinalium artium peritia praestaret, ut ab incurabili morborum omni genere sanaret aegrotantes, ut poetae fabulantur, quod Hyppolitum ab inferis sedibus in pristinam vitam sua scientia revocasset. Apollines autem plures fuisse in antiquitatibus in dies legitur.</p>
<p>Tib. 2.3.13: <i>Curas.</i></p>	<p>[...] Ipse etiam Macharei filiam ita amavit, ut non puduerit habitu pastorali servire Machareo, dum nata potiretur: cuius rei meminit Ovidius VI Metamorphoseon: “--- Et pastor Machareida luserit ipsen”.</p>
<p>Tib. 2.3.14: <i>Et miscere novo docuisse coagula lacte.</i></p>	<p>signat Apollinem docuisse rusticos caseum facere. [...]</p>
<p>Tib. 2.3.18: <i>Soror.</i></p>	<p>Diana, nempe ex Latona Apollo et Diana geniti sunt.</p>
<p>Tib. 2.3.24: <i>Ipsa noverca.</i></p>	<p>Iuno, scilicet capillorum miram ostendit pulchritudinem, quos mulier dea etiam inimica est admirata.</p>
<p>Tib. 2.3.27: <i>Delos tua.</i></p>	<p>tua id est genialis, quoniam Latona geminos enixa est in Delo insula ex Cycladibus.</p>
<p>Tib. 2.3.27: <i>Delphica Pythos.</i></p>	<p>Python serpens fuit, quem missum Iunonis iussu (ut dictant fabulamenta poetica) Apollo puer in cunis interemit:</p>

⁷⁸ Ομ. Οδ. 10.339.

	<p>ex quo ludi (qui Pythia vocantur) eius in honorem fuerunt instituti, quemadmodum in primo Metamorphoseon tractat Ovidius. Sed Ephorus (Strabone teste Geographiae nono) talem affert cum fabula historiam: “Quo tempore Parnasii Autochthones id est indigenae, et Aborigines Parnasum colebant, Apollo in terram adventavit, et mansuefaciens homines in vivendi ritu asperrimos, adiit Delphos ab Athenis, eam per viam, qua nunc Atheniensis populus Pythidem supplicationem cum pompa praemittit ad Panopeam. Deinde consistentem prope urbem Tityam clade affecit eius loci tyrannum, virum violentum ac flagitiosum. Postea coniuncti illi Parnasii alio nunciarunt hominem esse nomine Pythonem, ac cognomine Draconem, quo sane sagittis debellato, inter adhortandum ἔε παίων clamitasse, unde consuetudinem traditam ferunt, ut qui consequuntur aciem, sic Paeanis celebrationem clamitent”. Python autem feminino genere protulit. At Claudianus masculino: “Caeruleus teli prostratus Apolline Python”.</p>
<p>Tib.2.3.30: <i>Servire aeternos non puduisse deos.</i></p>	<p>hoc trahit ex fabula: Cum Marte olim Venus coniungi consueverat, rem Vulcano Sol explicat. Ille retia tenui fabrica cudit, ambosque coeuntes adulteros in amplexibus captos divis celestibus advocatis ostendit: ex quibus multi cum nudae Veneris formositatem conspicerent, in Martis substitui locum cupiebant. Quare ait Ovidius de arte amandi II: “Hic aliquis ridens in me fortissime Mavors / Si tibi sunt oneri vincula transfer, ait”. Et in Metamorphoseon III: “Atque aliquis de diis non tristibus optat / Sic fieri turpis --”.</p>
<p>Tib.2.3.32: <i>Deus.</i></p>	<p>Cupido amoris praeses, sed plures fuerunt Cupidines, ut refert Cicero de natura deorum III: “Primus ex Mercurio et Diana prima natus. Secundus ex Mercurio et Venere secunda. Tertius quidem Anteros ex Marte et Venere tertia”.</p>

<p>Tib. 2.4.13: <i>Apollo auctor carminis.</i></p>	<p>quippe poetis praeest Apollo, ut in primo commentario diximus. Fuisse vero Apollines quattuor scribit Cicero in deorum natura III: “Quorum antiquissimus fuit ille quem Vulcanus genuit. Alter Corybantis filius natus in Creta. Tertius Iove, tertio natus et Latona. Quartus in Arcadia, quem Arcades Nomionem apellant, quod ab eo se ferunt νόμοις”, id est leges accepisse.</p>
<p>Tib. 2.4.55: <i>Circe.</i></p>	<p>Solis filia ex Persa nympha, veneficiorum summa artifex habita est, quae Ulyssis socios in porcos (ut ferunt poetae) convertit.</p>
<p>Tib. 2.4.55: <i>Thessala terra.</i></p>	<p>Thessalia profert tum gramina, tum saxa veneficiis aptissima dicente Lucano libro VI: “Thessala quin etiam tellus herbasque nocentes / Rupibus ingenuit, sensuraque saxa caventes / Arcanum ferale magos, ibi plurima surgunt / Vim factura deis et terris hospita Colchis. / Legit in Haemoniis quas non advexerat herbas”.</p>
<p>Tib. 2.4.58: <i>Hippomanes cupidae stillat ab inguine equae.</i></p>	<p>virus quod ab inguinibus furiatarum amore equarum fluit Hippomanes dicitur, ut Plinius ait. Propertius elegiarum III: “Consuluitque striges nostro de sanguine, et in me / Hippomanes fetae semina legit equae”. Ergo cum Venus afflat amorem gregibus, tum colligitur Hippomanes, quod in furorem vertit. Cuius rationem Collumela his verbis libro VII ponit: “Nam mense XII partum edunt maxime. Itaque curandum est, ut praedicto tempore anni tam feminis quam admissariis desiderantibus fiat coeundi potestas, quia id praecipue armentum, si prohibeas, libidine extimulatur furiis. Unde et equinum nomen veneno inditum est, quod equinae cupidinis similem amorem mortalibus accendit”. Cupidae itaque dixit, quoniam in earum conceptu (ut scribit Solinus) hoc virus enascitur.</p>
<p>Tib. 2.5.2: <i>Huc age cum cithara, carminibusque veni.</i></p>	<p>Macrobius in Saturnalium libris varias Apollinis potestates refert. Est enim ipse carminis auctor, ut supra: “--- nec carminis auctor Apollo”. Est vaticinii praeses, ut supra: “Saepe duces trepidis petiere oracula rebus”. Sagittandi peritiam habuit. Iuvenalis: “Parce precor</p>

	Paeon ... sed Paeon contrahit arcum". Divinam medicinae artem percalluit, ut inferius: "Huc ades et tenerae morbos expelle puellae".
Tib. 2.5.3: <i>Chordae vocales.</i>	[...] Ideo omne musicum genus deorum esse opus arbitrabantur, unde Apollo Musaeque omnes hymnorum celebratores dicuntur, ipsarum vero Musarum ministri sunt eruditissimi viri, et hi proprie musici. Apparatus enim moralis attribuitur musicae, et cum eiusdem Dei praesides sint, reliquum est ut rectae mentis sint qui musicae operam indulgent. Sed Apollinis ministri cum exculti literis homines sint, adduntur etiam vates. Sed poetae cum litteratissimi sint, et divina quadam mentis agitatione moveantur, ad futurorum etiam scientiam merito sacri, et inde sacerdotes musarum et Apollinis habentur.
Tib. 2.5.8: <i>Vestem sepositam.</i>	eam vestem dicit, qua Apollinem indui non nisi diebus feriatis putavit antiquitas.
Tib. 2.5.9: <i>Qualem te memorant.</i>	ex antiqua fabula dictum est. Poetae fabulantur Apollinem Iovi patri laudes celebrasse de triumpho, quem ille affectus est de fuga Saturni. Tunc enim Phoebus tantae fuit elegantiae, ut deos omnes in se converterit.
Tib. 2.5.15: <i>Te duce.</i>	quippe fatidicum spiritum in viscera vaticinantis mergit Apollo.
Tib. 2.5.15: <i>Sibylla.</i>	Cumanam dicit, quae fata populi Romani heroico carmine conscripsit, unde ait, Senis pedibus; ex sex enim pedibus constat versus heroicus. Hanc ferunt illam fuisse, quae libros novem attulit ad Tarquinius Priscum, proque illis postulavit trecentum Philippaeos rege vero eius insaniam illudente, sex ex illis semel atque iterum combussit, motus tandem rex perseverantia mulieris in pretio emit, in quibus Romanorum fata continebantur, ut Aulus Gellius noctium Atticarum primo commemorat.
Tib. 2.5.20: <i>Lares captos.</i>	deos patrios, quos ut tolleret Hector in somnis admonuit. Captos autem a Graecis utique eversa urbe intelligendum. Virgilius: "Advectum Aeneam classi, victosque penates / Inferre ---".

<p>Tib. 2.5.24: <i>Consorti non habitanda Remo.</i></p>	<p>nempe Romulus ubi muro urbem sepsit, legem tulit, ne quis moenia transiliret, qui secus faceret reus esset capitis. Remus seu fratris praecepta negligens, seu iuvenili raptus impetu ea supergressus est et a Celere Ductore (ut historici scribunt) seu a Fabio (ut Eusebius libro temporum meminit), nam Fabius Celer forte vocabatur, pastorali rastro percussus occubuit Lucanus I: “Fraterno primi maduerunt sanguine muri”. Consors dicitur eiusdem sortis, id est, qualitatis in omni fere negotio. Sappho ad Phaonem: “Non tantum Alcaeus consors patriaeque, lyraeque / Laudis habet”. Hic enim de fratre dixit, ut Ovidius Metamorphoseon XI de Ceyce: “Quae dum Lucifero genitis miracula narrat / De consorte suo”.</p>
<p>Tib. 2.5.30: <i>Silvestri fistula facta Deo.</i></p>	<p>fabulam movet. Pan cum Syringae amore detentus fugientem puellam insequeretur, dii miseratione moti supplicem in calamum converterunt, quem calamum incisum ad sui doloris solatiolum ille in fistulam paulatim coniunxit, quae postea septem cicutis, hoc est internodiis calamorum compingebatur. Quod ideo figuratum est, quoniam Pan naturae similitudinem habet et septem sonos in coelesti harmonia declarat per fistulae septimam compagem. Dicta vero est fistula a φυσῖῶν, inflo. Pan ipse natus est ex tertio Mercurio et Penelopa, si Ciceroni credimus de natura Deorum III et Herodoto historiarum II.</p>
<p>Tib. 2.5.39: <i>Impiger Aenea volitantis frater Amoris.</i></p>	<p>Sibyllae vaticinium scribit de Aenea et urbe condenda habitum, signaque futuro populo prodigiosa enarrat, et suae se demum Nemesei etiam atque etiam commendat. [...]</p>
<p>Tib. 2.5.39: <i>Volitantis frater amoris.</i></p>	<p>Aeneas ex Anchise et Venere genitus est, at Cupido ex Venere et Marte natus, qui Anteros dicitur, quamquam secunda Venus (ut supra diximus) ex secundo Mercurio Cupidinem alterum sustulerit. Frater ergo Aeneas Cupidinis. Virgilius: “Frater ut Aeneas pelago tuus, omnia circum/ Littora iactetur ---”. Ibi Servius Honoratus scribit Simonidem voluisse Cupidinem ex Venere tantum esse progenitum, ideo ab eodem poeta: “Nate</p>

	meae vires”, dictum. Alii vero ex Venere et Chao, primae rerum naturae eum esse filium volunt et Amoris, Tibullus dixit pro Cupidinis, ut Maro: “Ergo his aligerum dictis affatur Amorem”, Graecos ambo imitati, qui uno nomine utrumque significant.
Tib. 2.5.41: <i>Iam tibi Laurentes assignatur Iuppiter agr.</i>	[...] Virgilius: “Laurentis regia Pici”. Vel a Latino, ut meminit Servius, utramque in VII commentario colligens opinionem a lauro maxima denominatum. Aeneas autem (ut scribit Eusebius libro temporum) Latium venit post captam Troiam anno III seu VIII ut quidam alii putant, Latinisque imperavit, qui postea Romani dicti sunt annorum trium spatio.
Tib. 2.5.44: <i>Numici unda.</i>	[...] iuxta quem Aeneas sacrificans prolapsus, nec inventus, postea Iuppiter indigens vocatus est, Ovidio scribente XIII Metamorphoseon: “--- fecitque deum quem turba Quirini / Nuncupat indigetem, temploque, arisque recepit”. Cato tamen scribens apud Laurolavinium orta pugna Aeneam non comparuisse, qua Latinus moritur et Turnus aufugit.
Tib. 2.5.46: <i>Diva superba.</i>	victoria nobilis, quam precatur Aeneae faveat, secutus Maronem qui Turnum dicit ignes iaculatum fuisse in naves Troianorum, cum Aeneas ipse ad socialia arma comparandum tetendisset, sed eae Matris deum pretibus in nymphas putatae fuerunt.
Tib. 2.5.48: <i>Iam tibi praedico barbare Turne necem.</i>	Turnus ab Aenea singulari certamine victus est, ut divinum Maronis poema testatur. Atqui male dicit Turnum barbarum vocando, cum ille Rutulus fuerit, sed vel eum barbarum vocat, quod tametsi Rutulus, erat tamen sui maiores ex Graecia oriundi fuerant. Venilia enim Amatae Latini regis uxoris soror eum genuit, quam constat duxisse genus a Danae Acrisii filia. Haec etenim vitiata a Iove, cum arcula esset inclusa proiicitur in mare parentis iussu, sed in Italiam delata invenitur a piscatoribus cum Perseo puero, quem in illa ediderat, et oblatam regi, rex sibi iunxit in matrimonium, Ardeamque ipsa condidit. Quare cum Turnus quasi semilatinus esset, forsitan ob id quod pravitate in

	loquendo uteretur, et Latina imperfecte quasi barbare pronunciaret, barbarum appellavit. Vel quod difficulter cum asperitate et durtia tamquam invita natura loqueretur, quos homines balbos, blaesosque dicere soliti sumus. Quapropter ingeniosus poeta alludens ad crassitudinem Turni regis barbarum dicit, effingens tarditati cognatum in loquendo nomen per convicium quidem, quasi duriloquum et crassilinguem dicere eum voluisset.
Tib. 2.5.49: <i>Murusque Lavini est.</i>	periphrasticos Lavinum significat ab Lavinia, Latini regis filia denominatum. [...]
Tib. 2.5.50: <i>Albaque ab Ascanio condita longa duce.</i>	[...] sed uter fuerit dubitat Titus Livius, ille ne ex Creusa patrem Aeneam fugientem secutus in Italiam, an qui ex Lavinia genitus sit. Dixit enim Virgilius VIII: “Ex quo terdenis urbem redeuntibus annis / Ascanius clare condet cognominis albam”. Per plures tamen affirmant Ascanium ex Creusa. Staius Silvarum quinto in epicedio patris: “Iugera nostra tenens ubi post Aeneia fata, / Stellatus Latiis ingressit montibus Albam / Ascanius, Phrygio dum pingues sanguine campos / Odit, et infestae regnum dotale novercae”. Hoc item Eutropius libro I et Eusebius de temporibus et Iuvenalis praeallegata satira attestantur.
Tib. 2.5.52: <i>Ilia.</i>	quae mater Romuli et Remi fuit, dicta Iliia, Rhea, Silvia, trinomina enim fuit.
Tib. 2.5.53: <i>Vittasque iacentes.</i>	namque dum aquari vult somno urgente iacens humi a Marte comprimitur, unde comarum turba vitta concidit. Forsitan etiam ad id refert quod illa ante corporis stuprum vidit, Ovidio scribente hoc Fastorum III: “Ignibus Iliacis aderam, cum lapsa capillis / Decidit ante sacros vitta soluta focus”. [...]
Tib. 2.5.58: <i>Qua sua de caelo prospicit arva Ceres.</i>	[...] Dixit enim Ceres sua arva prospicit, pro quocumque homines Cereris alimento, id est rationabiliter vitam ducunt. Nam et Romani suum imperium per orbem terrarum sed neutique totum prolatarunt. Seu Cererem pro Luna ponit e diverso Virgilius Georgicorum primo, nam Democritus et Stoici unum deum et

	alteram deam, sed diversis in utilitate mortalium nominibus asseverarunt.
Tib. 2.5.60: <i>Equos.</i>	Solis equi quatuor sunt, Pyrous, Eous, Aethon et Phlegon.
Tib. 2.5.69: <i>Quasque Albana sacra.</i>	[...] Et Tiburtinam sortes Romam detulisse per Anienem, qui Tiberim auget. Alii interpretantur vaticinium de Remo et Romulo abiectis in Tiberim iussu Amulii Albani, fluvius autem fatorum providus se contraxit. Alii Choeliae facinus intelligunt, quae a Lauso genus duxit Albano. Legimus etiam in quinto ab Urbe condita apud Livium, lacum in Albano nemore sine ullis aquis coelestibus in altitudinem miraculosam crevisse, et vaticinatum fuisse a Veiente aruspice, et ita ab Apolline Delphico responsum, dissipandum esse per agros Albanam aquam, tunc Veios futuros sub potestate populi Romani, quibus captis Iuno Veientana in Aventinum per iuvenes electos portata est. Sed poeta ait: “Per flumina Tybris”.

6.6. Γραμματικά

Τα σχόλια που σημειώνει ο υπομνηματιστής σε αυτήν την κατηγορία είναι ιδιαίτερα περιορισμένα και μόλις τέσσερα στον αριθμό. Ο Cillenio παραθέτει σημειώσεις αναφορικά με τον τρόπο σύνταξης κάποιων λέξεων ή με το γένος στο οποίο ανήκει μια λέξη στα ελληνικά όπως για παράδειγμα στο σχόλιο 2.5.22. Φυσικά, αυτό φανερώνει μεν το επίπεδο του γλωσσικού αισθητηρίου του συγγραφέα και την ικανότητά του να κάνει τέτοιου είδους παρατηρήσεις, αν και δεν φαίνεται να δίνει ιδιαίτερη έμφαση σε τέτοιου είδους σχόλια. Παρακάτω σημειώνονται τα γραμματικά σχόλια του συγγραφέα:

Πίνακας 6.

Tib. 2.5.22: <i>Ilion.</i>	Graecus est accusativus, et neutri generis. [...]
Tib. 2.5.63: <i>Vescar laurus sacras.</i>	[...] et antique posuit vescor cum accusative [...]
Tib. 2.5.73: <i>Tubas atque arma audita.</i>	syllapsis est causa maioris significati. [...]
Tib. 2.5.93: <i>Taedebit.</i>	futurum est indicativi a taedet impersonali, [...]

6.7. Σχήματα λόγου

Μικρή μεν κατηγορία, μιας και δεν καταφέρνει να ανιχνεύσει περισσότερα ο συγγραφέας των σχολιασμών,⁷⁹ ουσιαστική δε, καθώς αποδεικνύεται για άλλη μια φορά η φιλολογική κατάρτιση του υπομνηματιστή. Τα σχόλια του Cillenio που αφορούν στα σχήματα λόγου σημειώνονται από τον υπομνηματιστή, προκειμένου να διευκολύνει τους αναγνώστες στην κατανόηση των, ίσως πιο δυσνόητων, στίχων του ελεγειακού ποιητή. Αξίζει να σημειωθεί το τυπογραφικό λάθος που παρατηρείται στο σχόλιο 2.4.28 όπου και χρησιμοποιείται ο ελληνικός χαρακτήρας *ō* αντί για τον ορθό λατινικό.

Πίνακας 7.

Tib.2.3.48: <i>Lubrica terra.</i>	[...] per periphrasim.
Tib. 2.5.80: <i>Merge.</i>	dele, metaphoricos.
Tib. 2.6.5: <i>Puer.</i>	[...] est sermonis apostrophe.
Tib. 2.4.11: <i>Umbra noctis.</i>	pro nox umbrosa [...] periphrasticos.
Tib. 2.4.28: <i>Ovem niveam.</i>	[...] Est autem continens pro contento synecdochicōs.
Tib. 2.5.49: <i>Murusque Lavini est.</i>	periphrasticos Lavinum significat ab Lavinia Latini regis filia denominatum. [...]

6.8. Κείμενα Παράλληλα

Με αυτή τη διάκριση γίνεται προσπάθεια απόδειξης της ευρείας γνώσης και πρόσβασης που κατείχε ο υπομνηματιστής κατά τη συγγραφή των σχολιασμών του. Πηγές αλλά και παραπομπές που αφορούν σε έργα ποιητών και συγγραφέων ποικίλων ειδών κειμένων υπογραμμίζουν την εγκυρότητα του έργου του Cillenio, την πληθώρα των γνώσεών του, αλλά και την κριτική του δεινότητα στον συσχετισμό χωρίων άλλων συγγραφέων με εκείνα του Τιβούλλου. Ποιητές όπως ο Πλάυτος, ο Οράτιος και ο Προπέρτιος, πεζογράφοι όπως ο Πλάτωνας, ο Λουκανός και ο Πλίνιος ο πρεσβύτερος αποτελούν μόνο ένα μικρό δείγμα των όσων συγγραφέων αναφέρονται στα εξεταζόμενα σχόλια. Και αντίστοιχα,

⁷⁹ Στην πραγματικότητα στις εξεταζόμενες ελεγείες υπάρχει πλήθος σχημάτων λόγου, τα οποία όμως ο Cillenio δεν φαίνεται να σημειώνει στο έργο του. Ενδεικτικά αναφέρονται τα σχόλια του Maltby στο 2.3.5. *o ego*, όπου σημειώνει την παύση ή το σχόλιο των στίχων 35-6, όπου σημειώνεται η αντίθεση μεταξύ του *ferrea* και *Venerem*.

γίνεται πολλές φορές αναφορά σε έργα που ανήκουν στα είδη της κωμωδίας,⁸⁰ της επικής ποίησης⁸¹ κ.ά.

Η παράθεση τέτοιων χωρίων φαίνεται να κατέχει κομβική θέση στο έργο του Cillenio, καθώς καταγράφει συνολικά εκατόν έξι (106) σχόλια που περιέχουν κάποιου είδους αναφορά ή παράθεση έργου ενός συγγραφέα, ποσοστό δηλαδή περίπου 45%. Αξίζει δε να σημειωθεί ότι τέτοιου είδους προσθήκες στο υπομνηματικό έργο του Cillenio στέκονται αρωγοί στην ερμηνεία των ελεγειών. Στον κάτωθι πίνακα παρατίθεται το σύνολο των σχολίων του Cillenio που αφορά σε έργα άλλων συγγραφέων:

Πίνακας 8.

Tib.2.3.7: <i>Agricolaeque modo curvum sectarer aratrum.</i>	[...] Quare ait Plinius in Naturali Historia: “Arator nisi curvus araverit praevaricatur”.
Tib. 2.3.9 <i>Exureret.</i>	[...] ut supra: “Urentur scilicet capilli”.
Tib. 2.3.10: <i>Pustula rupta laederet manus.</i>	[...] Calpurnius in Ecloga Myconis et Canti: “--- tacitum ne pustula virus. / Texerit occulto sub vulnere” [...] quam Sestus hetam quoque vocari dicit [...] Moderatus vero Columella Libro VIII pro genere sacri ignis pusulam accepit. Ita de morbis pecudum: “Est etiam insanibilis sacer ignis, quam pusulam vocant pastores”.
Tib. 2.3.11: <i>Pavit et Admeti tauros formosus Apollo.</i>	[...] dicente Ovidio de arte amandi III: “Fata Phereciadae coniux Pegasaea redemit”. [...] ut refert Eusebius praeparationis Evangelicae II ex Diodori sententia historiarum III [...]
Tib. 2.3.13: <i>Nec potuit curas sanare salubribus herbis.</i>	[...] “Amor enim nullis est (ut Ovidius ait) medicabilis herbis”, quam sententiam Propertius elegiarum II prior complexus est: “Non hic herba valet, non hic nocturna cytheris, / Nec per Medaeae gramina cocta manus”. Et in eodem: “Omnes humanos sanat medicina dolores, / Solus amor morbi non amat artificem”.
Tib. 2.3.13: <i>Curas.</i>	[...] cuius rei meminit Ovidius VI Metamorphoseon: “--- Et pastor Machareida luserit ipsen”.
Tib.2.3.14: <i>Vicerat amor.</i>	[...] namque Phalaris Agrigentius scribit in epistolis: “Morbum corporis medicus sanat, morbum animi sanat mors”.

⁸⁰ Για παράδειγμα η κωμωδία *Asinaria* του Πλαύτου (σχόλιο 2.4.4).

⁸¹ Ο Όμηρος (και το περιστατικό στη ραψωδία 10) αναφέρεται στο σχόλιο 2.5.98. Επίσης, οι *Μεταμορφώσεις* του Οβιδίου ανήκουν σε αυτήν την κατηγορία (λ.χ. σχόλιο 2.3.13).

Tib. 2.3.15: <i>Tunc fiscella levi detexta est vinine iunci.</i>	sic Virgilius: “--- gracili fiscellam textit hibisco”. [...]
Tib. 2.3.16: <i>Raraque per nexus est via facta sero.</i>	[...] Virgilius: “--- Pasce sero pingui”. [...] (ut ait Palladius de Novembri mense) [...] ut Martialis in distichis innuit: “Surripuit pastor quae nondum stantibus haedis. / De primo matrum lacte colustra damus”.
Tib. 2.3.21: <i>Petiere oracula.</i>	[...] ut Priscianus scribit in libello, quem de duodecim Virgilianis carminibus composuit.
Tib. 2.3.21: <i>Trepididis rebus.</i>	[...] Livius libro III de bello Macedonico: “Ne se in rebus tam trepidis deserat”, et Horatius Carminum III: “Vitamque sub divo et trepidis agat in rebus”. [...]
Tib. 2.3.27: <i>Delphica Pythos.</i>	[...] quemadmodum in primo Metamorphoseon tractat Ovidius. Sed Ephorus (Strabone teste Geographiae nono) talem affert cum fabula historiam: “Quo tempore Parnasii Autochthones id est indigenae, et Aborigines Parnasum colebant, Apollo in terram adventavit, et mansuefaciens homines in vivendi ritu asperrimos, adiit Delphos ab Athenis, eam per viam, qua nunc Atheniensis populus Pythidem suplicationem cum pompa praemittit ad Panopeam. Deinde consistentem prope urbem Tityam clade affecit eius loci tyrannum, virum violentum ac flagitiosum. Postea coniuncti illi Parnasii alio nunciarunt hominem esse nomine Pythonem, ac cognomine Draconem, quo sane sagittis debellato, inter adhortandum ἱε παίων clamitasse, unde consuetudinem traditam ferunt, ut qui consequuntur aciem, sic Paeanis celebrationem clamitent”. Python autem feminino genere protulit. At Claudianus masculino: “Caeruleus teli prostratus Apolline Python”.
Tib.2.3.30: <i>Servire aeternos non puduisse deos.</i>	[...] Quare ait Ovidius de arte amandi II: “Hic aliquis ridens in me fortissime Mavors / Si tibi sunt oneri vincula transfer, ait”. Et in Metamorphoseon III: “Atque aliquis de diis non tristibus optat / Sic fieri turpis ---”.
Tib.2.3.31: <i>Fabula.</i>	[...] Iuvenalis: “A diverticulo repetatur fabula”.

Tib.2.3.32: <i>Deus.</i>	[...] ut refert Cicero de natura deorum III: “Primus ex Mercurio et Diana prima natus. Secundus ex Mercurio et Venere secunda. Tertius quidem Anteros ex Marte et Venere tertia”.
Tib.2.3.40: <i>Rostra dubiis ratibus.</i>	[...] Sic Lucanus de intruptione navali in Massiliensium pugna: “Phocaicis medias nostris oppone carinas”.
Tib.2.3.44: <i>Columna.</i>	[...] Quare Iuvenalis indoluit in Umbricio: “Nam si procubuit, qui saxa Ligustica portat / Axis, et eversum fudit super agmina monten, / Quid superest de corporibus?”
Tib.2.3.44: <i>Mille ualidis iugis.</i>	[...] Cornelius Nepos tradit XXXII pedum longitudine columnas vidisse habitas magno miraculo.
Tib.2.3.45: <i>Claudit moles mare indomitum.</i>	[...] Idcirco Horatius carminum III invectus in luxuriam omnia profanantem dixit: “Caementis licet occupes / Tyrrhenum omne tuis, et mare Ponticum”.
Tib.2.3.46: <i>Negligat hybernas piscis adesse minas.</i>	idem Horatius Carminum III: “Contracta pisces aequora sentiunt / Factis in altum molibus: huc frequens / Caementa demittit redemptor / Cum famulis dominusque terrae / Fastidiosius”.
Tib.2.3.47: <i>Testae Samiae.</i>	[...] Ausonius Burdigalensis de Agathocle tyranno: “Fictilibus cenasse ferunt Agathoclea regem: / Atque abachum Samio saepe onerasse luto”. [...]
Tib.2.3.47: <i>Laeta convivium.</i>	[...] quia (ut ait Satyricus) “nulla aconita bibuntur fictilibus”.
Tib.2.3.51: <i>Nemesis.</i>	quare Ovidius ait: “Nomen habet Nemesis, Cynthia nomen habet,” Martialis in distichis: “Ussit amatorem Nemesis lasciva Tibullum: / In tota iuvit quem nihil esse domo”.
Tib.2.3.54: <i>Quas foemina Coa texuit.</i>	[...] Propertius Elegiarum primo: “Aut tenues Coa veste movere sinus” et infra habituri sumus: “et Coa puellis Vestis”.
Tib.2.3.55: <i>Fusci.</i>	[...] Ovidius de arte II: “--- fusca vocetur / Nigrior Ilirica cui pice sanguis erit.” [...] Sappho ad Phaonem: “Andromade patriae fusca colore suae”.
Tib.2.3.56: <i>Solis et admotis inficit ignis equis.</i>	[...] ut Theodectes qui ait: “Quibus propinquam Phoebus admovens rotam, / Atra favilla corpora infecit virum / Caloribusque adducens praepotentibus / Retorridas crispavit eorum comas”.

	Unde Ovidius Metamorphoseon II per poeticam fantasiam attribuit Phaethontis fabulae inquiens: “Sanguine tunc credunt in corpora summa vocato / Aethiopum populos nigrum traxisse colorem”. [...] (ut Strabo refert) [...] (teste Strabone) [...]
Tib.2.3.58: <i>Africa puniceum purpureumque Tyros.</i>	[...] Purpura utique pro Solis propinquitate colorem habet, ut in VII de architectura noster Vitruvius memorat. Puniceum enim procreat Africa [...] unde Ovidius in II de remedio: “Confert Amyclaeis medicatum vellus ahenis / Murice cum Tyrio; turpius illud erit”. [...]
Tib.2.3.60: <i>Nota loquor, regnum ipse tenet, quem saepe coegit Barbara gypsatos ferre catasta pedes.</i>	[...] De quo Iuvenalis: “Nuper in hanc urbem pedibus qui venerat albis”. Nec is solum ex grege servorum magnus fuit, sed alii quidem permulti. Quare Plinius in naturalis historiae XXXV: “Iam enumerare”, inquit, “non est libertos ex sanguine Quiritum et proscriptionum licentia ditatos”.
Tib.2.3.60: <i>Catasta.</i>	[...] Persius: “Cappadocas rigida pingues pavisse catasta”. [...] hoc in silvis Papinii, hoc in Martialis epigrammatibus legitur.
Tib.2.3.60: <i>Pedes gypsatos.</i>	[...] Nam Plinius in naturali historia varias cretae species enumerat, inter quas est quaedam dicta argentaria, quae arti nitorem reddit, estque omnium vilissima, cuius tactu (ut diximus) venalium servorum pedes trans mare advectorum, maiores nostri illinire instituerunt. [...]
Tib.2.3.69: <i>Glans aluit veteres.</i>	Iuvenalis satyrarum IIII: “--- gratiae post munus aristae. / Contingunt homines veteris fastidia quercus”. Et Lucretius ait: “Quod Sol atque imbres dederant, quod terra crearat / Sponte sua, satis id placabat pectora, demum / Glandiferas inter curabant corpora quercus. / Plerumque et quae nunc hyberno tempore cernis, / Arbuta puniceo fieri matura colore”.
Tib.2.3.78: <i>Laxam togam.</i>	ut supra: “Effluit effuso cui toga laxa sinu”.
Tib. 2.4.3: <i>Teneorque cathenis.</i>	[...] ut apud Lucanum: “bellumque sine hoste est”. [...]

Tib. 2.4.4: <i>Vincla remittit amor.</i>	[...] Quare Plautus in <i>Asinaria</i> : “Fixus est hic apud nos animus tuus clavo Cupidinis”.
Tib. 2.4.9: <i>Cautes obnoxia.</i>	[...] Lucanus V: “Dalmatico Boreae, Calabroque obnoxius Austro”.
Tib. 2.4.9: <i>Insanis ventis.</i>	[...] ut “insani feriant sine littora fluctus”. [...] Catullus: “Deprehensa navi in mari vesaniente vento”.
Tib. 2.4.11: <i>Umbra noctis.</i>	[...] ut Iuvenalis: “Crispini iucunda senectus” [...]
Tib. 2.4.12: <i>Tristi felle.</i>	[...] Plautus in <i>Cistellaria</i> : “Namque Ecastor amor et melle et felle fecundissimus, dulce gustum dat, amarum ad satietatem usque congerit”. [...]
Tib. 2.4.13: <i>Elegi quid prosunt.</i>	[...] Unde Ovidius in <i>Elegia de morte Tibulli</i> : “Flebilis indignos Elegia solve capillos, / Ah nimis ex vero nunc tibi nomen erit”. [...] Horatius indicat carminum primo [...] ut supra diximus [...]
Tib. 2.4.13: <i>Apollo auctor carminis.</i>	[...] ut in primo commentario diximus. Fuisse vero Apollines quattuor scribit Cicero in <i>deorum natura III</i> : “Quorum antiquissimus fuit ille quem Vulcanus genuit. Alter Corybantis filius natus in Creta. Tertius Iove, tertio natus et Latona. Quartus in Arcadia, quem Arcades Nomionem apellant, quod ab eo se ferunt νόμοις” [...]
Tib. 2.4.22: <i>Ne iaceam clausam flebilis ante domum.</i>	[...] Propertius <i>elegiarum I</i> : “Tum grave servitium nostrae cogere puellae / Discere: et exclusum quid sit abire domum”.
Tib. 2.4.33: <i>Custodia.</i>	[...] Plautus in <i>Captivis</i> : “Illic est abductus recte in phylacam uti dignus est”. [...]
Tib. 2.4.50: <i>Terraque securae sit super ossa levis.</i>	[...] Martialis: “Sit licet inde sibi tellus placata levisque”. Et alibi: “Sit precor et tellus mitis et unda tibi”.
Tib. 2.4.54: <i>Sub titulumque.</i>	[...] Ovidius in <i>I de remedio</i> : “Sub titulos nostros misit avara lares”. [...] Plautus in <i>Epidico</i> : “Quid istuc mirabile est, quasi non fundis exornatae multae incedant per vias?”
Tib. 2.4.55: <i>Thessala terra.</i>	[...] Lucano libro VI: “Thessala quin etiam tellus herbasque nocentes / Rupibus ingenuit, sensuraque saxa caventes / Arcanum ferale magos, ibi plurima surgunt / Vim factura, deis, et

	terrīs hospita Colchis. / Legit in Haemoniis quas non advexerat herbas”.
Tib. 2.4.58: <i>Hippomanes cupidae stillat ab inguine equae.</i>	virus quod ab inguinibus furiatarum amore equarum fluit Hippomanes dicitur, ut Plinius ait. Propertius elegiarum III: “Consuluitque striges nostro de sanguine, et in me / Hippomanes fetae semina legit equae”. [...] Cuius rationem Collumela his verbis libro VII ponit: “Nam mense XII partum edunt maxime. Itaque curandum est, ut praedicto tempore anni tam feminis quam admissariis desiderantibus fiat coeundi potestas, quia id praecipue armentum, si prohibeas, libidine extimulatur furiis. Unde et equinum nomen veneno inditum est, quod equinae cupidinis similem amorem mortalibus accendit”. Cupidae itaque dixit, quoniam in earum conceptu (ut scribit Solinus) hoc virus enascitur.
Tib. 2.5.1: <i>Phoebe fave, novus ingreditur tua templa sacerdos.</i>	[...] Sed sciendum id quod Acron Sermonum II reposuit, quod secundum numinum qualitatem laus ipsa Deorum diverso nomine vocatur. [...]
Tib. 2.5.1: <i>Novus sacerdos.</i>	[...] Quare dixit Ovidius: “Numen in est illis, Pieridesque lavent”. Horatius carminum III: “--- carmina non prius / Audita Musarum sacerdos / Virginibus puerisque canto.” Et Propertius elegiarum III: “Primus ego ingredior puro de fonte sacerdos / Itala per Graios Orgia ferre choros”. Quinimmo ipsi poetae plerumque dii nominantur. Virgilius in Bucolicis: “Mirabar quid moesta deos Amarylli vocares”. Et Propertius elegiarum I: “Te quoque si certo puer hic concusserit arcu, / Quod nolim nostros eviolasse deos”. [...] ante vates dicti a viendis versibus, ut Varroni placuit, nam viere significat vincire.
Tib. 2.5.1: <i>Tua templa.</i>	[...] de quo Propertius elegiarum III meminit: “Musa Palatini referamus Apollinis aedem”. [...]
Tib. 2.5.2: <i>Huc age cum cithara, carminibusque veni.</i>	[...] Est enim ipse carminis auctor, ut supra: “--- nec carminis auctor Apollo”. [...] ut supra: “Saepe duces trepidis petiere oracula rebus” [...] Iuvenalis: “Parce precor Paeon ... sed Paeon contrahit arcum”. [...] ut inferius: “Huc ades et tenerae morbos expelle puellae”.

Tib. 2.5.3: <i>Chordae vocales.</i>	Horatius carminum I: “Tuque testudo resonare septem / Callida nervis”. [...]
Tib. 2.5.20: <i>Lares captos.</i>	[...] Virgilius: “Advectum Aeneam classi, victosque penates / Inferre ---”.
Tib. 2.5.22: <i>Ilion.</i>	[...] At Ovidius de arte amandi primo feminino genere protulit: “Tunc cum tristis erat defensa est Ilion armis”. Et Eusebius libro temporum ait: “Ilion condita ab Ilio”. Et IIII carminum Horatius: “Non semel Ilios vexata est”.
Tib. 2.5.23: <i>Nondum firmaverat.</i>	[...] Propertius elegiarum III: “--- et caeso moenia firma Remo”.
Tib. 2.5.24: <i>Consorti non habitanda Remo.</i>	[...] (ut historici scribunt) [...] (ut Eusebius libro temporum meminit) [...] Lucanus I: “Fraterno primi maduerunt sanguine muri”. [...] Sappho ad Phaonem: “Non tantum Alcaeus consors patriaeque, lyraeque / Laudis habet”. Hic enim de fratre dixit, ut Ovidius Metamorphoseon XI de Ceyce: “Quaedum Lucifero genitis miracula narrat / De consorte suo”.
Tib. 2.5.26: <i>In Iovis arce.</i>	[...] (ut ait Varro) [...] Propertius elegiarum IIII: “Tarpei usque pater nuda de rupe tonabat”.
Tib. 2.5.26: <i>Stabant casae.</i>	[...] Idem eodem elegiarum: “Hoc quodcumque vides, hospes quam maxima Roma / Ante Phrygem Aeneam collis et herba fuit. / Atque ubi navali sunt sacra palatia Phoebos / Evandri profugae procubuere bones”.
Tib. 2.5.30: <i>Silvestri fistula facta Deo.</i>	[...] si Ciceroni credimus de natura Deorum III et Herodoto historiarum II.
Tib. 2.5.33: <i>At qua Velabri regio patet.</i>	[...] ut Varro scribit. De Velabro Propertius ita elegiarum IIII: “Qua Velabra suo stagnabant flumine, quoque / Nauta per urbanas velificabat aquas”.
Tib. 2.5.39: <i>Volitantis frater amoris.</i>	[...] (ut supra diximus) [...] Virgilius: “Frater ut Aeneas pelago tuus, omnia circum/ Littora iactetur ---”. Ibi Servius Honoratus scribit Simonidem voluisse Cupidinem ex Venere tantum esse progenitum [...] “Nate meae vires” [...] Tibullus dixit pro Cupidinis, ut Maro: “Ergo his aligerum dictis affatur Amorem”
Tib. 2.5.39: <i>Volitantis.</i>	[...] Terentius: “In amore haec sunt vitia, iniuriae, suspiciones, / inimicitiae, induciae, bellum”.

Tib. 2.5.39: <i>Impiger.</i>	[...] Cicero: “Quis est tam in scribendo impiger quam ego”.
Tib. 2.5.41: <i>Iam tibi Laurentes assignatur Iuppiter agr.</i>	[...] Virgilius: “Laurentis regia Pici”. [...] (ut scribit Eusebius libro temporum)
Tib. 2.5.44: <i>Numici unda.</i>	[...] Ovidio scribente XIII Metamorphoseon: “--- fecitque deum quem turba Quirini / Nuncupat indigetem, temploque, arisque recepit”. Cato tamen scribens apud Laurolavinium orta pugna Aeneam non comparuisse, qua Latinus moritur et Turnus aufugit.
Tib. 2.5.49: <i>Laurens castrum.</i>	[...] (teste Prisciano) [...] Ovidius Metamorphoseon ultimo: “--- donec castrumque, sacrasque / Lavini sedes Tyberinaque ad hostia venit”.
Tib. 2.5.49: <i>Murusque Lavini est.</i>	Iuvenalis Satirarum III: “Atque novercali sedes praelata Lavino”.
Tib. 2.5.50: <i>Albaque ab Ascanio condita longa duce.</i>	[...] Dixit enim Virgilius VIII: “Ex quo terdenis urbem redeuntibus annis / Ascanius clare condet cognominis albam”. [...] Statius Silvarum quinto in epicedio patris: “Iugera nostra tenens ubi post Aeneia fata, / Stellatus Latiis ingressit montibus Albam / Ascanius, Phrygio dum pingues sanguine campos / Odit, et infestae regnum dotale novercae”. Hoc item Eutropius libro I et Eusebius de temporibus et Iuvenalis praeallegata satira attestantur.
Tib. 2.5.53: <i>Vittasque iacentes.</i>	[...] Ovidio scribente hoc Fastorum III: “Ignibus Iliacis aderam, cum lapsa capillis / Decidit ante sacros vitta soluta focus”. [...]
Tib. 2.5.56: <i>Magnae iam locus urbis erit.</i>	[...] Propertius elegiarum III: “Septem urbs alta iugis, toto quae praesidet orbi”.
Tib. 2.5.59: <i>Quaque patent ortus.</i>	[...] Sic Horatius carminum III per arcticon et antarcticon de Romanis inquit: “Quicumque mundo terminus obstitit, / Hunc tanget armis visere gestiens, / Qua parte debacchentur ignes, / Qua nebulae pluviiue roes”.
Tib. 2.5.60: <i>Amnis.</i>	[...] ut “Apparent rari nantes in gurgite vasto” [...]
Tib. 2.5.60: <i>Anhelantes.</i>	[...] Statius Achilleidos primo: “--- et oceani penetrabile littus anhelis / Promittebat equis”.
Tib. 2.5.61: <i>Troia quidem tunc se mirabantur.</i>	[...] “Arma quae fixit Troia.” Et “ingentem fatis fer ad aethera Troiam”, [...]
Tib. 2.5.62: <i>Consuluisse.</i>	[...] ut “consultaue bella”.

Tib. 2.5.69: <i>Quasque Albana sacra.</i>	[...] Legimus etiam in quinto ab Urbe condita apud Livium [...]
Tib. 2.5.72: <i>Multus ut in terras deplueritque lapis.</i>	hox explicat Titus Livius in Decade ab Urbe condita [...] ut Titus Livius libro VI de bello Macedonico: “Terracinae et Amiterni nunciatum est aliquoties lapidibus pluisse”. [...] Sed praeter usitatum Titi Livii in dicendo modum, Valerius Maximus libro suo in capitulo de Prodigiiis: “In Piceno lapides pluisse”, ait, “et hic lapis depluerit”. Et Livius ipse in X de bello Macedonico: “In area Vulcani et Concordiae sanguis pluit”. Martialis ad Faustinum longe aliter scribens utitur verbo: “Capena grandi porta qua pluit gutta”. [...]
Tib. 2.5.73: <i>Tubas atque arma audita.</i>	[...] Lucanus primo: “Insonuere tubae, et quantum clamore cohortes / Miscentur, tantum nox atra silentibus umbris / Edidit ---”.
Tib. 2.5.73: <i>Arma strepitantia.</i>	Sic Lucanus eodem: “Tum fragor amorum”.
Tib. 2.5.74: <i>Lucos praecinuisse fugam.</i>	idem ibi: “--- magnaequae per avia voces / Auditae nemorum ---”.
Tib. 2.5.75: <i>Defectum lumine.</i>	[...] Virgilius in Priapeis: “Defectus pueroque, feminaque pallentis.”
Tib. 2.5.77: <i>Et simulachra deum lacrymas fudisse.</i>	Lucanus ibi: “Indigetes flevisse deos, urbisquae labores / Testatos sudore Lares.” Virgilius: “Et maestum illachrimat templis ebur”.
Tib. 2.5.78: <i>Boves vocantes.</i>	Lucanus: “Tum pecudum faciles humana ad murmura linguae”. Virgilius: “--- pecudesque locutae Infandum”.
Tib. 2.5.81: <i>Bene crepet.</i>	[...] Ovidius Fastorum IIII: “Et crepet in mediis laurus adusta focus”. Istius facti rationem refert Eusebius praeparationis Evangelicae II: “Namque antiqui laurum Apollini dedicarunt, quia ignea est, unde odio Daemonibus et si comburitur plurimum sonat, quod praedicendi virtutem significat”.
Tib. 2.5.89: <i>Ille levis stipulae.</i>	Ovidius Fastorum quatro: “Moxque per ardentis stipulae crepitanter acervos / Traiicias celeri strenua membra pede”.
Tib. 2.5.96: <i>Arboris antiquae qua levis umbra cadit.</i>	[...] Horatius Carminum I: “--- nunc viridi membra sub arbuto / Stratus, nunc ad aquae lene caput sacrae”.
Tib. 2.5.97: <i>Aut e veste sacris tendent umbracula sertis.</i>	[...] hoc est quod dicit Ovidius: “--- pauci tentoria ponunt / Desuper extentas imposuere togas”.

Tib. 2.5.98: <i>Calix coronatus.</i>	[...] Unde legitur: “--- magnum cratera corona / Induit, implevitque mero”. Quin (ut Servius in primo Aeneidos attestatur) tractum est ab Homero qui istiusmodi sermonis genere in Iliade utitur.
Tib. 2.5.111: <i>Sine qua versus mihi nullus.</i>	sic Propertius Elegiarum II: “Quaeritis unde mihi toties scribantur amores? / Unde meus veniat mollis in ora liber? / Non haec Calliope, non haec mihi cantat Apollo, / Ingenium nobis ipsa puella facit”.
Tib. 2.5.116: <i>Oppida victa.</i>	[...] Ovidius de arte amandi I: “Quae loca, qui fructus, quaeve ferantur”.
Tib. 2.5.117: <i>Lauro agresti.</i>	lauri variae sunt species tres. Praecipue Priscus Cato de agricultura nominat, Delphicam scilicet, Cipriam et Silvaticam. Quare miror Plinium allegasse Catonem, cum duo tantum genera esse dixisset [...]
Tib. 2.5.118: <i>Io triumphe.</i>	[...] ut Marci Varroni scribit, Horatius ad ipsum triumphum sermonem convertens carminum IIII: “Tuque dum procedis, io triumphe, / Non semel dicemus, io triumphe, / Civitas omnis, dabimusque divis / Tura benignis”. [...]
Tib. 2.5.119: <i>Pia semper.</i>	[...] ut de Fabio Rutiliano legimus in historiis.
Tib. 2.6.1: <i>Castra Macer sequitur, tenero quid fiet amori?</i>	[...] Macer autem fuit Tibulli familiaris, ad quem Ovidius scribit de Ponto [...] (teste Eusebio libro Temporum) [...]
Tib. 2.6.6: <i>Sub tua signa.</i>	[...] Ovidius de arte amandi I: “Qui nova nunc primum miles in arma venis”. Et in eiusdem operis III: “Militiae species amor est, discedite segnes, / Non sunt haec timidis signa petenda viris”. Ob hoc enim Horatius Carminum III renuncians amoribus inquit: “Vixi puellis nuper idoneus, / Et militavi non sine gloria”. Unde Porphyrio commentator vult Horatium per allegoriam bella et militiam Veneris pro amoribus dicere. Sic enim quartus Carminum liber incipit: “Intermissa Venus diu / Rursus bella moves ---”.
Tib. 2.6.6: <i>Erronem.</i>	[...] Sappho ad Phaonem: “At vos erronem tellure remittite nostrum”. Sed Ulpianus libro Digestorum XXI refert erronem ita a Labeone diffinitum: “non quidem qui fugit, sed qui frequenter sine causa vagatur et temporibus in res

	navigatorias consumptis serus ad dominum redit”. Idcirco Horatius alludens ad servilem conditionem Sermonum II ait: “--- teque ipsum vitas fugitivus, ut erro”.
Tib. 2.6.8: <i>Potet galea.</i>	[...] Statius Thebaidos III: “Hostilem Ismenium galea dircemque bibemus”. Et Propertius Elegiarum III ad hanc sententiam: “Tu tamen intecta rectus vesane lacerna, / Potabis galea fessus Araxis aquam”.
Tib. 2.6.12: <i>Fores clausae.</i>	[...] ut Terentius facunde complectitur.
Tib. 2.6.22: <i>Foenore.</i>	[...] Varro a fetu deductum vult, unde faeneror et faenero et faenerator. Aulus Gellius Cloatium risit noctibus Atticis XVI, qui faeneratorem appellatum dixit quasi φανερώτατον, quod scilicet id genus hominum speciem ostendent humanitatis et commodi esse videantur inopibus nummos desiderantibus, quasi apparentes ad humanitatem praestandam.
Tib. 2.6.23: <i>Harundine.</i>	[...] Iuvenalis Satirarum quinto: “Dispositis praedives hamis vigilare cohortem”. Posset etiam liquescere, ut: “-- inter se coisse viros et decernere ferro”.
Tib. 2.6.25: <i>Valida compede.</i>	[...] Iuvenalis Satyra IV: “Squallidus in magna fastidit compede fossor”. [...]
Tib. 2.6.26: <i>Inter opus.</i>	[...] Statius Thebaidos II: “Et super externas licuit cognoscere mensas”.
Tib. 2.6.29: <i>Sororis.</i>	[...] “Qualis ab excelsa et cetera”. [...] Apuleius in Metamorphosis: “Choragio itaque perfecto omnes domuitionem parant. Suggrundarium antiqui dicebant infantium sepulchrum, qui necdum XL dies implessent, nec busta dici poterant, quoniam ossa quae comburebantur, non erant, nec tanta immanitas cadaveris qua locus tumesceret”. Unde Rutilius Geminus in Astianactis Tragoedia ait: “Melius Suggrundarium miser quaereres quam sepulchrum”.
Tib. 2.6.30: <i>Humo tenera.</i>	[...] Ovidius in Elegia lamentatoria de Tibulli obitu: “Ossa quieta precor, tuta requiescite in urna, / Et sit humus cineri non onerosa tuo”.
Tib. 2.6.35: <i>Suum clientem.</i>	[...] ut Ovidius I de arte amandi: “Qui modo patronus nunc cupit esse cliens.” [...]
	[...] Iuvenalis Satirarum III: “Vos humili asseclae, vos indulgebitis unquam /

	Cultori ---". [...] Catullus: "Quaecunquē quod haec patrona virgo".
Tib. 2.6.40: <i>Venit.</i>	[...] Statius Achilleidos primo: "Tum pater ire iubet natas ---".
Tib. 2.6.45: <i>Tabellas.</i>	[...] Martialis in Distichis: "Nondum legerit hos licet puella, / Novit quid cupiant Vitelliani".

6.9. Μια ποσοτική σύγκριση

Από το σύνολο των τεσσάρων ελεγείων, οι οποίες αποτελούν το αντικείμενο της παρούσας εργασίας, μπορεί να υπολογιστεί ο αριθμός των σχολίων στα οποία έχει προβεί ο συγγραφέας. Έτσι, το σύνολο των σχολίων του Cillenio ανέρχεται στο ύψος των διακοσίων τριάντα τριών (233). Ακόμη, έγινε καταμέτρηση των σχολίων νεότερων φιλολόγων, έτσι ώστε να γίνει μια σύγκριση μεταξύ του έργου του Cillenio και της σύγχρονης έρευνας. Τα σχόλια των ελεγείων κατανέμονται ως εξής:

Πίνακας 9.

Ελεγείες	Στίχοι Ελεγείας ⁸²	Αριθμός λέξεων ⁸³	Αριθμός Σχολίων κατά Cillenio
Ελεγεία 2.3	80	2.240	63
Ελεγεία 2.4	60	1.044	42
Ελεγεία 2.5	121	3.650	95
Ελεγεία 2.6	54	1.004	33

Ελεγείες	Αριθμός Σχολίων κατά Putnam	Αριθμός Σχολίων κατά Maltby	Αριθμός Σχολίων κατά Murgatroyd
Ελεγεία 2.3	100	180	158
Ελεγεία 2.4	85	119	85
Ελεγεία 2.5	184	256	176
Ελεγεία 2.6	67	151	82

⁸² Η καταμέτρηση των στίχων έγινε σύμφωνα με την ηλεκτρονική έκδοση του *Thesaurus Linguae Latinae*.

⁸³ Ο αριθμός των λέξεων καταμετρήθηκε για να δοθεί μια ακριβέστερη εικόνα, καθώς οι στίχοι των ελεγείων δεν ακολουθούν το ίδιο μέτρο και επομένως προσφέρεται μια εναργέστερη εικόνα σχετικά με την έκταση των ελεγείων και των αντίστοιχων σχολίων του υπομνηματιστή.

Αν και τα σχόλια των σύγχρονων μελετητών του τιβουλλιανού έργου φαίνονται περισσότερο από εκείνα του Cillenio, στην πραγματικότητα η απόστασή τους είναι πολύ μικρότερη. Και αυτό διότι αφενός ο σκοπός του έργου του τελευταίου δεν καθορίζεται με την ίδια αυστηρότητα, όπως εκείνος των σύγχρονων μελετητών, αφετέρου διότι οι νεότεροι φιλόλογοι δεν αποκλίνουν από την ανάλυση του έργου, ενώ ο Cillenio πολλές φορές παραθέτει σχολιασμό απλώς για να τονίσει το εύρος της γνώσης του ή να δώσει μια συνώνυμη λέξη σε επεξήγηση του όρου που χρησιμοποιεί ο Τίβουλλος, προκειμένου να βοηθήσει τους αναγνώστες του να καταλάβουν καλύτερα το νόημα του έργου. Δείγματα τέτοιων περιπτώσεων αποτελούν τα σχόλια 2.6.34: *muto-extincto*, 2.3.19: *alta-profunda*, *spatiosa* και το 2.5.84: *distentet-onerabit*. Προφανώς αυστηρή ποιοτική σύγκριση δεν μπορεί να γίνει, καθώς τα μέσα αναζήτησης βιβλιογραφίας, οι τρόποι μελέτης, έρευνας και ανάλυσης, η προσβασιμότητα και εν γένει οι μέθοδοι που εφαρμόζονται σήμερα απέχουν παρασάγγας από εκείνους της Αναγέννησης. Θα ήταν λοιπόν τρομερό σφάλμα να κριθεί το έργο του Cillenio στη βάση της σύγχρονης αντίληψης για την επιστήμη και την έρευνα.

Με αυτά κατά νου το έργο του Cillenio παρουσιάζεται ιδιαίτερο, ποιοτικό και αρκετά αναλυτικό για τα δεδομένα της εποχής του. Στο πρώτο σχόλιο που σημειώνει ο Cillenio, 2.3.1, προσφωνεί τον φίλο του Cornutus και αναφέρεται στον πόνο που του έχει δημιουργηθεί από μια γυναίκα της υπαίθρου, κρύβοντας σκόπιμα το όνομά της, όπως ακριβώς και ο Τίβουλλος. Παράλληλα αναλύει τον όρο *rus*, αναφέροντας την προέλευση και την αντιστοιχία του στα ελληνικά ως *ἀγρός*. Στον ίδιο, αν και φυσικά αναλυτικότερο, σχολιασμό προχωρά ο Putnam, ο οποίος στον πρόλογο του σχολιασμού του για την ελεγεία 2.3 αναφέρεται στον Cornutus και τη σχέση του με την γυναίκα-πρωταγωνίστρια της ελεγείας.⁸⁴ Ο Cillenio με τον σχολιασμό του ίσως να ξεφεύγει από την αυστηρή ανάλυση του τιβουλλιανού στίχου, διανθίζει όμως το έργο του και ξεφεύγει από την μονοδιάστατη ερμηνευτική ανάλυσή του.

Ένα παράδειγμα, όπως το σχόλιο 2.5.1 στο οποίο γίνεται αναφορά στις Σίβυλλες ως ιέρειες του Απόλλωνα, θεού της μαντικής τέχνης, το οποίο βρίσκει αντιστοιχία και στην έκδοση του Maltby,⁸⁵ είναι μια απόδειξη ότι ο σχολιασμός του υπομνηματιστή είναι επαρκής και ποιοτικός, ενώ το πλαίσιο μέσα στο οποίο κινείται είναι πανομοιότυπο με αυτό των σύγχρονων μελετητών. Αντίστοιχα στο σχόλιο 2.6.45 γίνεται αναφορά στη *lena* και στο όνομά της, Φρόνη, τυπικό όνομα για τις γυναίκες ελευθερίων ηθών εκείνης της

⁸⁴ Putnam (1973, σ. 166)

⁸⁵ Maltby (2002, σ. 431).

εποχής. Ο Murgatroyd κάνει επίσης αναφορά στο όνομά της και γενικά στις *lenae*,⁸⁶ ενώ παραπέμπει, όπως ακριβώς και ο Cillenio, σε έργα στα οποία γίνεται αναφορά σε αυτές.⁸⁷

Αν και θα ήταν υπερβολή να γίνει πλήρης αντιστοίχιση και σύγκριση των σχολίων του Cillenio με τα έργα των Maltby, Murgatroyd και Putnam (άλλωστε δεν αποτελεί αυτοτελή σκοπό της εργασίας) γίνεται εύκολα αντιληπτό ότι ο Cillenio παράγει έργο αξιόλογο. Με απόσταση πέντε αιώνων, καταφέρνει να σημειώσει σχόλια τα οποία βρίσκονται γραμμένα στα σύγχρονες ερμηνευτικές μελέτες. Αν μάλιστα ληφθεί υπόψιν ότι στην εποχή του Cillenio δεν υπήρξε κανένας πρότερος σχολιαστής πάνω στο έργο, στον οποίο θα μπορούσε να στηριχτεί για την παραγωγή των σχολίων του, τότε το έργο του εκτός από πρωτότυπο και μοναδικό, καθίσταται συμβολή στην προσέγγιση αντίστοιχων κειμένων, παρέχοντας παράδειγμα τεχνοτροπίας για τους μετέπειτα μελετητές.

6.10. Πηγές

Με ευκολία γίνεται αντιληπτό ότι ο συγγραφέας χρησιμοποιεί κατά κόρον πλήθος πηγών και άλλων παράλληλων κειμένων, προκειμένου να παρουσιάσει τόσο τις γραμματικές του γνώσεις όσο και να επιρρώσει τα όσα σχόλια σημειώνει στους στίχους.⁸⁸ Βεβαίως, από αυτήν την διαφαίνεται είτε η συσσωρευμένη γνώση που πιθανώς να είχε, είτε -και πιο πιθανό, όπως αναφέρθηκε παραπάνω- αποδεικνύεται η πρόσβαση που σαφέστατα θα είχε στα αντίστοιχα έργα ως μέλος της Ακαδημίας. Φαίνεται, επίσης, ότι προτιμά να παραθέτει πηγές και χωρία κειμένων Ελλήνων αλλά και Λατίνων συγγραφέων, όχι μόνο όσων ανήκουν στο ίδιο θεματικό πεδίο της ερωτικής ελεγειακής ποίησης, αλλά και εκείνων που ασχολούνται με φιλοσοφικά, πολιτικά ή άλλα ζητήματα. Φυσικά προτίμηση υπάρχει στην παράθεση σημείων κλασικών συγγραφέων όπως του Πλάτωνα, του Κικέρωνα, του Οβιδίου κ.ά. Από τους συνολικά σαράντα (40) συγγραφείς των οποίων τα έργα παραπέμπονται στο έργο του Cillenio μόλις οι πέντε (5) γράφουν στην ελληνική γλώσσα, μεταξύ αυτών ο Ηρόδοτος⁸⁹ και ο Στράβωνας,⁹⁰ ενώ οι υπόλοιποι τριανταπέντε (35) παράγουν έργο στη λατινική.

Γενικά μπορεί με ασφάλεια να αναφερθεί ότι στο σύνολο των διακοσίων τριάντα τριών (233) σχολίων που απαντώνται στις τέσσερις (4) ελεγείες που εξετάζονται στην

⁸⁶ Murgatroyd (1994, σ. 266). Ο Cillenio κάνει αναφορά σε ανώνυμους ιστορικούς, με την έννοια της κοινής γνώσης, ενώ ο Murgatroyd παραπέμπει στον Πλάτο.

⁸⁷ Πλαυτ. *Cist.* 16 f.

⁸⁸ Βλ. κεφάλαιο 6.8.

⁸⁹ Στο σχόλιο 2.5.30, όπου γίνεται αναφορά στο δεύτερο βιβλίο των ιστοριών του Ηροδότου.

⁹⁰ Για παράδειγμα το σχόλιο 2.3.56, όπου γίνεται διπλή αναφορά στο συγγραφέα.

παρούσα εργασία, τα περισσότερα παρατίθενται σωστά, με σχετική, αν όχι απόλυτη, ακρίβεια σε ό,τι αφορά στους συγγραφείς που παρατίθενται, όπως επίσης και στους στίχους τους. Τις περισσότερες φορές οι πηγές του Cillenio παρουσιάζονται σχεδόν αυτούσιες. Επίσης, παρατηρείται το φαινόμενο να παρουσιάζει τις πηγές του παραφράζοντάς τες, πράγμα που φανερώνει και τη βαθιά του γνώση πάνω στο αντικείμενο.⁹¹ Αυτό δεν σημαίνει όμως ότι πρόκειται για έναν συγγραφέα ο οποίος δεν κάνει κανένα λάθος, μιας και παρατηρείται σε κάποιες, λίγες φυσικά, περιπτώσεις η λανθασμένη παράθεση είτε χωρίου που αποδίδεται σε άλλον συγγραφέα από τον πραγματικό του δημιουργό είτε να μην αναγράφεται το ορθό χωρίο ή κεφάλαιο από όπου αντλήθηκε το σημείο.⁹²

Η επιλογή του συγγραφέα να σημειώσει πηγές και παράλληλα κείμενα δεν σημαίνει πως είναι πάντοτε απαραίτητη, διότι πολλές φορές η παράθεσή τους δεν προσφέρει στον αναγνώστη μια καλύτερη κατανόηση του σχολιαζόμενου στίχου.⁹³ Σε καμία περίπτωση βεβαίως δεν καθίστανται περιττές τέτοιες προσθήκες, αφού αποδεικνύουν το επίπεδο της γνώσης για την εποχή, καταγράφουν τα σωσμένα έργα, φανερώνουν την σημασία που δινόταν σε αυτά μιας και σώζονταν και διαβάζονταν τουλάχιστον έως και την εποχή του συγγραφέα, ενώ παράλληλα χαρίζουν στον αναγνώστη μια πληρέστερη οπτική του έργου από μια διαφορετική σκοπιά.

⁹¹ Τυχαία παραδείγματα της πρώτης περίπτωσης αποτελούν τα σχόλια 2.3.7, 2.4.4, 2.5.1 και 2.6.6. Και αντίστοιχα της δεύτερης αποτελούν τα 2.3.21, 2.4.58, 2.5.3 και 2.6.1.

⁹² Ένα παράδειγμα τέτοιου λάθους αποτελεί το σχόλιο 2.3.44, όπου γίνεται αναφορά σε έργο του Κορνήλιου Νέπωτα: *Cornelius Nepos tradit XXXII pedum longitudine columnas vidisse habitas magno miraculo*. Στην πραγματικότητα όμως αυτό το χωρίο ανήκει στον Πλίνιο και στο έργο του *Naturalis Historia* (36.30). Παραδείγματα της δεύτερης περίπτωσης αποτελούν τα σχόλια 2.3.5, όπου αναφέρεται σε χωρίο του πρώτου βιβλίου των *Carmina* του Ορατίου, ενώ ανήκει στο τρίτο, και 2.5.81, όπου ο συγγραφέας αναφέρεται στο δεύτερο αντί για το τρίτο βιβλίο της *Preparatio Euangelica*.

⁹³ Π.χ. το σχόλιο 2.4.53, όπου παραθέτει έναν στίχο από έργο του Προπέρτιου για να δείξει το διαφορετικό περιβάλλον μέσα στο οποίο χρησιμοποιείται η λέξη *firmaverat*, χωρίς να προσφέρει μια διαφορετική πληροφορία.

7. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στόχος του παρόντος εγχειρήματος δεν υπήρξε άλλος από την μελέτη του έργου του B. Cillenio, ο οποίος υπήρξε υπομνηματιστής κατά την περίοδο της Ιταλικής Αναγέννησης και παρήγαγε σχολιαστικό έργο πάνω στις ελεγείες του Ρωμαίου ελεγειακού ποιητή Τιβούλλου. Στην εργασία μελετάται, αναλύεται και κατηγοριοποιείται το έργο του σχολιαστή στις ελεγείες του δευτέρου βιβλίου του ελεγειακού ποιητή και συγκεκριμένα στις ελεγείες 2.3-6.

Έγινε προσπάθεια περιγραφής της εποχής της Αναγέννησης, η οποία ως άμεσο αποτέλεσμα του Ουμανισμού και της στροφής της σκέψης του ανθρώπου σε μια ανθρωποκεντρική θεώρηση των πραγμάτων συνέβαλε στην εκτόξευση της λογοτεχνικής παραγωγής. Είναι γεγονός ότι αυτήν την περίοδο παράγονται μαζικά περισσότερα λογοτεχνικά κείμενα από ποτέ άλλοτε στην έως τότε ιστορία. Οι εκδόσεις δε είναι ιδιαίτερα εμπλουτισμένες σε σχέση με τις προηγούμενες τους και φυσικά είναι ποιοτικότερες.

Αναλυτικότερα, από τις εκδόσεις που χρησιμοποιήθηκαν για τη σύνθεση του κριτικού κειμένου παρατηρείται ότι η έκδοση P είναι ιδιαίτερα ποιοτική και δεν παρουσιάζει ελλείψεις⁹⁴. Γίνεται σαφής διάκριση των στίχων του Τιβούλλου από τα σχόλιο του Cillenio, ενώ σημειώνονται με πλάγιους χαρακτήρες όσα χωρία ανήκουν σε άλλους συγγραφείς. Συνολικά στις εκδόσεις R, B και V παρατηρείται η απουσία των ελληνικών χαρακτήρων, δεν υπάρχει διάκριση μεταξύ των σχολιασμών του Cillenio και των παρατιθέμενων χωρίων άλλων συγγραφέων και παράλληλα φαίνεται να μην είναι εντελώς ολοκληρωμένες ως εκδόσεις μιας και απουσιάζουν τα αρχιγράμματα στην αρχή κάθε ελεγείας, ενώ φαίνεται ότι έχει εσκεμμένα αφαιρεθεί χώρος για κάτι τέτοιο. Στην πρώτη έκδοση δεν παρατίθεται το κείμενο του Τιβούλλου, σε αντίθεση με τις τρεις τελευταίες.

Ο Cillenio προσπάθησε μέσα από ενδελεχή σχολιασμό να φωτίσει, να επεξηγήσει και να αναδείξει το έργο του Τιβούλλου σε ένα κοινό που θα ερχόταν σε επαφή με το έργο για πρώτη φορά.⁹⁵ Με τη χρήση μεγάλου αριθμού παραδειγμάτων και χωρίων κειμένων κλασικών συγγραφέων προσπάθησε να φωτίσει τις διάφορες πτυχές του τιβουλλιανού έργου. Στην πορεία δεν φαίνεται να παραλείπει να σχολιάσει το έργο με τους παραδοσιακούς τρόπους σχολιασμού, χωρίς ωστόσο να αμελεί να αξιολογήσει και πιο νεωτεριστικές τάσεις. Μπορεί τη μια στιγμή να σχολιάζει και να επεξηγεί απλοϊκά

⁹⁴ Όπως λ.χ. ελλείψεις που παρουσιάζουν όλες οι υπόλοιπες εκδόσεις σε σχέση με τους ελληνικούς χαρακτήρες που απαντούν στο κείμενο.

⁹⁵ Η επιλογή του έργου έγινε λόγω πρωτοτυπίας, αλλά και λόγω προσωπικού ενδιαφέροντος του υπομνηματιστή (Deligiannis 2024, σσ. 1-2).

μια λέξη του ελεγειακού έργου,⁹⁶ προκειμένου να γίνει εύληπτη από τον τυπικό αναγνώστη, ενώ την αμέσως επόμενη να παραπέμπει σε τρεις ή τέσσερις συγγραφείς, για να αποδείξει τη γνωστική του επάρκεια.⁹⁷

Το έργο του Cillenio μπορεί να κατηγοριοποιηθεί σε οκτώ διακριτές ενότητες ανάλογα με τη θεματολογία και το περιεχόμενο των σχολίων του. Ας σημειωθεί για άλλη μια φορά, ωστόσο, ότι η κατηγοριοποίηση δεν είναι απόλυτη ή εξαντλητική. Έτσι, τα σχόλια διακρίνονται σε ετυμολογικά, τα οποία αποτελούν και τη μεγαλύτερη σε έκταση κατηγορία, πραγματολογικά, σημασιολογικά, μυθολογικά, τα οποία αποτελούν τη δεύτερη μεγαλύτερη κατηγορία μαζί με τα πραγματολογικά σχόλια, γραμματικά και υφολογικά σχόλια. Ο υπομνηματιστής παραθέτει συχνά επεξηγήσεις, όρους συνώνυμους, αναλύσεις και παράλληλα κείμενα για να κατευθύνει καλύτερα τον αναγνώστη στην ουσία και το περιεχόμενο των ελεγείων. Ειδικότερα η μέθοδος της παράθεσης χωρίων άλλων συγγραφέων φαίνεται να του είναι ιδιαίτερα αγαπητή, όπως αναλύεται στις ενότητες 6.8 και 6.10.

Μέσα από τη σύγκριση του έργου του Cillenio με τα έργα των σύγχρονων μελετητών έγινε προσπάθεια απόδειξης της ακαδημαϊκής ποιότητας του υπομνηματιστή. Ως ακαταπόνητος ερευνητής φαίνεται να καταγράφει, όπως αποδείχθηκε παραπάνω, σημειώσεις που απαντούν έως και σήμερα στα αντίστοιχα ερμηνευτικά έργα. Ο Cillenio, λοιπόν, κατάφερε με το κοπιώδες έργο του να αναζωπυρώσει το ενδιαφέρον για αυτό το είδος της λογοτεχνίας, προσφέροντας νέες οπτικές και τρόπους προσέγγισής του. Έτσι, ο υπομνηματιστής φαίνεται να υπήρξε ένας άξιος σχολιαστής του Τιβούλλου, ιδιαίτερα στα πρώτα και σημαντικότερα βήματα του ελεγειακού ποιητή για το πέρασμα του από την αρχαιότητα στην Αναγέννηση και φυσικά στο σήμερα.

⁹⁶ Λ.χ. τα σχόλια 2.6.3: *Vaga* ως *fluctuantia* και 2.6.23: *Laqueo* ως *nodo, casse*.

⁹⁷ Λ.χ. σχόλιο 2.5.24, όπου παραπέμπει στον Ευσέβιο, στον Λουκανό, στη Σαπφώ και στον Οβίδιο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Aberth, J. (2001). *From the Brink of the Apocalypse. Confronting Famine, Plague, War and Death in the Later Middle Ages*, New York, Routledge.
- Accame Lanzillota, M. (2008), *Pomponio Leto: Vita e insegnamento*, Tivoli, Tored.
- Albrecht, M. von. (2017). *Ιστορία της Ρωμαϊκής Λογοτεχνίας* (μτφρ. Δ. Νικήτας, Ελ. Αρχοντογλου, Αντ. Βήχος), Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Attali, J. (1992). *1492, Από τον Μεσαίωνα στην Αναγέννηση* (μτφρ. Γ. Ε. Φασουλάκης), Αθήνα, Νέα Σύνορα – Α. Α. Λιβάνη.
- Avesani, R. (1984). *Verona nel Quattrocento, La Civiltà delle Lettere*, Verona, 31-50.
- Ballisteri, G. (1981). *Cillenio Bernardino, Dizionario Bibliografico degli Italiani 25*, Treccani: https://www.treccani.it/enciclopedia/berardino-cillenio_%28Dizionario-Biografico%29/ (πρόσβαση 20/02/2024).
- Bayer, E. (1969). *Demetrius Phalereus der Athener*, Nachdruck Darmstadt, Wiss. Buchgesellsch.
- Bischoff, B. (1990). *Latin Palaeography, Antiquity and the Middle Ages* (μτφρ. D.O. Croin & D. Ganz), Cambridge, Cambridge University Press.
- Braswell, B.K. (2017). *Didymos of Alexandria: Commentary on Pindar*, Basel, Schwabe Verlag.
- Brotton, J. (2006). *The Renaissance: A Very Short Introduction*. Oxford, Oxford University Press.
- Campbell, G. (2019). *The Oxford Illustrated History of the Renaissance*, Oxford, Oxford University Press.
- Cappelli, A. (1999). *Dizionario di Abbreviature Latine ed Italiane*, Milano, Urlico Hoepli.
- Carter, T. & Butt, J. (2005). *The Cambridge History of Seventeenth Century Music*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Cesaro, N. (2014). *Editoria, prassi scolastica, letteratura, La fortuna di Tibullo nella cultura italiana (1472-1945)*, PhD Diss., Venezia, Università Ca' Foscari Venezia.
- Coppini, D. (1996). 'Il Properzio di Domizio Calderini', in G. Catanzaro and F. Santucci (ed.). *Commentatori e traduttori di Properzio, dall'umanesimo al Lachmann, Atti del convegno internazionale*, Assisi.
- Cox, V. (2003). "Rhetoric and Humanism in Quattrocento Venice", *Renaissance Quarterly*, 56(3), 652-694.
- Deligiannis, I. (2024). "Some Etymologies from B. Cillenio's Commentary on Tibullus' Elegies I", S. Kyriakidis – C. N. Michalopoulos (επιμ.), *Secretis bene uiuere siluis: Studies in Latin Literature in Honour of Robert Maltby*, Newcastle upon Tyne, Cambridge Scholars Publishing, 163-194.
- Dixon, H. M. (2001). *Studies in the Transmission of Tibullus*, PhD Diss., Cambridge, University of Cambridge.
- Ζάχου, Β. Κ. (2017). *Εισαγωγή στη Λατινική Παλαιογραφία*. Αθήνα, Γρηγόρης.

- Gaisser, J.H. (2016). *From Giovanni Pontano to Pierio Valeriano. Five Renaissance Commentators on Latin Erotic Poetry*, Oxford, Oxford University Press.
- Hausmann, F.R., Kristeller, P.O. et al. (1980), *Catalogus translationum et commentariorum: Mediaeval and Renaissance Translations and Commentaries. Annotated Lists and Guides*, τμ. IV, Washington D.C., The Catholic University of America Press.
- Hekster, O. & Rich, J. (2006), “Octavian and the Thunderbolt, The Temple of Apollo Palatinus and the Roman Traditions of the Temple Building”, *CQ*, 56(1), 149-168.
- Johnson, P. (2002). *The Renaissance, A Short History*, Cambridge, Modern Library Chronicles.
- Κακριδής, Ι. Θ. (1986). *Ελληνική Μυθολογία, Οι Θεοί, Τομ. 1*, Αθήνα, Εκδοτική Αθηνών.
- Kohn, G. C. (2007), *Encyclopedia of Plague and Pestilence, From Ancient Times to the Present*, New York, Infobase Publishing.
- Lucas, H. S. (1930). “The Great European Famine of 1315, 1316, and 1317”, *Speculum*, 5(4), 343-377.
- Luck, G. (2015). *Ιστορία της Λατινικής Λογοτεχνίας: Ερωτική Ελεγεία, στο Kenney, E.J. & Clausen W.V.*, Αθήνα, Εκδόσεις Δημ. Ν. Παπαδήμα.
- Lyne, R.O.A.M. (2014), “Servitium Amoris”, *CQ*, 29, 117-130.
- Maltby, R. (2002). *Tibullus Elegies, Text, Introduction and Commentary*, Cambridge, Francis Cairns Ltd.
- Mantello, F.A.C. & Rigg, A.G. (1996). *Medieval Latin, An Introduction and Bibliographical Guide*, Washington D.C., Catholic University of America Press.
- Marsh, D. (2001). *Lucian and the Latins*, Ann Arbor, The University of Michigan Press.
- Monfasani, J. (1988). “Calpurnio's Identification of Pseudepigrapha of Ognibene, Fenestella, and Trebizond, and His Attack on Renaissance Commentaries”, *Renaissance Quarterly*, 41(1), 32-43.
- Monfasani, J. (2015). *Renaissance Humanism, From the Middle Ages to Modern Times*, Oxford, Ashgate Publishing.
- Moya del Baño, F. (1985). *Notas sobre ediciones y comentarios de Tibullo desde el humanism*, Murcia, University of Murcia.
- Murgatroyd, P. (1994). *Tibullus, Elegies II, Introduction and Commentary*, Oxford, Clarendon Press.
- Murgatroyd, P. (1977). “Militia amoris and the Roman Elegists”, *Latomus*, 34, 59-79.
- Νικήτας, Ζ. Δ. & Τρομάρας, Μ. Α. (2019). *Σύγχρονο Λατινοελληνικό Λεξικό*, Θεσσαλονίκη, University Studio Press.
- Palermino, R. J. (1980). *The Roman Academy, the Catacombs and the Conspiracy of 1468*, *Archivum Historiae Pontificiae* 18, 117-155, Gregorian Biblical Press.

- Pinn, B.A. (2020). *The Oxford Handbook of Humanism*, Oxford, Oxford University Press.
- Πελεgrίνης, Θ. (2013). *Λεξικό της φιλοσοφίας, οι έννοιες, οι θεωρίες, οι σχολές, τα ρεύματα και τα πρόσωπα - εζήγλωση ορολογία*, Αθήνα, Πεδίο.
- Putnam C. J., M. (1973). *Tibullus, A Commentary*, Oklahoma, University of Oklahoma Press.
- Reynolds, L. D. & Wilson, N. (1974). *Scribes and Scholars, A Guide to the Transmission of Greek and Latin Literature*, Oxford, Clarendon Press.
- Sidwell, K. (1995). *Reading Medieval Latin*, εκδ. 13^η (2013), Cambridge, Cambridge University Press.
- Smith, L. H. (1996). “Humanist education and the Renaissance concept of woman”, H. Wilcox (επιμ.), *Women and Literature in Britain, 1500-1700*, Cambridge, Cambridge University Press, 9-29.
- Thompson, E. M. (1903). *Εγχειρίδιον ελληνικής και λατινικής παλαιογραφίας υπό Εδουάρδου Θόμψωνος* (μτφρ. Σ. Π. Λάμπρος), Αθήνα, Δ. Π. Σακελλαρίου.
- Thorsen, T. S. (2013). *Latin Love Elegy*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Turner, R. (2011), *Η Αναγέννηση στην Φλωρεντία: Η γένεση μια νέας τέχνης*, μτφ. Μιχάλης Λυχούνας, Θεσσαλονίκη, University Studio Press.
- West, M. L. (2002). “Eumelos: A Corinthian Epic Cycle?”, *The Journal of Hellenic Studies*, 122, 109-133.
- Wyatt, M. (2014). *The Cambridge Companion to the Italian Renaissance*, Cambridge, Cambridge University Press.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- [https://www.treccani.it/enciclopedia/georg-lauer_\(Dizionario-Biografico\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/georg-lauer_(Dizionario-Biografico)/) (πρόσβαση 12/12/2024)
- <https://cardinals.fiu.edu/bios1483.htm#Orsini> (πρόσβαση 10/01/2024)
- <https://www.worldhistory.org/trans/el/2-1543/> (πρόσβαση 20/03/2024)
- <https://www.oxfordbibliographies.com/display/document/obo-9780195399301/obo-9780195399301-0201.xml> (πρόσβαση 26/03/2024)
- <https://digi.vatlib.it/view/Inc.Chig.IV.1254> (πρόσβαση 01/02/2024)
- <https://thesaurus.badw.de/tll-digital/index/a.html> (πρόσβαση 02/02/2024)
- Henry George Liddell, Robert Scott, *A Greek-English Lexicon, I. Authors and Works* (tufts.edu) (πρόσβαση 02/02/2024)
- PHI Latin Texts - List of Authors (packhum.org) (πρόσβαση 01/02/2024)
- <https://www.mirabileweb.it/title/chalcias-title/16198> (πρόσβαση 25/02/2024)
- <https://topostext.org> (πρόσβαση 10/01/2024)

ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΚΑΙ ΕΡΓΑ

Ausonius, Decimus Marcus

19.2.1-2

Calpurnius Siculus, Titus*Ecl.*

5.74-75

Cato, Marcus Porcius*Agr.*

133

Catullus, Gaius Valerius

1.9

25.13

Cicero, Marcus Tullius*Fam.*

2.3

Nat. Deor.

3.56

3.60

4.57

Columella, Lucius Junius Moderatus

6.17.3

7.5.16

Eusebius*Chron.*

1.284-286

2.55

2.81

19.397-398

2.2.5

Praep. Evang.

2.2.41

3.11.112b-c

**Eutropius,
Flavius**

1.4

Horatius, Quintus Flaccus*Carm.*

1.21-22

1.33

3.1.33-37

3.2-4

3.2.5-6

3.3.52-55

3.11.3-4

3.24.3-4

3.26.1-2

4.1.1-2

4.18

4.49-52

Serm.

2.113

Iuvenalis, Decimus Iunius

1.111

3.257-259

4.81

6.172-174

9.48

10.25-26

11.80

12.71

14.183-184

14.305

15.72	3.9.67-68
Livius, Titus	<i>Ars</i>
5.15.2	1.36
8.29.9	1.88
34.11.6	1.220
36.37	1.363
40.19.2	2.233-234
Lucanus, Marcus Annaeus	2.567-568
1.95	2.585-586
1.556-557	3.19
1.561	3.536
1.569	3.548
1.569-570	<i>Epist.</i>
1.578-580	2.10
1.682	14.36
3.561	15.29-30
5.379	15.53
6.483-442	<i>Fast.</i>
Lucretius, Titus Carus	3.527.530
5.937-941	4.29
Martialis, Marcus Valerius	4.742
3.47.1	4.781
6.29.1	<i>Met.</i>
6.52.5	1.438-447
6.68.12	2.235-236
9.29.5	4.187-188
9.59.5	6.124
13.37	11.346-347
14.8	14.608
14.193	15.727-728
Ovidius, Publius Naso	<i>Rem.</i>
<i>Am.</i>	1.707-708
3.9.3-4	74.3
	302

Palladius	1.2.2
12.13.1	1.5.19-20
Paulus Diaconus	1.7.15
p. 99	2.1-4
Persius, Aulus Flaccus	2.1.57-58
6.77	2.4.7-8
Phalaris Agrigentius	3.1.3
<i>Epist.</i> 1.1	3.9.48
Plautus, Titus Maccius	3.12.7-8
<i>Asin.</i>	3.57
155	4.1.1-4
<i>Capt.</i>	4.1.7
751	4.5.17-18
<i>Cist.</i>	4.6.11
69-70	4.9.5-6
<i>Epid.</i>	
225-226	
Plinius, Gaius Secundus	Pseudo-Acro
<i>Nat.</i>	2.1
8.66.165	
15.127	Servius, Maurus Honoratus
17.45	<i>Aen.</i>
18.180	1.664
35.72	1.724-726
36.60	4.620
Porphyrius, Pomponius	Solinus
3.8-9	45.17
Priapea Carmina	Stadius, Publius Papinius
23.3	<i>Ach.</i>
Priscianus Caesariensis	1.82
<i>Gramm.</i>	1.690-691
3.111	1.757
3.490	<i>Silv.</i>
Propertius, Sextus	2.1.72
	5.37-40
	<i>Theb.</i>
	2.161

3.663	3.525-526
Terentius, Publius Afer	7.171
<i>Eun.</i>	8.11-12
59-61	8.47-48
Tibullus, Albius	<i>Ecl.</i>
1.1.1	
1.2.41	1.36
1.6.40	9.43
1.7.47	
1.9.15	10.71
2.3.24	<i>Georg.</i>
2.4.13	1.478
2.4.29-30	1.480
3.10.1	3.406
Ulpianus, Gnaeus Domitius Annianus	Vitruvius, Marcus Pollio
<i>Digest.</i>	
21.1.17.15	7.13.1
Valerius Maximus	Ἡρόδοτος
1.6.5	2.145.4
2.7.8	
3.2.9	Στράβων
5.7.1	9.3.13
	15.1.24
Varro, Marcus Terentius	
<i>Ling.</i>	
5.7	
7.36	
Vergilius, Publius Maro	
<i>Aen.</i>	
1.118	
1.248-249	
1.663	
1.664	
1.667-668	
3.462	

ONOMATA

Aborigines 26	Caelius 46
Abraam 30	Calliope 51
Acrisius 44	Calpurnius 24
Acron 38	Campania 28
Admetus 24	Capitolinum 41, 45
Aegeo 28	Carysto 28
Aegypto 28	Castor (Ecastor) 34
Aeneas 30, 40, 41, 42, 43, 44, 45	Cato 44, 51
Aesculapius 24	Catullus 33, 56
Aethiopia 28, 29	Ceres 46
Aethon 46	Chaos 43
Africa 30	Choelia 48
Agathocles 28	Cicero 27, 34, 42,43
Albumea 47	Coa 29
Alcaeus 41	Colchis 36
Alexandrus 47	Columella 24
Amalthea 47	Cornutus 23
Amiterna 48	Corybantes 34
Amyclea 30	Creta 34
Anchises 40, 43	Creusa 45
Andromeda 29	Cumae 28, 40, 47
Anienus 48	Cupidus 27, 33, 37
Apollo 24, 25, 27, 34, 38, 39, 40, 48, 50, 51, 54	Cyclades 26
Araxis 54	Cynthia 29
Arcadia 34, 36	Cipriam 51
Asia 53	Dalmaticus 33
Ausonius 28	Danae 44
Aventinus 41, 42, 46, 48	Delphi 26

Delpica
 Delos 26
 Democritus 46
 Demophile 47
 Diana 25, 27, 38
 Diodorus 24
 Eous 46
 Epidicus 36
 Erythraea 47
 Eusebius 24, 40, 41, 43, 45, 47, 49, 53
 Eutropius 45
 Exquilinus 46
 Fortuna 55
 Germania 28
 Graecia 23, 30, 35, 38, 44, 46, 48, 51
 Hellespontica 47
 Homer 51
 Horatius 26, 28, 34, 38, 39, 40, 46, 50, 51, 53
 Heryphile 47
 Hyppolitus 24
 Ilion 40
 India 29, 30
 Iosephus (Iudaica) 30
 Iuppiter 24, 44
 Iuvenalis 27, 28, 31, 34, 39, 45, 55, 56
 Lacedaemonia 28
 Lactantius Firmianus 47, 48
 Latona 25, 26, 34, 38
 Libyca 47
 Livius 26, 45, 48, 49
 Lucanus 27, 33, 36, 41, 48, 49
 Lucretius 31
 Lydia 48
 Marpisso 47
 Martialis 25, 29, 31, 36, 49, 57
 Mavors 27
 Mercurius 27, 42, 43
 Messala 40, 47, 52
 Messalinus 52
 Milesius 54
 Musae 39
 Nemesis 29, 33, 35, 42, 53, 55, 56
 Nicanor 47
 Nilus 28
 Nonius Marcellus 25
 Numidia 28
 Onesicritus 29
 Ovidius 24, 25, 26, 27, 29, 30, 34, 36, 38, 40, 41, 44, 45, 49, 50, 51, 53, 56
 Palatinus 39, 46
 Palladius 25
 Pan 42
 Panopeus 26
 Papinium 31
 Parnasus 26
 Parus 28
 Penelope 42
 Perseus 44
 Persis 47
 Persius 31
 Phaethon 29

Phalaris Agrigentius 25
 Phaon 29, 41, 53
 Pherecius 24
 Phlegon 46
 Phoebus 29, 38, 39, 41
 Phrygia 27, 47
 Phyrne 53, 57
 Piceno 49
 Pierides 38
 Plautus 33, 34, 35, 36
 Plinius 23, 31, 36, 51
 Pontica 28
 Porphyrius 53
 Priscianus 26, 45, 46
 Propertius 24, 29, 35, 36, 38, 39, 41, 42, 46, 51, 54
 Pyraeus 46
 Pythia 26
 Python 26, 27
 Quirinalis 46
 Remus 41
 Rhea 45
 Romulus 41, 45, 48
 Samos 28, 47
 Sappho 29, 41, 53
 Sarrana 35
 Semela 38
 Servius 26, 43, 50
 Sibylla 38, 40, 42, 47, 48
 Sicilia 46
 Silvia 45
 Solinus 29, 35, 47
 Statius 45, 49, 54, 55, 56
 Silvatica 51
 Syrinx 42
 Tarpeius 41, 45
 Tarquinius Priscus 40
 Terentius 43, 47, 54
 Terracina 48
 Theodectes 29
 Thessalia 24, 36
 Tibullus 29, 34, 40, 43, 53, 56
 Titya 26
 Troia 43, 44, 47
 Turnus 44
 Tyburs 47
 Tyros 30, 35
 Ulpianus 53
 Ulysses 36
 Valerius (Maximus) 48
 Varro 38, 41, 42, 51, 54
 Venus 27, 36, 43, 53, 54
 Viminalis 46
 Vitruvius 30
 Xenocratis 57
 Ἡρόδοτος 42
 Στράβων 26, 29, 30, 47